

57154.

VI.
Ib.
29.

Česká

MLUVNICE

pro nižší třídy

gymnasialních a reálních škol.

Sestavil

Karel Kunz.

Páté, opravené vydání.

V PRAZE.

Nakladatel kněhkupectví: I. L. Kober.

1873.

3710.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura 1415

Inventár. č. 200632

Národní kněhtiskárna : L. L. Kober v Praze.

Úvod.

Pojem a rozdělení mluvnice.

§ 1. Mluvnice čili gramatika zaměstnává se kromě návodu k správné výslovnosti proměnami hlásek, tvorostí slov v odvodech, skládání, sklánění a časování, a vede k tomu, kterak poměry slov vespolek určovati se mají dle obvyklého způsobu psaní a mluvení.

§ 2. Jako v jiných jazycích tak i v českém rozkládá se mluvnice na dva hlavní díly, a tož:

- I. na tvarosloví (Formenlehre) a
- II. na skladbu čili naukù o větách (Satzlehre).

Tvarosloví rozpadá se opět na:

1. hláskosloví nebo zvukosloví (Lautlehre),
2. ohýbání slov (Biegung) a
3. tvorení slov (Wortbildung).

TVAROSLOVÍ.

I. Hláskosloví.

O hláskách.

§ 3. Nejjednodušší slyšitelné hlasy mluvy lidské nazýváme **hláskami**.

§ 4. Hláska buď sama o sobě aneb ve spojení s jinými hláskami jedním otevřením úst vyslovená sluje slabikou.

§ 5. Představa vyřknutá vyslovením jedné nebo více spojených slabik nazývá se **slovem**.

§ 6. Viditelná znamení hlásek jmenujeme **písmeny** anebo literami, všecka písmena dohromady **abecedou**.

§ 7. Abeceda nynější řeči české je následující: a, á, b, c, č, d, đ, e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m, n, ř, o, ó, p, r, ř, s, š, t, ť, u, ú, ū, v, y, ý, z, ž.

Poznamenání 1. Písmena *q*, *x* a *w* přicházejí jenom v cizích slovech; v cizích avšak už zdomácnělých slovech zaměňujeme obyčejně *qu* a *x* spěškami *ku* a *ks*; na př. kvitance, likvidace, Aleksander.

Pozn. 2. Hláska z počátku slova stojící sluje **náslovím** (Anlaut), v prostředku slova **slovostředím** (Inlaut), na konci **konecovkou** (Auslaut); na př. d-a-r.

§ 8. Hlásky dělí se na **samohlásky** (vocales, Selbstlaute) a **souhlásky** (consonantes, Mitlaute).

A. O samohláskách.

§ 9. Samohlásky jsou ohledem na čas, kterého k vyslovení svému potřebují, buď krátké buď dlouhé a odpovídají si následovně:

krátké: a, e, ě, i, o, u, y.

dlouhé: á, é, í, í, ó, ú, ú, ou, ý.

Příklady: dar, dárek; chléb, chleba; snih, sněhu; čisti, četl; víno, vinař; Bůh, Boha; sýr, syrec.

§ 10. Dlouhé ē běžné jenom v staročeské mluvě přešlo v nynější do i a po l do é; na př. směch — smich, sněh — snih, měra — míra, chléb — chleb, mléko — mléko.

Pozn. V nynější češtině stojí š jen po p, b, f, v, m, pak po d, t, n; po jiných souhláskách píše se pouhě e, na př. věděti, měřiti, bědovati; celý m. st. cělý, les m. lěs, šedý m. sědý atd.

§ 11. Dlouhé ó, jsouc posud ještě jenom v cito-slovci: ó Bože! v užívání, ztratilo záhy svůj pravý zvuk, přešedši v XIV. století v *uo*, v XVI. pak v prodloužené ú; na př. stól — stuol — stůl, Boh — Buoh — Bůh, pánoú — pánuov — pánuv.

Pozn. ú s kolečkem nemůže nikdy státi v náslově.

§ 12. Krátkému u odpovídalo v staročeštinc ve skrze dlouhé ú; v nynější mluvě rozložilo se dlouhé ú v slovostředí a na konci slov v *ou*: kút — kout, súd — soud, rybú — rybou, pletú — pletou, dub — doumek. V násloví píše se nyní obecně ú místo ou: úloha, ústa, únor, úřad ouřad, úterý outerý atd.

K § 9. Dle svého původu dělí se samohlásky na **prvotné** a **poddružné**. Prvotné samohlásky jsou jen tři: a, i, u; všechny ostatní zovou se poddružnými proto, že se z prvotních během času rozličnými způsoby vyvinuly. Přechodem od a k i vznikla samohláska e, od a k u samohláska o, od u k i samohláska y. I samohláska ě povstala ze zvuku ai, kterýžto později přesmyknutím hlásek v ia a toto přehlasováním v ie (ě) se pretvořil. Srovn. domě m. domai, věra m. vaira.

§ 13. Samohláska *y* vyslovovala se za starodávna sevřenějším rtoma nežli *i*. Takovéto vyslovování jest posud v obyčejí ve Slezsku a v některých krajinách na Moravě a Slovensku.

Místo *y* slýchatí obyčejně *ej*: hodnej chlapec m. hodný chlapec, bejk m. býk atd. Dlouhé *y* počala čeština asi v XIV. věku rozpouštěti v *ay*: slabay, dobray m. slabý, dobrý. Během času přehlaseno jest *ay* v *ey* a toto zase proměněno v nynější obecné *ej*.

§ 14. Dvě nestejně samohlásky znějící jedním důškem jsou **dvojhláška** (Doppelaut, diphthongus), a sice pravá, jestli potud zní, pokud jedna samohláska dlouhá; jináče je nepravá. Čeština má jen dvě dvojhlášky: jednu pravou čili *ou* a jednu nepravou čili *ě*.

Pozn. 1. Náleží-li *ou* ve složených slovech ke dvěma částeckám řeči, tut ovšem není dvojhláškou; na př. do-učím, samo-uk, poulevím, pro-udím.

Pozn. 2. Za nepravou dvojhlášku považuje se *ě*, protože zní po b, p, f, v, m vždy dvěma rozdílnými hlasami čili co ie, ale jest potud, pokud e a/nebo kterákoli jiná samohláska krátká: člověk = člověk čili člověk, měrou = mjerou, pět = pjet.

§ 15. Hlásky *l* a *r*, když stojí v slovoředí mezi dvěma jinýma souhláskama aneb na konci slov po jiných souhláskách, platí za samohlásky: tr-hati, bl-bý, sr-dce, vlh-ký, pa-dl, ví-tr, ka-pr, ti-skl.

Hláška *ř* neodbývá nikde za samohlásku: hřmot, hřmě-ti.

§ 16. Mimo samohlásky vytčené všímá si čeština ještě jiných samohlásek posud zachovaných v některých nářečích slovanských.

K § 14. V staročeském slově duom m. nynějšího důmu jest *uo* pravá dvojhláška, protože skutečně záleží ve dvou rozdílných samohláskách: *u* a *o*, které jedním důškem čili jednou slabikou a potud znějí, pokud přiměřené novočeské *ü*. Dvojhlášky *au*, *eu*, *ai*, *oi*, *ei*, *ae*, *oe* přicházejí toliko v cizích slovech, jako: Augustus, Theseus, Phoibos, Coelius, Caesar atd.

Samohlásky tyto jsou: ž, ь, а, е.

Jméno prvních dvou samohlásek jest jer; ž slove tvrdé jerž, ь měkké jerž. Samohlásky tyto jmenují se také slabými, protože seslabením jiných silných anebo plných samohlásek vznikly. Co do znění má ž platnost polovičného y, ь má platnost polovičného i. V češtině ani v nejstarších písemných památkách jejich jery nejsou, ba nalézám **e** je od IX. věku až podnes toliko ve třech nářečích slovanských, totiž 1. v starobulharčině neboli cyrillčině, 2. v novobulharčině a 3. v nářečí slovinském.

§ 17. Ohledem k češtině třeba o jerech pamatovati si toto:

1. **Koncové ž** zaniklo u nás docela; na př. syn m. stbulh. **synъ**. Po předložkách: bez, nad, od atd. objevuje se ž v e, **po k i v u**, na př. beze, ke, ku.

2. **Koncové ь** zachovalo se bytně podnes v měkké souhlásce, což se i v hojných případech v prostředku slov stalo; na př. kost m. kostъ, jařmo m. jarъmo.

3. Při skládání slov mění se ž v o, ь v e; na př. časo-pis, děje-pis.

4. Po ž a r, stojících ve slovoštředi mezi dvěma souhláskama, klademe místo ž a ь bud u, řidčeji ou a e aneb nic. V případě posledním mají hlásky l a r platnost samohlásek; na př. slunce, žluč, sloup, blecha, křest, prst, srdeč, vlk, vlna m. stbulh. slѣнъce, щѣčь, stѣръ, blѣcha, krѣстъ, prѣstъ, srѣдъce, vlѣкъ, vlѣна.

5. Po náslovném l a r anebo po jiných souhláskách i náslovných i slovoštředních vkládá se na místě obou jerů e, jestli by jináč vyslovování bylo obtížným; na př. lež, lev, otec m. stbulh. лѣзь, лѣвъ, отецъ. Toto e nazývá se v případě tomto po h y b l i v ý m proto, že se vždy vysouvá, jestli stýkající se souhlásky i bez něho lehce vysloviti možno; otec — otce — otcovský, lev — lvu atd.

§ 18. Starobulharské nosovky *on* a *en*, které tu polskými písmeny а а є (viz § 16.) označovati chceme, zněly co **o** a **e** nosovým přihlasem, od toho nosovými samohláskami anebo zkrátka nosovkami slují. Ony vznikají z nosových souhlásek *n* a *m* tam, kdeby tyto měly státi před jinými souhláskami aueb na konci slov; na př.

pěti (píti) m. pýnti, dáti (douti) m. dýnti, výdová (vдовu)
m. výdovam, sémé (símě) m. sémén.

Čeština má místo a po tvrdých souhláskách u a ou
(ú), po měkkých však souhláskách i a ī; na př., zažbť —
zub, kažb — kout, duša — duši. Místo e zaujaly mezi
tvrdými souhláskami hlásky a, á, ja mezi měkkými pra-
videlně jejich přehlásky e, ě, ī; na př. vezati — vázati,
měso — maso, pěk — pjál, kurēta — kuřata, kurēte —
kuřete, pamět — pamět, měsíc — měsíc, pět — pět.

§ 19. Samohlásky dělí se konečně dle své povahy
na podnebné a nepodnebné čili na měkké
a tvrdé:

měkké: i, ī, ě, e (e, ě)

tvrdé: a, o, u, y (a, ě).

Pozn. Poněvadž samohláska e v některých případech také za
tvrdou platí, nazoveme ji obojetnou.

B. O souhláskách.

§ 20. Souhlásky dělí se za prvé podle ústrojův,
kterými se pronášeji, na:

a) hrdelné (Kehllaute, gutturales): g, h, ch, k,

b) podnebné (Gaumenlaute, palatales): j,

c) jazyčné (Zungenlaute, linguales): l, n, r, ň, ř,

d) zubné (Zahnlaute, dentales): t, f, d, ð, c, č,

s, š, z, ž,

e) retné (Lippenlaute, labiales): p, b, f, v, m.

§ 21. Souhlásky rozvrhují se za druhé dle účinku
ústroje mluvního, kterým se tvoří na:

a) němé (stumm, mutae): p, b, t, d, k, g,

b) vanuté (hauchend, spirantes): f, v, s, z, j, ch, h,

c) tekuté (flüssig, liquidae): l, r,

d) nosové (Nasenlaute, nasales): m, n.

§ 22. Vanuté, tekuté a nosové slují polosamo-
hláskami (Halbvokale, semivocales) a rozeznávají
se od němých tím, že jako samohlásky samy o sobě
znějí; na př. sss . . . , mmm . . . , rr . . . ,
atd. může se, pokud dech stačí, vyslovovati; t, p atd.
jenom opakovati možná.

§ 23. Jako němé tak i polosamohlásky rozpadají se vyloučením tekutých a nosových souhlásek na:

temné (dumpf, tenues): p, t, f, k, ch, f, s, š, c, č.
jasné (hell, mediae): b, d, ð, g, h, v, z, ž, dz*, dž.

Pozn. Hvězdičkou opatřená hláska vyskytá se jen ve slovenčině a opavštině.

§ 24. Souhlásky c, č, s, š, z, ž nazýváme také sykavkami (Zischlaute, sibilantes).

§ 25. Souhlásky dělí se konečně na tvrdé, měkké a obojetné:

tvrdé: h, ch, k, r, d, t, n,

měkké: ž, š, c, č, ř, ð, f, v, ě, j,

obojetné: b, p, v, f, s, z, m, l.

Pozn. 1. Obojetné hlásky vyslovovaly se v staročeské mluvě (v budějovickém a opavském podřečí vyslovují se posud) dle potřeby buď tvrdě buď měkkce; v novič. mluvě nešetříme sice u vyslovení těchto hlásek tohoto důležitého rozdílu, neméně ale zachováváme jej přísně v písmě.

Pozn. 2. U pronášení tvrdého a měkkého l činí rozdíl posud u vyslovení Slováci, Slezané a někteří Moravané (zvláště na Hané).

O proměnách samohlásek.

A. Přehlasování.

§ 26. Přehlasování záleží v tom, že se nepodnebné samohlásky a, o, u, ú, (ou) jak po měkkých souhláskách, tak i před měkkými souhláskami v podnebné e, ě, i, í proměňují.

§ 27. Přehlasování jest dvojnásobné:

1. postupné, když se děje po měkkých souhláskách;

K § 27. Vlastní příčinou přehlasování jest hláska j (čili i), která nejprve před samohláskou vyniknula, nedlouho potom ji přehlasila, pak ale, vykonavši úkol svůj a nemohší déle na ni působiti, vymizela z mluvy slyšitelné, ačkoliv tím samohlásku nezbavila povahy jí vtlačené.

2. z p á t e č n é, když se děje před měkkými souhláskami.

1. Postupné přehlasování.

§ 28. 1. Krátké *a* (ja) přehlasuje se v *e* aneb *č*:

a) ve slovích ženského rodu na *e*: zemja — země, duša — (duchja) — duše, vúlja — vúle, košilja — košile, naděja — naděje, nádennica (nádennikja) — nádennice, moja — moje, naša — naše.

b) v genitivech jednot. muž. a střed. rodu měkkého zakončení: otca — otce, muža — muže, pláštja — pláště, slunca — slunce, srdca — srdce, polja — pole, nebja — nebe.

c) v přechodníku přít. času: volaja — volaje, pija — pije, stoja — stoje.

2. Dlouhé *á* přehlasuje se na prvním stupni v *e*, na druhém v *i*: tužšíá — tužšíé — tužší (viz § 39, 3), stojá — stojé — stojí, visjá — visjé — visí, bojá — bojé — bojí se.

3. V kořenech a kmenech přehlasilo se *a* v *e* asi v následujících: čekati, čejka, hledati, chřestati, ječmen, ještér, jestřáb, jez, jezvec, žel, žert, žeřáb atd. místo staročeských: čakati, čajka, hladati atd.

4. Samohlásku *o* v *e* přehlasuje obecná čeština řidčeji nežli spisovná. Tak na př. říká se obecně: v čom, v čom, při čom, Vyšohrad, jezovec atd. místo písemných: v čem, při čem, Vyšehrad, jezevec atd.

5. Krátké *u* přehlasuje se v *i*:

a) v 1. osobě přít. č. kupuju — kupuji, piju — piji, píšu — píši;

b) v akkusativu jednot. žen. rodu: zemju — zemi, dušu — duši, moju — moji, našu — naši;

c) v dativu jednot. mužu — muži, srdeci — srdeci, sluncu — slunci.

6. Dlouhé *ú* anebo *ou* přehlasuje se v *i*:

a) v 3. osobě množ. č. milujú — milujou — miluji, píšú — píšou — píši, bijou — bijí.

b) v instrumentálu jednot. žen. r. zemjú — zemi, dušú — duši, našú — naši.

7. V kořenech a kmenech přehlasilo se *u* a *ú* v *i* a *i* v následujících slovech: břicho, cizí, jih, jinoch (ale junák), jitro, již (juž n. už), klíč, líbiti, lid, líty, říjen a j. v.

2. Zpátečné přehlasování.

§ 29. a přehlasuje se v *e*:

a) v připoně podstatných jmen na *aj*: obličaj — obličeji, prodaj — prodej, vydaj — vydej; a zůstalo podnes v slovích: kraj, stáj, háj, ráj, máj;

b) v předponě svrchovatele (superlativu) naj: najmoudřejší — nejmoudřejší, najkrásnější — nejkrásnější;

c) v rozkazovacím způsobě: sekaj — sekej, zdvíhaj — zdvíhej, volaj — volej, daj — dej; v následujících se zachovalo podnes *aj*: laj, kaj, taj, hraj;

d) v kořenech a kmenech: krejcar, stejný, hejno, Rejhrad, krejčí, jednostejný (avšak tajný), zejtra (za-jitra — zajutra).

Pozn. V podřečí slovenském, banáckém a slezském posud vládnou nepřehlašené samohlásky; na př. duša, moja, od muža, k mužu, dušu, na konja, eurí, klúč, čakaj, visjá, majú, pijú, kráčajú, vyháňajú, nejvyššia.

B. Spodobování.

(Assimilation.)

§ 30. Samohlásky v jednom a též slově zachovávají vespolek jistou vzájemnost. Vzájemnost tato záleží v tom, že se předcházející samohláska, zřejmě aneb ukrytě hláskou *j* čili *i* opatřená, spravuje povahou samohlásky následující, anebo, což v podstatě totéž jest, povahou souhlásky slabiku zavírající.

§ 31. Nalezá-li se v zadní slabice *i*, *i*, *e* (je), *ě*, anebo jestli slabika zavřena jest souhláskou měkkou: tedy se samohláska předcházející přehlasuje; následuje-li ale buď samohláska hlásky *j* (i) prostá, anebo souhláska tvrdá: tehdy přehláska místa nemá; na př.

báda-ti — pobíze-ti,

čad — čediti,

đas — děsiti,

jarý — jeřina (také jařina),
 Jan — Jene (m. Jenje č. Jenie),
 čapka — čepice
 střahu — střici,
 šlapati — šlepěje,
 hovado (hovjado) — hovězi,
 játra — jitrnice,
 svatý (svjaty) — světější — světice, světiti,
 úřad — úřední,
 vázati (vjázati) — věziti, vězeti,
 knížete — knížeci — knížata,
 štěstí — štastný,
 deset (m. desjet, desetъ) — desátý,
 devět (m. devjet, devětъ) — devátý,
 pět (m. pjet, pětъ) — páty,
 paměť — památný,
 pečet — pečátko,
 jehně — jehňata,
 škára — škeřiti se,

přítel (přiti) přízeň, přát. Důležité je důsledné spodobování v deklinaci slova přítel, které až do XV. stol. se přísně zachovává: jednot. přítel (s měkkým l), přítele atd. množ. přítelé nyní přátelé, přátele (s tvrdým l), přátelům, přáty, v přítelích nyní přátelích, s přátely.

Pozn. Nyní se zhusta v češtině vyskýtají slova, kde spodobování šetřeno není, jako na př. třáslí, třásti, třesu, třesa; kdežto starší Čechové říkali pravidelně: třesli, třestí, třasu, třasa.

C. Stupňování.

(Steigerung.)

§ 32. Stupňováním jmenujeme proměňování lehčejších samohlásek v závažnější; na př. e v o, o v á atd.; na př. nesu — nosím — snásím.

Závaží samohlásek určuje se dvojím činem: a) dle času, pokud která z nich zní, a b) dle toho, jakým proudem dechu která z nich se vyráží.

Dle času jest samohláska dlouhá krátké závažnější, poněvadž u vyslovení ještě jednou tak trvá, kolik jí odpovídající krátká; na př. á = a + a.

Podle toho, jakým proudem dechu samohlásky se vyrážejí, dá se jich závažnost následující stupnicí vyobrazit: á, a, u, o, y, ě, e, i, ť, ь.

§ 33. V jazyku českém stupňuje se samohlásky trojím způsobem, a tož:

1. dloužením krátkých samohlásek,
2. samým měněním lehčích samohlásek v závažnější dle stupnice v předešlém § položené a
3. přirážením jiných samohlásek ku prvním.

1. Stupňování samohlásek dloužením.

§ 34. 1. a se stupňuje v á; na př. kladu — s-kládám, kradu — o-krádám, valím — válím, chvatnu — chvátám.

2. e se stupňuje v í a é; na př. hledím — hlídám, letím — lítám, létám, řeknu — říkám, lehnú — líhám, střehu — ostříhám, jed (jísti) — jídám.

3. ě se stupňuje v i; na př. zpěv — zpívám, běh — vy-bíhám, směji se — vy-smívám se, oději — odivati.

4. o se stupňuje v ú: na př. rostu — vy-růstám, pohoním — půhon, bodu — bůsti.

5. u se stupňuje v ou; na př. pustím — pouštím, poručím — poroučím, okusím — okouším, obuji — obouvám, tluku — vy-tloukám, mluvím — s-mlouvám.

6. i se stupňuje v i: na př. vidím — vídám, šiji — šívám, pijí — pívám.

7. y se stupňuje v ý: na př. kryji — krývám, hryzu — ohrýzám, slych — slýchatí.

2. Stupňování samým měněním lehčích samohlásek v závažnější.

§ 35. Samým měněním lehčích samohlásek v závažnější stupňuje se:

1. e v ě, o, ú: teku — těkati, tok — tůčka, bředu — brod, pletu — plot, nesu — vý-nos, nůše, vezu — voziti — vůz, veleti — voliti — vůle, vedu — voditi — vojevoda, řek-u — rok, pro-rok, ženu — honím, beru — vý-bor.

2. ě v a; sědím (nyní sedím viz § 10. Pozn.) —

sadím, vlčku (nyni vlekú) — vlak — vláčím, střehu (střehu) — výstraha — stražiti.

3. o v a, á: mohu — po-máhám, hodím — házím, bodu — bádám, chopím — chápám, kropím — krápím, kloniti — kláněti se, chodím — vycházím.

4. y v u: tyji — tuk (tučnota).

§ 36. Slabé samohlásky ž a ь, zanikajíce v češtině dle § 17., ožívají v ní stupňováním následovně:

1. ž co y, ý, o, u; na př. těknouti — týkati, běděti — buditi, děmouti — dým, dýmati, zvěváti — zovu.

2. ь co i, o; na př. čítu — čítám, rýnu — pínám klýnu — za-klínám, týnu — s-tínám, zvěněti — zvon. rýnu — o-pona.

3. Stupňování přirážením jiných samohlásek ku prvotním.

§ 37. Přirážením jiných samohlásek ku prvotním stupňuje se:

1. i v ě, oj, áj; na př. viděti — věděti, viseti — věseti, bi (bíti) — boj, di — doj a důj (= dojení) — dojiti, od-po-činouti — po-koj, pi (píti) — ná-poj, vi (víti) — zá-voj, hni (hníti) — hnůj, li (líti) — lůj, tři — trůj.

2. y v ov, vo, ve, a v av, va: kry (krýti) — krov, ry (rýti) — rov, ty — tvoj — tvůj, čtyři — čtvero; by (býti) — baviti, ty (týti) — taviti, ny (nýti) — unaviti, kys-nouti — kvasiti, kypěti — kvapiti.

3. u v ov, av, áv: ku (kouti) — kov, okov, kovati, slu (slouti) — pro-slov, slovo, vysloviti, slá-va, stru — o-strov, plu (plouti) — plovati, plav (das Schwemmen des Holzes), snu (snouti) osnova, du (douti) — dav, tru — otrava.

§ 38. Slabé samohlásky ž a ь vedle l a r se stupňují:

1. v el, er, ře: stl (stláti) — steli, po-stel, ml (mlíti) — mel, br (bráti) — beru, pr (práti) — peru, dr (dráti) — deru, žr (žráti) — žeru, vrt (vrtěti) — vřeteno.

2. v ol, or, ro: ml — mol, kl (kláti) — koli, stl

stól — stůl, br vý-bor, mr (mřiti) — mor, zr (zřiti) v-zor, názor, zora, pr od-por, str (stříti) — pro-stor, hř (hřmiti) — hrom.

3. v ú, ír, ří: br — s-bírám, stl — ustílá-m, pr — za-pírám, dr — vydírám, mr — umírá-m, žr (žráti) — vy-žírám, vr (vříti) — za-vírám, hř — hřímá-m, čr (čříti) — na-čírám.

4. v ol, ar, la, ra: pl (pláti) — páliti, zr — záře vr (vříti) — vařiti, pr — páratí, mrz (mrznouti) — mráz, vlh (vlhnouti) — vlažiti, mrk (mrknouti) — mrak, trp (trpěti) — trápití, smrd (smrděti) — smrad, vrt (vr-těti) — vrátití, prch (prchnouti) — prach, svrb (svr-běti) — svrab, svrabiti.

D. Dloužení.

§ 39. Samohlásky dlouhé vznikají v češtině trojím způsobem, a tož:

1. s p l y n u t í m dvou jednoduchých stejných samohlásek v jedné slabice; na př. Komaar = Komár, vaam = vám, tee = té, radii = radí, suu = sú = sou;

2. s t u p ň o v á n í m. Viz předešlé §§;

3. s t a h o v á n í m.

§ 40. Stahování dvou krátkých, hláskou j oddělených, samohlásek v jednu dlouhou jest dvojí:

1. buď se j s předcházející samohláskou vystrkuje a pozůstalá samohláska se dlouží:

a) aja a oja v á: kajati se = káti se, lajati = láti, kajazeň = kázeň, čistaja = čistá, bojati se = báti se, stojati = státi, pojás = pás, stč. tvoja = tvá, svoja = svá;

b) aje, oje, uje, yje v é: čista — jeho = čistého, čistu — jemu = čistému, čisto — je = čisté, čisty — je = čisté, moje = mé, tvoje = tvé, vojevoda = vévoda, oboje = obé, dvoje = dvé atd.

c) oju, uju v ú = ou: čistou = čistou, čistuju = čistou, veliku — ju = velikou, dobru — ju = dobrou;

2. buď se samohláska před j stojící tak též vystrkuje a j mění v i, kteréžto s následující prodlouženou samohláskou opět v i splývá; na př. božija —

božiá — božié — boží, znamenije — znamenie — znamení, znamenju — znameniu — znamení, přijati — přiati — příeti — přiti; minulý č. však: přál; přijatel — přítel — přítel, vracajam — vraciam — vraciem — vracím, házajam — háziám — háziém — házim.

E. Průziv.

(Hiatus.)

§ 41. Průziv aneb hiat povstane, když se dvě samohlásky dvěma rozličným slabikám náležející stýkají, tak že bez náležitého spojení jsou; ku př. na—u—ka, při—u—čit, černo—o—ký, miluji otce, budu orati atd.

§ 42. Průziv odstraňuje se:

1. vsouváním souhlásek *j*, *v*, *h*, jako: biju m. bi—u, kryju m. kry—u, bývám m. bý—ám, pavouk m. pa—ouk, pavuza m. pa—uza, izrahelský m. izraelský.

2. měněním samohlásek *i*, *u* a *y* v *j* a *v*, jako: boj m. bo—i, napájeti m. napái—eti, kroj m. kro—i, krojiti m. kro—iti, milovati m. milou—ati, baviti m. bay—iti.

3. výpustkou slabší samohlásky, jako: an, ana, ano m. a on, a ona, a ono; ani, any, ana m. a oni, a ony, a ona.

4. stahováním dvou samohlásek v jedinou dlouhou samohlásku, jako: litý m. liutý, tím m. tiem a j.

F. Vysouvání.

§ 43. Vypouštění samohlásek k podstatě slov náležejících slove *v y s o u v á n í m*.

Samohláska vysutá v násloví jmenuje se *s e s ú v k o u* (*Aphaeresis*), ve slovostředí *v y s ú v k o u* (*Synkope*) a na konci slova *o d s ú v k o u* (*Apokope*).

§ 44.

Samohláska e.

1. sesula se ve slovcích: že místo stč. ež, biskup m. *episcopus*.

2. vysouvá se v 1. a 2. sklonění mnohých podstatných jmen mužského rodu a v 3. sklonění podstatných jmen žen. r., když k nim samohláskový přítvorek přistoupí; na př. orel — orla, oves — ovsa, pes — psa, lež — lži, lesf — lsti.

3. odsouvá se: a) u měkkých podstatných jmen žen. rodu: hráze — hráz, tvrze — tvrz, stráně — stráň, věže — věž, pláně — pláň, stráže — stráž, mříže — mříž, nesnáze — nesnáz, šíře — šíř, výše — výš, klece — klec, stáje — stáj, zbroje — zbroj, krůpěje — krůpěj, závěje — závěj, voje — voj, země — zem, a j. Mnohá z těchto uvedených jsou posud v písemné řeči s neodsutým e v užívání.

b) v prvé osobě množ. čísla, řídčeji v 3. os. jednotného: půjdeme — půjdem, pohyneme — pohynem, milujeme — milujem; může — můž.

c) u zájmen s předložkami: nače — nač (m. naco), oče — oč, zače — zač, důrazně: načež, očež, začež, pročež.

d) ve srovnavateli příslovek: méně — méň (miň), šíře — šíř, dříve — dřív, dále — dál, bliže — bliž.

e) u příslovek: kam, tam, sem, tak, tolik, jak, kde nejdříve o skleslo v e, na př. semo, seme, sem, tamo, tame, tam atd.

§ 45. Samohláska i

1. sesula se ve slovích: imám — mám, ihrám — hrám, iz — z; podnes však: imeno — jméno, idu — jdu.

2. vysouvá se: a) v rozkazovacím způsobě množ. čísla; na př. tvořte m. tvořite, volte m. volite, hoňte m. honite, mluvte m. mluvite; b) ve slovcích veliký — velký, písati — psátí, dětisko — děcko.

3. odsouvá se: a) u podstatných měkkého zakončení; na př. test m. st. testi, host m. hosti, lodě, chot, masť, noc, moc, smrť, oheň a j.; b) v rozkazovacím způsobě jednotného: vedi — ved, honi — hoň, mluví — mluv; s důrazným ž vystupuje i opět na světlo: budíž, vediž; c) v přechodníku žen. rodu přítomného času: vedouci — vedouc, mluvici — mluvíc.

§ 46.

Samohláska o

1. sesula se ve slovcích: oradlo — radlo, orole — role, orolník — rolník, orataj — rataj.
2. vysouvá se u časoslov: chotěti — chtěti — chtiti, obědovati — obědvati, bychom a bychme.
3. odsouvá se: viz § 44, 3. e).

§ 47.

Samohláska y

1. vysouvá se: lyžice — lžice, sypati — spáti, dosyti — dosti, pytati — ptati.
2. odsouvá se: opěty — opět, obaky — obak, paky — pak, nesemy — nesem, vedemy — vedem.

§ 48.

Samohláska ě

se vysouvá: buděme — budme, nesěte — neste, viněmy — viňme — viněte — viňte.

O proměnách souhlásek.

§ 49. Všecky proměny souhlásek dějí se buď ve skupeninách, t. j. kde se dvě aneb několik jich stýká, buď o samotě čili tam, kde se nestýkají vespolek. Ony proměny jsou těchto rozsáhlejší a pravidelnější. Skupeniny souhlásek jsou vůbec dvojnásobné:

1. buď takové, že jich žádným jazykem nelze vyřknouti; na př. kd ve slově kdo m. gdo n. kto;
2. buď také, že se mluvidlu národa českého protiví; na př. dt, tt, lb, rm.

Proměny, kterým skupeniny prvého druhu jsou podrobeny, slují proměnami souhlásek všeobecnými; proměny, kterým skupeniny druhého druhu podléhají, slují proměnami souhlásek zvláštními.

A) Všeobecné proměny souhlásek.

Neúplné spodobování.

§. 50. Neúplné spodobování souhlásek děje se jenom ve vyslovení a záleží v tom, že z dvou vedle sebe stojících souhlásek prvá v jinou přechází.

Proměňují se tedy u vyslovení

1. jasné souhlásky b, d, ð, g, h, v, z, ž, dz, dž před temnými p, t, f, k, ch, f, s, š, c, č v *temné*; na př. hloubka zní hloupka, hádka co hátká, knížka co kníška, z cesty co s cesty, v potu co f potu, lehký co lechký atd.

2. temné souhlásky před jasnými v *jasné*, čili p v b, t v d, f v ð atd.; na př. svatba zní co svadba, prosba co prozba, k zámku co g zámku, s darem co z darem.

3. jasné souhlásky na konci slov v *temné*; na př. dub co dup, krev co kref, nůž co nůš, plod co plot atd.

Pozn. Nevíme-li, jakou by souhláskou, jasnou-li či temnou, mělo některé slovo se psát, poznáme to nejsnadněji, změníme-li slovo tak, aby se pochybná souhláska dostala mezi dvě samohlásky. Jak tuto zní, tak ji třeba i před souhláskami psát; na př. křehký — křehounký, Bůh — Boha, prosba — prositi, plod — plodu, plot — plotu atd.

B) Zvláštní proměny souhlásek.

§ 51. Zvláštní proměny souhlásek vznikají nenávistí češtiny ku skupeninám souhláskovým, mluvidlu jejimu nesnesitelným. Čeština zbavuje se odporných skupenin souhlásek těmito způsoby: přesmykováním, kažením nosových souhlásek *m* a *n*, vysouváním, přisouváním, rozlišováním a změkčováním.

1. Přesmykování.

§ 52. Přesmykování jest překládání hlásek z jednoho místa na druhé. Nejhustěji přesmykují se souhlásky *l* a *r*, když po nich souhláska nastupuje. Srovnej na př. Labe s lat. Albis, vládnu s něm! walte, mléko

s něm. Milch, chladný s něm. kalt, mramor s lat. marmor, brada s něm. Bart, král s něm. Karl, zahrada s něm. Garten, stč. povraz s novč. provaz atd.

2. Kažení nosových souhlásek *m* a *n*.

53. Nosové hlásky *m* a *n*, kdeby před jinými souhláskami státi měly, zaměňují se samohláskami *ja*, *a*, *i*, *u*, *ou*; na př. pn-u, pjal, píti (z pjáti viz § 28. 2); t-nu, tal, titi; žn-u, žal, žiti; zač-nu, začal, začiti; jmu, jal, jiti; ž-dmu, ždal, žditi; dm-u, douti, dul.

3. Vysouvání.

§ 54. Následující souhlásky, ač jinak podstatně ku kořenu náležejíce, vysouvají se buď za přičinou libozvučnosti anebo z přičiny té, že skupeniny jejich mluvidlu českých úst oblíbeny nejsou:

1. *d*: dadm — dám, vědm — vím, jedm — jím, jedl — jel (jeti), šedl — šel, prázdný — prázny.

2. *t*: stláma — sláma od koř. stl-áti, stloup — sloup.

3. *b*: hybnouti — hynouti (zá-huba), hbnouti — hnouti.

4. *p*: uspnouti — usnouti, sepn — sen od spáti, topnouti — tonouti (topiti se), kapnouti — kanouti, oslepnouti — oslnouti.

5. *v*: živti — žiti, šivti — šiti, kyvnouti — ky-
nouti, obvojek — obojek, obvět — obět, obvaliti — obaliti, obvrátitи — obrátitи, obvěsiti — oběsiti, obvlaka — oblaka a j.

4. Přisouvání.

§ 55. K odstranění neoblíbených skupenin souhláskových vsouvají se následující souhlásky:

1. *s*: těp-s-ti — tépsti, zab-s-ti — zábsti.

2. *t* a *d*: stříbro (sříbro), středa (sředa), střádati (sřádati), máz-dra m. mázra, nozdry m. nozry, od maso a nos. Jin-dřich srov. lat. Henricus a něm. Heinrich.

3. *n*: a) u pádův zájmena třetí osoby řízením předložkami; na př. od něho m. od jeho, k němu m. k jemu,

nad ní m. nad jí, s nimi m. s jimi; b) u slov pošlých složením některých předložek s časoslovny: jdu — jít, sněm m. sjem; jmu — jít, vy-jmu — vyjal, vyňal, sňátek m. sjátek, ponětí m. pojetí, jím — jísti, s-nídati m. sjídati. Tak vzniklo i ne-ní z ne-je.

5. Rozlišování a změkčování.

§ 56. Přetvořujeme-li souhlásky tak, aby na jejich místo nastoupily hlásky zvuku docela jiného, jmenujeme to rozlišováním (dissimilatio). Rozlišování jest dvoje: slabší a silnější. Mění-li se ve skupenině jen jedna souhláska, sluje rozlišování slabším; mění-li se celá skupenina v jiný zvuk, silnějším.

Změkčováním nazýváme zjemnění tvrdých souhlásek pomocí hlásky j a její střídnice i.

a) Rozlišování slabší.

§ 57. Jedna souhláska a to prvá rozlišuje se v následujících skupeninách:

1. *dt* a *tt* v *st* a *sf*; na př. krad-ti — krás-ti, met-ti — mésti, čtě-ti — čisti; mot-t — most, vladt — vlast, pad-t — past. Přichází to zvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen odtud odvozených.

Pozn. V složených slovích a tvarech časoslovňích přicházejí *d* a *t* před *t* dosti zhusta: odtud, odtrhám, vedte, mette.

2. *dl* a *tl* v *sl* a *sl*, ale jen v některých obvodech; houd-le — hous-le, jad-le — jasle přehl. jesle, čítlo — číslo.

b) Rozlišování silnější.

§ 58. Následující skupeniny rozlišují se docela v jiný zvuk:

1. *kt* a *ht* v *c*: pekti — péci, mohti — moci, vrhti — vrci, tekti — téci, tloukti — tlouci; moh-t — moc, nok-t — noc. Stává se to zvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen od téhož časoslovňového tvaru odvozených.

2. čs, ds, ts v c: čest genit. eti m. čsti, ctný m. čstný, nic m. ničs, knížectví m. knížetství, bohatství m. bohatství, patnáct m. patnádst.

3. kj, hj, chj v č, ž, š; pékja — péča — péče, skákju — skáču, plakju — pláču, duchja — duša — duše, dýchju — dýšu, stráhja — stráža — stráže.

4. dj a tj v z a c: nūdje — nouze, hradja — hráze, zrodit — zrodjen — zrozen, hoditi — hodjen — hozen, chytiti — chytjen — chycen a j.; chtju — chcu — chci, teleci, hovězí, breptju, brepcu, řehťu — řehcu.

Pozn. V několika málo případech rozlišuje se t v č: máti — mačinka (zelná), kot — kočka, malitký — maličký.

5. hrdeľné hlásky h, ch, k rozlišují se před podnebnými i, í, ě, e (ę a ę) v sykavky z, ž, š, c, č.

Pozn. Příčinou rozlišování jest vlastně hláska j, která v spomenutých samohláskách skrytě činná jest.

§ 59. Před samohláskou i, í rozlišují se hrdeľnice v ohýbání v z, š, c, v tvoření slov v ž, š, č:

1. v ohýbání a) v nominativě množ. čísla mužských podstatných a přídavných jmen živé bytosti značících: koželuh — koželuži, hoch — hoši, sedlák — sedláči, veliký — velicí, nahý — nazí, hluchý — hluší; b) v lokálu množ. č. podstatných jmen: v koželuzích, hoších, ptácích, počátečích, rozích (roh); c) v rozkazovacím způsobě u časoslov první třídy na h, k ukončených: peku — péci — pec, pomohu — pomozi — pomoz, střehu — střez.

Pozn. Kdykoli po c, z samohláska i zmizí, tu obecná mluva náhradou za to mění c v č, z v ž: peč, střež, pomož.

2. v tvoření slov: matka — matk-in — matčin, macecha — macešin, boh — boží, tok — točiti, touha touhiti — toužiti, druh — družina, trh — tržiště, ořech — ořešina.

§ 60. Před samohláskou ě rozlišují se hrdeľnice

1. ve skloňování a odvozování příslovek od přídavných v z, š, c: ruka — ruce (m. rucě viz § 10. Pozn.), rok — roce, roucho — rouše, noha — noze, duha — duze, hořký — hořce, tichý — tiše, drahy — draze.

2. v tvoření slov a v stupňování přídavných jmen v ž, š, č: slych — slyšetí, křik — křičetí, trh — tržetí, tenký — tenčejší, hořký — hořčejší, trpký — trpčejší, drahý — drážejí, tuhý — tužeji.

§ 61. Před samohláskou e rozlišují se hrdelnice v ž, š, č.

1. ve vokativu jednotného čísla: sedlák — sedláče, duch — duše, Vojtěch — Vojtěše, Bůh — Bože.

2. v časování před příponami eš, e, eme, ete, en: teku — tečeš, teče, tečeme, vleku — vlečeš, vlečen, mohu — můžeš, přemohu — přemožen.

3. před příponou ek: pták — ptáček, bůh — bůžek, vich — višek, roh — růžek, slavík — slavíček.

§ 62. Hrdelnice rozlišují se v ž, š, č před příponami —ba, —da, —ka, —ko, —ný, —ní, —ník, —ský, —stvo místo stbulh. —ba, —da, —ka atd., druh-sba — družba, služ-ba, vražda, rouško, léčka (pastf), stružka, češka, pruž-ný, roční, strašný; češ-ský, řeč-ský, vlaš-ský, katolič-ský, ptač-stvo. Místo těchto posledních a podobných píšeme: český, řecký, vlaský, katolický, ptactvo.

§ 63. Změkčování souhlásek děje se před hláskami i, ī, ě, e, j:

1. souhlásky d, t, n mění se před i, ī, ě v d, t, n; před samohláskou e zůstanou tvrdými; na př. voditi, tělo, budete.

2. hláska r změkčuje se před i, ī, ě v ř; před e jenom v následujících případech:

a) ve vokativě jednot. č. a v lokálu množ. čísla podstatných jmen živých bytostí; na př. bratr — bratře, kmotr — kmotře, Petr — Petře, v bratřích, kapřích a j. Stojí-li před r samohláska, neděje se proměna: kačer — kačere, husar — husare.

b) v časování: mru — mřeš — mře — mřeme — mřete, tru — třeš, třen.

3. sykavka c změkčuje se v č, a) před i v tvoření slov; na př. zlatnice — zlatničin, vejce — vejčitý, konec — končitý, chlapec — chlapčisko, ovce — ovčí, ovčinec; b) před e ve vokativě jednot. č. některých

mužských podstatných jmen živé bytosti znamenajících; otec — otče, ujec — ujče, chlapec — chlapče; c) před e v odvozování slov a před příponami uvedenými v § 62; na př. konec — konečný, měsíc — měsíčný, lavice — lavička, lavičník, zajíc — zajíček, chlapec — chlapeček.

4. sykavky s a z změkčují se následujícimi hlásky *j*, *v*, *š* a *ž*; na př. maz-ju — mažu, pisju — píšu, nosjen — nošen, kazjen — kažen, ohlasjovati — ohlašovati, vysoký — výsjina — výšina, nízký — nízjina — nižina, blízký — bližina, kněz — kněžji — kněží a j.

5. skupeniny *sl*, *st*, *zd* mění se následkem hlásky *j* v *šl*, *št*, *žd*: mysljen — myšlen, mastiti — maštěn, poslu — pošlu, ujistjovati — ujišťovati, pouštjeti — pouštěti, vyjízdjeti — vyjížděti, zohyžďovati a j.

§ 64. Skupeniny *ck*, *sk*, *zh* přecházejí následkem hlásek *i*, *t* a *j* v *čt*, *št*, *žd*; na př. polský — polští, hradecký — hradečtí, tleskám — tlešti, tisk — tistjen — tištěn, řecký — řečtina, český — čeština, rozha — roždí (obecně: roští), mozh — možditi, březh — břežditi, mizha — mižditi.

O přízvuku slov.

(Von der Betonung oder dem Accentus der Wörter.)

§ 65. Přízvukem míníme vytknutí neb vyražení slabiky povýšením hlasu.

Přízvuk padá v českém jazyku vždy na první slabiku; na př. maso, večeře, voliti; ve slovích: tráva, bázlivý, zpivati jest přísvuk i délka na první slabice; ve slovech zdravého, pořádek spočívá přízvuk na první krátké a délka na druhé slabice.

Poznámka. Z přivedených příkladů vidno, že se „přízvuk“ od „délky“ docela liší, a že se jeden název za druhý bráti nesmí.

§ 66. Jednoslabičné předložky berou přízvuk na sebe: ve mlýně, na skále, do zahrady. Dvojsla-

čícné předložky a skrácené skrz, krom, dle podrží na první slabice přízvuk, který též na první slabice následujícího slova zůstává; na př. mimo školu, podle řeky, proti proudu, dle libosti.

§ 67. Jak jednoslabičná zájmena tak i jednoslabičné částice jsou bez přízvuku a nabývají ho toliko ve spojení s jinými: mi, mě, ti, tě, si, se, mu, ho, a, ač, at, až, či, li, než, pak, že atd. tebe, toho, jemu, ačkoli, pakli, nežli atd.

O pravopisu.

(Von der Rechtschreiblehre.)

§ 68. Poněvadž česky správně psátí jenom ten dovede, kdo sobě všech pravidel mluvnických jest vědom, zůstáváme v tomto paragrafu toliko při nejhodnotnějších:

1. po tvrdých souhláskách: h, ch, k, r, d, t, n
nesmí se psátí měkké i neb ī.

2 po měkkých souhláskách: ž, š, c, č, ř, ď, t, ſ,
j nesmí se psátí tvrdé y neb ĺ.

Poznámka. Místo: ďe, te, ře, di, ti, ſi, píše se dě, tě, ně, di, ū, ni.

3. po obojetných souhláskách b, p, v, s, z, l, m
piš v slovořeďi všude měkké i neb ī dle vyslovení,
kromě ve slovích následujících:

b: by (býti, byt, odbyt, nábytek, dobytek), bydlo, (bidlo die Stange), býlí (bylina), bystrý, babyka, kobyla, obyčej.

p: pych (pýcha, pyšný, pýchatí), pykati, pýř, pysk (ret), pytel (pytlák), rozptýliti, kopyto, třpytiti se.

v: vy (vykatí), vysoký (výše, povýšiti), výti (víti winden), výheň, výr, výskati, vyžle, zvyk (zvykatí); taktéž všecka s předložkou vy složená slova: vy-svoboditi, vy-jdu atd.

s: syn, sypu (sýpka, sypký), sysel, syt (nasytím), sykot (syčeti), sýr (syrovátká, syrový), osyka.

z: brzy, jazyk, nazývám.

l: lysý (lysina, lysák), lyska, lýko (lýčí), mlýn (mlynář, mlýti, mlýnice), plyn (plyn, výplývám), slynu, slyším (slýchám), blýskám se.

m: mysl (mysliti, myšlenka, smysl, úmysl, myslivec), myš, odmykati, mýliti (mýlka, mylný, omyl), mýti (pomyje), mýdlo (mydlář, mydliti), hmyz.

Pozv. Jak z ozávorkovaných slov viděti, píše se tvrdé *y* také ve všech od kmene odvozených slovech.

4. Kdy se po obojetných souhláskách na konci slov měkké *i* neb tvrdé *y* píše, tomu učí nás skloňování a časování.

II. Ohýbání slov.

(Flexion, Biegung der Wörter.)

§ 69. V českém jazyku jest devatero částek řeči:

1. podstatné jméno (Substantiv, Hauptwort),
2. přídavné jméno (Adjectiv, Beiwort),
3. zájmeno (Pronomen, Fürwort),
4. číslovka (Numerale, Zahlwort),
5. časoslovko (Verbum, Zeitwort),
6. příslovka (Adverb, Nebenwort),
7. předložka (Praeposition, Verhältniswort),
8. spojka (Conjunction, Bindewort),
9. mezislovce (Interjection, Empfindungswort).

§ 70. Tyto částky řeči jsou buď ohebné buď neohebné.

K ohebným částkám řeči náležejí jako vůbec v jazyku řeckém, latinském, německém a j. jména podstatná, přídavná, zájmeno, číslovky a časoslova; k neohebným částkám příslovky, předložky, spojky a mezislovce.

§ 71. Proměňování slov v řeči jmenujeme ohýbáním. Ohýbání jmen podstatných a přídavných, zájmen a číslovek sluje skloňováním (Declination); ohýbání časoslov sluje časováním (Conjugation).

A) Ohebné částky řeči.

(Biegsame Redetheile.)

1. Podstatné jméno.

§ 72. Podstatným jménem znamenáme:

1. buď představu osoby neb věci smyslné (viditelné, slyšitelné atd.) samostatné; na př. bratr, pták, strom, pero;

2. buď představu osoby neb věci nadsmyslné, pomocí rozumu neb obrazotvornosti naší tak myšlené, jakoby byla samostatná, viditelná neb slyšitelná atd.; na př. čert, pýcha, krása, stáří.

V případě prvním sluje podstatné jméno srostlým (concretum), v druhém odtaženým (abstratum).

1. Srostitá podstatná jména dělí se na:

a) jména *vlastní* (Eigennamen, nomina propria), naznačující jednu zvláštní osobu nebo věc. Taková jsou jména a příjmení osob, jména jednotlivých národův a kmenův, jména zemí, měst, vesnic, řek, hor atd.; na př. Jan, Bohuslav, Jungmann, Čelakovský, Šafařík, Čech, Polák, Čechy, Morava, Brno, Opava, Dunaj, Labe, Tatry, Vesna, Jupiter.

b) jména *obecná* (Gattungsnamen, nomina appellativa), vyznamenávající jednotlivé osoby aneb věci, ze stejného rodu (druhu) vyšlé; na př. král, voják, kůň, holub, červ, kniha, stůl, strom, růže.

c) jména *hmotná* (Stoffnamen, nomina materialia), označující věci, jichžto nejmenší díl to samé jméno má jako celost; na př. voda, pivo, mléko, máslo, železo, zlato, sůl, křída.

d) jména *hromadná* (Sammelnamen, nomina collectiva), naznačující soubor jednotlivých osob aneb věci; na př. lid, vojsko, žáctvo, měšťanstvo, dříví, kamení, obilí a j.

2 Odtažená podstatná jsou:

a) jména *vlastnosti* (Eigenschaft); na př. krása, udatnost, pilnost, láska, délka, mladost.

b) jména stavu (Zustand); na př. zdraví, nemoc, hlad, štěstí, nouze, mír.

c) jména činnosti (Thätigkeit); na př. běh — běhání, skok — skákání, volání, cestování, malování.

§ 73. Při podstatném jménu hleděti jest:

1. k rodu (das Geschlecht, genus),

2. k číslu (die Zahl, numerus),

3. k pádu (die Endung, casus) a

4. k skloňování (die Abänderung, declinatio).

0 r o d ě.

§ 74. Rod podstatných jmen jest trojí: mužský (genus masculinum), ženský (genus femininum) a střední (genus neutrum).

Rod jmen dá se poznati jednak z významu slova, jednak ze zakončení jeho.

§ 75. Z významu jsou:

1. Mužského rodu: a) všecka jména osob aneb bytostí mužských: truhlář, sedlák, vozka, pastucha, vladyska, vévoda, starosta, anděl; b) jména všech měsíců: únor, březen, duben atd.

2. Ženského rodu jména ženských osob aneb bytostí: matka, dcera, paní, arcikněžna, Lada, Vesna a j.

3. Středního rodu jména mladých lidí a zvířat na e: pachole, děvče, dítě, kotě, hřibě atd.

§ 76. Ze zakončení jsou mužského rodu:

1. Jména ukončená na tvrdé souhlásky h, ch, k, r, d, t, n, b, p, f, v, s, z, l, m; na př. med, had, let, sníh, vůz atd.

V y j í m k y.

Ženského rodu jsou:

b: hloub, loub,

p: otep, step.

v: krev, ohlav, kotev, větev, konev, broskev, řetkev, korouhev, tykev, rakev; jména měst na av: Čáslav, Boleslav.

s: ves, náves, os (osa), hus, směs.

z: hráz (hráze), haluz, kolomaz, nesnáz, tvrz, přísaz; mužsk. i ženského rodu jest: rez.

m: zem (země); jména měst na *im*: Chrudim, Kouřim atd. jakož i Příbram.

2. Jména měkkými souhláskami *c*, *č*, *š*, *j*, *ř* (měkké): koš, kroj, měsíc, pláč.

V y j í m k y.

Ženského rodu jsou:

c: klec, pec, věc, noc, moc, pomoc, nemoc.

č: chatrč, křeč, louč, náruč, obruč, pavlač, řeč, seč, smrč, tyč, žluč, Mohuč.

š: myš, peleš, rozkoš, skryš, veš, výš.

j: chvoj, krůpěj, kurděj, šalvěj, šlepěj, voj (Deichsel), závěj, zbroj.

ř: šíř, tvář, zář, zvěř; Chotěboř; muž. i ženského jsou: kancelář, keř.

l: dél, koudel, maštal, mysl, petržel, postel, půl.

3. Jména na *y* toliko v množném čísle užívaná: díky, droby, hody, mravy, odpustky, okovy, paběrky, parohy, rty, schody, spodky, šaty, účty a j.

§ 77. Ze zakončení jsou ženského rodu:

1. Jména ukončená na *a* a *e* nebo *ě*: ryba, sláma, tráva; duše, výle, výně, čepice, kotvice, lžice, silnice, slepice, světnice, jeskyně.

Středního rodu jest několik jmen na *e* nebo *ě*: doupě, poupe, plémě, rámě, símě; moře, pole, ovoce, lice, poledne, nebe, slunce, Labe; podobně všecka na ště, iště, mě, kromě dvou jmen: země, krmě, která jsou rodu ženského.

V y j í m k a.

2. Věčšina jmen měkkými souhláskami *d*, *t*, *ň*, *ž*, zavřených: čeleď, záporověd, lod, pamět, lázeň, lež, věž.

V y j í m k y.

Mužského rodu jsou:

d: hlemýžď, sled.

t: déšť, plášt.

ň: kůň, oheň, stupeň, peň, mřeň, trnož.

ž: kříž, nůž, ostrýž, trnož, plž.

3. Jména na *y*, *e* nebo *ě* jen v množném čísle užívaná: drtiny, dudy, jikry, kalhoty, klevety, křtiny, máry, necky, oddavky, otruby, souchotiny, varhany, jmenoviny, krajky, narozeniny, vážky, hodiny; dvěře, housle, jesle, kleště, kvasnice, plíce, saze, vidle, vánoče, velkonoce, hromice, letnice; Atény, Benátky, Kateřinky, Sovinky a j.

§ 78. Ze zakončení jsou středního rodu:

1. Jinéna na *o* a *í*: dílo, slovo, psaní, hnuti.

Ženského rodu jest několik jmen na *i*: lodí, roli, biblí, kvitancí, divisi atd.

V y j í m k y.

2. jména na *a* jen v množném čísle užívaná: jatra, hrana, kamna, kouzla, řadra, povidla, luka, lýtka, ústa, vrata, oblaka (též muž. oblaky), prsa, záda.

3. Cizí jména na *um*: gymnasium, evangelium, lilium atd.

Pozn. Složená jména řídí se rodem posledního slova: časopis, zeměpis, kolovrat, vodotok. Jediné slovo mysl jsou rodu ženského přechází ve složení v rod mužský: ú-mysl, s-mysl, průmysl atd.

Změní li některé jméno svou koncovku, změní se i rod jeho; na př. břich a břicho, tětiva a tětivo, velryb a velryba.

O číslu.

§ 79. Číslo jest troje, a totiž:

1. Jednotné (numerus singularis), když se o jedné osobě neb věci mluví; na př. pán, matka, ucho.

2. Dvojné (num. dualis), když se o dvou osobách neb věcech mluví; na př. uši, oči, ruce.

3. Množné (num. pluralis), když se o více osobách neb věcech mluví: páni, matky, ucha, oka a j.

Pozn. Dvojnáho čísla neb dušálu užívá se nyní také při některých jmenech, jimiž se dvě věci znamenají: oči, uši, ruce, dva, obě, oba, dvě stě, dva české (groše).

O p á d ě.

§ 80. Pádův máme sedmero:

1. Nominativ na otázku:	kdo?	co?
2. Genitiv " "	čí?	čeho?
3. Dativ " "	komu?	čemu?
4. Akkusativ " "	koho?	co?
5. Vokativ, když někoho voláme.		
6. Lokál na otázku:	v kom?	v čem?
7. Instrumentál " "	čím?	kým?

Pozn. 1. Slovům v lokále postaveným předkládáme vždy předložky: *na*, *o*, *pro*, *při* a *ve*.

2. Označuje-li sedmý pád jakýsi nástroj, čímž se něco koná, sluje instrumentálém (uástrojným): plíšu perem, píchli bratra nožem, došel služby přítelom; označuje-li tentýž pád jakousi společnost, pomocí které se něco děje, sluje sociativem (spolčovatelným) a má vždy před sebou předložku *s* anebo *se* na otázku: s kým? s čím? na př. jdu s učitelem, otec kupil dům i se za-
hradou.

O skloňování.

§ 81. Skloňování podstatných jmen rozeznává se dle rodu a koncovní hláska. Dle těchto známek máme pro podstatná jména mužského rodu dvoje sklonění, pro podstatná ženského rodu troje sklonění, pro podstatná středního rodu čtvero sklonění.

§ 82. Ve skloňování mužských podstatných jmen jest potřebí důležitého rozdílu mezi životními a bez-

K § 80. Nominativ a vokativ jsou pády přímé (recht, rectus). Rozeznávají se od ostatních pěti nepřímých čili kosých (schief, obliquus) zvláště tím, že jich vždy o sobě čili bez předložek užíváme. Nepřímé pády naopak kladou se i bez předložek i s předložkami.

K § 81. Způsob skloňování jest vlastně trojí, totiž skloňování jmenné, zájmenné a mýchane, čili ze dvou předešlých složené. Prvým řídí se podstatná jména, osobná zájmeno já, ty a se, základné číslovky tři, čtyři, sto a tisíc a neurčitá přídavná jména v několika pádech; druhým řídí se zájmeno neurčitého tvaru a číslovky jeden a dva, třetím spravují se určitá přídavná jména, přičestí s ostatními tvarem podobnými číslovkami a zájmeny.

životními bytostmi šetřiti. K živým bytostem počítají se kromě nadsmyslných slov „Bůh, duch, anděl, čert,“ všickni lidé a všecka zvířata.

Tohoto rozdílu mezi životními bytostmi šetří čeština při všech ohebných částkách řeči.

S k l o n o v á n í m u ž s k á.

První mužské sklonění.

§ 83.

Jednotné číslo.

Životné.

Nom.	páv
Gen.	páv-a
Dat.	páv-u, -ovi
Akk.	páv-a
Vok.	páv-e (u)
Lok.	páv-u, -ovi
Instr.	páv-em'

Neživotné.

strom
strom-u
strom-u
strom
strom-e
strom-ě, -u
strom-em.

Množné číslo.

Nom.	páv-i, -ové	strom-y, -ové
Gen.	páv-ů, -ův	strom-ů, -ův
Dat.	páv-ům	strom-ům
Akk.	páv-y	strom-y
Vok.	páv-i, -ové	strom-y, ové
Lok.	páv-ech, -ich	strom-ech, -ich
Instr.	páv-y	strom-y.

Příklady: děd, drozd, chrt, kat, čeledín, skřivan, dráb, holub, chlap, čáp, kos, chudás, plaz, otčím; příklad, pád, list, byt, zvon, čin, dub, hrob, příkop, snop, div, krov, ostrov, čas, hlas, bez, řetěz, chrám, sněm, dil, omyl.

§ 84. K prvnímu sklonění hledí:

1. Podstatná jména mužského rodu končící se tvrdými neb ~~oboujetými~~ souhláskami h, ch, k, r, d, t, n, b, p, v, f, s, z, m, l.

2. Podstatná jména mužského rodu jen v množném čísle běžná na y, jako čáry, droby, mravy, pačesy, vousy a j. (viz § 76, 3).

Výjimky. Několik podstatných jmen na obojetnou souhlásku vycházejících náleží k druhému sklonění, a tož:

a) den, týden, host, test, krapet, loket; kněz, peníz, robotěz, vítěz, zimostráz, Francouz.

Pozn. Podstatná jména kámen, křemen, plamen, pramen, střemen, ječmen, kořen kláti se mezi prvním a druhým skloněním.

b) věčšina podstatných jmen na el, vyjímaje pouze: anděl, konšel, manžel, posel, účel, úděl, úhel (Winkel), jež k prvnímu sklonění náležejí. Pouhým l zakončená podstatná patří jenom následující ke druhému sklonění: cil, čmel, chmel, chramostejl, korbel, koukol, král, motýl, ocel, pytel, rýl (rejč), řešitel, topol, uhel (Kohle).

Poznámky o jednotném čísle:

§ 85. Genitiv. Známka druhého pádu je užívána u životných přípona a, u neživotných přípona u. Za starodávna měla i neživotná jména příponu a, a některá z nich zachovala ji podnes, a to:

a) jména obyčejnější a přicházející skoro v každodenním užívání: dobytek, hřbitov, chléb, kostel, klášter, oběd, ocet, oves, popel, sýr, svět, večer, zákon, život; dobytka, chleba, sýra atd.

b) jména měsícův na —en a —r, pak jména dní na —ek: leden-dna, únor-a, březen-zna, duben-bna; pondělek-lka, úterek-rka, čtvrttek-tka, dnešek-ška; pátek má pátku.

c) jména měst a vesnic, znamenají-li jenom jeden předmět: Rím-a, Záhřeb-a, Londýn-a, Jičín-a; jináče mají u: Písek-sku. Most-u, Petrohrad-u, Dub-u atd.

d) některá podstatná mají a i u: duch, chlév, jazyk, kalich, klín, komín, kožich, kus, les, mlýn, potok, úmysl, žebřík. Některá mají opět ráda a ve spojení s předložkami: dvoru -- do dvora, toho roku — do roka, do kouta, do sklepa, do ostrova atd. Jiná opět jsou-li podle prvního sklonění, mají a, jsou-li podle

druhého, mají *e*: ječmen (ječmena a ječmene), kámen, kořen, plamen, pramen, střemen.

§ 86. V genitivu a výbec ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyblivé *e* (srov. § 41. a) a to:

a) u podstatných jmen na *ev* a *et*: počet-čtu, ocet-octa, podšev-švu atd.

b) u jmen na *em* a *en*: nájem-nájmu, leden-dna červen-vna atd. Zůstává *e*: objem — objemu, prsten, jelen, kámen, křemen, pramen, kořen, hřeben, lumen, jesen.

c) u jmen na *ek*: sládek-dka, zvonek-nku; však česnek-česneku, rek-a, Řek-a, šnek-a.

d) u jmen na *el*: osel-sla, kozel-zla, orel-orla, Ha-vel-vla, Pavel-vla; však Abel — Abela, manžel — manžela, kostel — kostela, popel-a a j.

e) u jednoslabičných jmen: lev — lva, šev — švu, pes — psa, sen — snu, křest — křtu, len — lenu i lnu, měst — mstu; podobně i oves — ovsu, pohřeb — pohřebu i pohřbu.

§ 87. V genitivu a ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících kráti se

1. ů v o u jednoslabičných jmen: vůl — vola, dvůr — dvora, Bůh — Boha, vůz — vozu, půst — postu, stůl — stolu atd. Cizí dvě jména kůr a trůn podržují ů ve všech pádech.

2. á, é, í v a, e, ě jenom u následujících: hrách, — hrachu, mráz — mrazu, pás — pasu, kámen — kamena, práh — prahu, chléb — chleba, chlév — chleva, větr — větru, sníh — sněhu.

Podstatné jméno „pán,“ stojí-li samo o sobě, kráti a jenom ve vokativě p a ne; stojí-li však co přívlastek před jinými, kráti je ve všech pádech jedn. čísla: pan biskup, pana biskupa atd. Před jmény: Bůh, Kristus, Ježíš dlouhé á se neskracuje kromě vokativu jednot. čísla: pán Bůh, pána Boha, pane Bože atd.

Pozn. Sbíhá-li se slovo „pán“ v titulích dvakrát za sebou, zachovává na prvním místě á dlouhé, na druhém pak se kráti, tedy: Velikomočenému pánu panu Jíříkovi z Poděbrad.

§ 88. Dativ. Příponu *ovi* mají toliko podstatná jména osobná, když bez přívlastku jsou: Havlovi, Václavovi, Janovi, Prokopovi; bratrovi, kmotrovi, podruhovi; když jsou s přívlastkem mají *u*: svatému Janu, mladému Václavu atd. Bůh, duch, Kristus, člověk a pán co přívlastek mají jen *u*: Bohu, Kristu, duchu, panu koželuhovi, panu sousedovi.

§ 89. Akkusativ jest u životních roven genitivu, u neživotních nominativu. V staré češtině rovnal se akkusativ i při životních nominativu a zachoval se podnes ve vyřčení: pro Bůh!

§ 90. Vokativ. Uzavřenou ve vzoru příponu *u* přijímají podstatná jména na h, ch, k: podruh-*u*, drak-*u*, ženich-*u*, břeh-*u*, mech-*u*, krok-*u* atd.; slova: Bůh, člověk, řídčeji: sedlák, služebník, pták, duch přijímají příponu *e*: Bože, člověče, sedláče, ptáče, duše (o rozlišování h v ž, k v č, ch v š viz § 61, 1), ostatní podstatná jména mají raději *e* než *u*: dome, lide, dube, hade, dare, bratře, kmotře (o změkčování hlásky *r* srovn. § 63, 2). Syn má synu; Jan — Jene (viz § 31).

§ 91. Lokál. Užívání přípony *ovi* jest velmi řídké a to jen u životních: v dědovi, po poslovi. Příponu *ě* (*e*) přijímají obyčejně a) bezživotná jména vycházející na b, p, v, s, z, l, m: na dubu, ve sklepě, v domě, v lese, na stole, v Krakově, v Rímě atd. b) jména svátků: po svatém Janě, po Jakubě, o Václavě, o svatém Duši, Vojtěši; mluví-li se však o svatých co osobách, přijímají příponu *u*: o svatém Václavu, Janu, Jakubu atd. c) podstatná jména na d, t, n a r přijímají brzo č brzo *u*: na hradě, na ledě, v koutě, na světě, na seně, na jaře, v Brodě a Brodu, na zvonu, na trůnu, na květu atd.; jména měsícův mají vždy *u*: v lednu, v únoru atd.

Příponu *u* přijímají jména hrdebnými souhláskami ukončená: o Bohu, o člověku, po hochu, v hřichu, v kožichu, na klobouku, v roku, na potoku, na počátku, v rybníku; přece se však posud dosti zhusta přípony č užívá: po roce, v kožiši, v potoce, na klobouce, v rybnice (viz § 60, 1).

Poznámky o čísle množném:

§. 92. Nominativ a vokativ. Přípony nominativu a vokativu množ. čísla jsou i, y, ové.

a) Příponu *i* mají podstatná jména živých bytostí. Rozlišování a změkčování předchozích souhlásek děje se podle §§ 59, 1) a 63, 1) a 2); podruh — podruzi, hoch — hoši, pták — ptáci, pán — páni, medvěd — medvědi, kmotr — kmotři, kapr — kapři.

b) Přípona *y* jest vlastní podstatným jmenům bezživotných bytostí: dčber — dčbery, dluh — dluhy, vrch — vrchy, krok — kroky.

c) Přípona *ové* hodí se věčším dílem pro všecka životná, zvláště jednoslabičná podstatná jména; bezživotným přísluší jen tehdyž, když slovo obzvláštním důrazem pronásíme: pávi — pávové, žáci — žákové, duchové, Řekové, Češi — Čechové, lvi — lvové, vravové, syn má vždy synové; hřichy — hřichové, divy — divové, stromy — stromové a j.

§ 93. Kromě spomenutých přípon máme ještě dvě a to *é* a *i*. Příponu *é* přijímají toliko jména osobná na *an*, *d* a *l*: křestan-é, měšťan-é, Moravan-é, Pražan-é, Rakušan-é, Říman-é, Slovan-é; anděl-é, apoštol-é, manžel-é (= muž a žena, manželové = ženatí muži), konšel-é, žid-é, soused-é. Vyjímkou činí: kaplan-i, děkan-i, Markoman-i, skřivan-i, beran-i, a jiná na án: Indián-i, Cikán-i, Mohamedán-i atd.

Příponu *i* přijímá v nynější řeči jediné podstatné jméno bratř-í a preskakuje v případě tomto do čtvrtého sklonění středního rodu; mimo to skláni se také pravidelně dle vzoru páv.

§ 94. Genitiv. Prastarý druhý pád, rovný nominativu jednot. č. zachoval se ve vyrčených: od těch čas, do oblak; místo n. časův, z oblakův.

Bez přípony u (úv) tvoří genitiv také ve množném čísle užívaná jména vlastní, jako: Angličany, Bavory, Prusy, Sasy, Šváby, Španěly, Uhry, Turky, Břežany, Dolany, Korutany, Poděbrady. — Angličan, Bavor, Uher, Poděbrad atd. Ostatní pády skloňují se pravidelně dle strom: Angličanům, Angličany atd.

§ 95. Lokál. Šestý pád má vlastně dvě přípony: *ech* a *ich*. První příponu přijímají podstatná jména na d, t, n: o Rímanech, v pohanech, o synech, v oudech, na listech atd. Vycházející jména na obojetné souhlásky jsou obou přípon schopna: v zubech a v zubích, v časech a časích, v sloupech a sloupích atd. Příponu *ich* výhradně mají jména hláskami h, ch, k, r zavřená: v hoších, vojácích, podruzích, bratřích, dluzích, rozích, krocích (rozlišování a změkčování předcházejících souhlásek děje se dle §§ 59, 1) b), 63, 2). Před *ech* zůstává *r* bez obměkčení: darech, větřech, dvorech.

Bezživotná jména hrdelnicemi zakončená připouštějí také příponu *ách*, v kterémžto případě rozličha místa nemá: při potokách — potocích, na rohách — rozích, v dluhách — dluzích, ve suách (spaní), o snech (sen) atd.

§ 96. Instrumentál. Sedmého pádu přípona jest *y*: s braty, čápy, vozy atd. Kdyžby se stalo, žeby sedmý pád nesnadno poznati se dal ze smyslu řeči a tudy se 4. pádem snad pomíchán býti mohl, užije se přípony *am*: trhal nehty zubami, utíral nohy vlasami a j.

§ 97. Podstatné jméno „člověk,“ ježto se v jednotném č. docela pravidelně skloňuje, nemá v množ. č. člověci aneb člověkové, nýbrž: nom. lidé, gen. lidi, dat. lidem, akk. lidi, vok. lidé, lok. lidech, instr. lidmi.

Druhé mužské sklonění.

§. 98.

Jednotné číslo.

Životné.

Nom. hráč	
Gen. hráč-e	
Dat. hráč-i, -ovi	
Akk. hráč-e	
Vok. hráč-i	
Lok. hráč-i	
Instr. hráč-em	

Neživotné.

meč	
meč-e	
meč-i	
meč	
meč-i	
meč-i	
meč-em.	

Množné číslo.

Nom.	hráč-i, -ové (é)	meč-e, -ové
Gen.	hráč-ů, -ův	meč-ů, -ův
Dat.	hráč-ům	meč-ům
Akk.	hráč-e	meč-e
Vok.	hráč-i, -ové	meč-e, -ové
Lok.	hráč-ich	meč-ich
Instr.	hráč-i	meč-i.

Příklady: zajíc, hlídač, palič, zloděj, císař,kovář, chocholouš, tovaryš, muž, papež, hlemýžď, krajic, měsic, klíč, koláč, kraj, obyčej, kalamář, talíř plášt.

§ 99. K druhému sklonení náležejí:

1. Podstatná jména mužského rodu okončená měkkými souhláskami: c, č, j, ř, š, ž, d, t, ñ.

2. Podstatná jména od časoslov odvozená a na *el* vycházející: spisovati — spisovatel, učiti — učitel, atd.; pak podstatná na *el* a *l*, uvedená v § 84, b).

3. Všecka podstatná jména na *ce*: vůdce, zhoubce, škůdce, strážce, pak podstatné rukojmě.

4. Jména na *n*, *t* a *z* v § 84, a) uvedená.

Poznámky o jednotném čísle:

§ 100. V genitivu a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou začínajících vysouvá se pohyblivé *e*, a to

a) u podstatných jmen na *ec*: otec — otce, chlapec — chlapce, stařec — starce, mudřec — mudrce, švec — ševce, pastvec — pastevce, žnec — žence, jezvec — jezevce atd.;

b) u podstatných jmen na *ň* a *n*, když *e* jenom jedna souhláska předchází: oheň — ohně, stupeň —

K § 98. Za starodávna skláněla se padající pod tento vzor podstatná bez přehlasování, t. j. místo hráče říkalo se hráča, m. hráči ř. hráču atd., kterýžto způsob skloňování posud se zachoval v podřečí slovenském, moravském a slezském.

stupně, stěženě — stěžně, vězeň — vězně, peň — pně, den — dne; avšak mřeň — mřeně.

c) u mnohých jmen na *el* a *et*: kašel — kaše, kotel — kotle, loket — lokte, krapet — krapte a t. d. Vyjímkou činí všecka jména na *el* od časoslov odvozená: obyvatel — obyvatele, vychovatel — vychovatele; také: koudel, koupel, zřetel, ocel.

§ 101. V genitivu a ve všech pádech se samo hláskovou příponou počínající kráti se uv a: kůň — koně, nůž — nože atd., e v e: děst — destě.

§ 102. V genitivu a jiných pádech přijímají bezživotná jména tvrdými souhláskami na *t* zavřená příponu *e*: ječmen-e, kamen-e, plamen-e, pramen-e, kořen-e, loket — lokte, krapet — krapte životná mají ē: test-ě, zet-ě.) K.

§ 103. Akkusativ. Starodávný akkusativ rovný nominativu zachoval se podnes ve vyrčeních: sednouti na kůň, jít za muž (= vdáti se).

§ 104. Vokativ. Místo přípony *i* mají e následující jména: a) všecka na ce: tvůrce, škůdce, zrádce, obhájce; b) vycházející na ec s proměnou c v č: otec — otče, chlapče, Němče; tak i strýc — strýče, biřic — biřiče, dědic — dědiče, panic — paniče, kněz — kněže. Bezživotná na ec mají pravidelnou příponu *i*: věnec — věnci, očistec — očistci atd.

Poznámky o čísle množném.

§ 105. Nominativ a vokativ. Příponu *i* přijímají životná, příponu *e* bezživotná a příponu *ové* životná i bezživotná a to zvláště jednoslabičná jména živých bytostí; pak všecka na ce: pastýř-i, plášt-ě, král-ové, meč-ové, zrádc-ové, soudc-ové.

Uzavřenou ve vzoru příponu *é* mají všecka od časoslov odvozená jména na tel: obyvatel-é, ctitel-é, vychovatel-é.

§ 106. Genitiv. Starodávný genitiv bez *uv* anebo *uv* zachoval se posud vedle obyčejného s příponou *uv* v mnoho přátel, pět tisíc, mnoho tisíc tisícův, osm loket (loktův), deset střevic (střevicův), otevřiti

dvéře do kořen n. do kořán. Genitiv bez ů mají také všecka ve množ. č. užívaná jména vlastní na *ice*, jako: Budějovice, Domažlice, Jaroměřice, Malesice, Nezamyslice, Pardubice, Zdiměřice atd. — Budějovic, Domažlic — Domažlicům — Domažlicích atd.

§ 107. Instrumentál. Přípona 7. pádu jest *i*; jméno rukojmě přijímá příponu *mi*: rukojměmi; podobně i podstatná na ce vycházejí v tomto pádu raději na *emi* než *i*: soudcemi, zrádcemi, škůdcemi.

§ 108. Od tohoto sklonění odchyluji se v některých pádech následující jména: den, host, kůň, kněz, peníz, přítel.

1. Den (stč. deň):

Jed. č. nom. den, gen. dne, dat. dni, -u, akk. den, vok. dn-i, lok. dn-i, -u, -e, instr. dnem.

Množ. č. nom. a vok. dn-i, -ové, gen. dní, -ův, dat. dn-ům, akk. dn-i, -y, lok. dnech, instr. dn-i, dn-y, -ěmi. Jednot. lok. „ve dne“ užívá se jen co přislovky. Jméno týden, složeno z tý (týž) a den, skloňuje se na dvojí způsob: buď se obě částky skloňují, buď zůstává „tý“ nesklonným a toliko „den“ se skloňuje, což nyní nejvíce v obyčeji jest: nom. týden, gen. téhodne, dat. témudni, akk. týden, vok. týdni, lok. témdni, instr. týmdnem; množ. č. nom. a vok. tídeni, tídové, gen. tých-dni, týchdnův, dat. týmdnům, akk. tédni, lok. v tých-dnech, instr. týmidni; druhý způsob: gen. týdne, dat. týdeni atd.

2. Host (stč. host). Slovo toto skloňuje se nyní v jednotném č. podle I. sklonění muž. r.; má však ještě jiné, ač zastaralé sklonění: gen. hosté, dat. hosti, akk. hostě, vok. hosti, lok. hosti, instr. hostem; v množ. č. skloňuje se takto: nom. a vok. hosti, -é, gen. host-ův, -í, dat. host-ům, -em, akk. host-i, lok. hostech, instr. host-mi.

3. Kůň skloňuje se v jednot. č. pravidelně, ve množ. nom. a vok. má: kon-i, koň-ové a kon-ě, v ostatních pádech jde buď pravidelně podle tohoto sklonění, aneb dle čtvrtého sklonění středního rodu (koní, koním atd. viz § 140).

4. Kněz má ve množ. č. dvoje sklonění: buď jde podle hráč: knězi, knězův atd.; buď podle čtvrtého sklonění středního rodu: kněž-i, kněžím, atd.; což nyní nejvíce v obyčejji jest.

5. Peníz. Znamená-li jméno toto jednotlivé kusy mince, skloňuje se pravidelně v obou číslech; znamená-li však tolik co německé Geld, jest jen ve množ. č. v užívání a skloňuje se takto: nom. a vok. peníze, gen. peněz, dat. penězům, akk. peníze, lok. v penězích, instr. penězi.

6. Přítel (tak i složené ne-přítel) skloňuje se ve množ. č. takto: nom. a vok. přátelé (viz § 31), gen. přátel, dat. přátelům, akk. přátely, lok. přátelich (viz § 31), instr. přátely.

S k l o ř o v á n í ž e n s k á.

První ženské sklonění.

§ 109. Jednotné číslo.

Nom.	žen-a
Gen.	žen-y
Dat.	žen-ě
Akk.	žen-u
Vok.	žen-o
Lok.	žen-ě
Instr.	žen-ou

Množné číslo.

žen-y
žen
žen-ám
žen-y
žen-y
žen-ách
žen-ami.

Příklady: ryba, hlava, husa, chyba, kopa, pata, skoba, lopata, stěna, voda župa.

§ 110. K prvnímu sklonění hledí:

1. ženská jména na *a* s předcházející tvrdou nebo obojetnou souhláskou.

2. podstatná jména mužského rodu na *a* a to jen v jednot. č., v množ. č. jdou podle prvního sklonění mužského rodu.

3. podstatná jména ženského rodu na *y* jen v množ. č. užívaná, jako: dudy, křtiny, máry, necky, vážky, Benátky, Hory, Kateřinky; Čechy (viz § 77, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech:

§ 111. Dativ a lokál jednot. čísla. Připona těchto pádův jest ě, před kterýmž rozlišování a změkčování předchozích souhlásek děje se podle §§ 60. 1., 63. 1.; noha — noze (v. § 10), ruka — ruce, deska — desce, moucha — mouše, hora — hoře; dcera má dceři (viz § 127). Mužská jména přijímají příponu *ovi*; sluha — sluhovi, starosta — starostovi, pastucha — pastuchovi.

§ 112. Instrumentál. V pádě tomto jed. a množ. čísla, pak v genitivě, dativě a lokále množ. č. krátí se kmenová samohláska u některých jmen srostlých, majících před a v nominativě jednot. č. jen jednu souhlásku: brána — branou, bran, branám, branách, branami, míra — měrou, měr, měram, měrách, měrami, žila — žilou, žil, žilám, žilách, žilami. Tak také: dráha, jáma, kráva, pára, rána, skála, sláma, tráva, vrána, žába; díra, víra, síla, síra, mísa. Srostitá jména, mající za kmenovou dlouhou samohláskou dvě neb tři souhlásky, nekrátí se; na př. brázda, hrázka, mázdra, sázka, vráska, lánska; potom ještě slova: blána, káva, kláda, páka, spála. Ovšem krátí se obyčejně jenom v genitivě množ. č. u dvouslabičních jmen: na př. houba — hub, moucha — much, louka — luk, strouha — struh, trouba — trub a j.

§ 113. Genitiv množ. čísla. Podstatná jména, mající v genitivě množ. č. na konci dvě aneb i více souhlásek, vkládají mezi ně vsuvné e; na př. barva — barev, matka — matek, studna — studen, panna — panen, hra — her, liška — lišek, jahla — jahel. Vyjimku činí podstatná jména vycházející na vd, žd, zd, ct, št: křivda — křivd, vražda — vražd, hvězda — hvězd, pocta — poct, pošta — pošt; takéž i cesta, lampa, krypta, juchta, slza, palma atd.

§ 114. Obecná jména mužských osob, jako: hrdina, pastucha, sluha, vévoda atd. mohou se v množném č. také dle vzoru „žena“ skloňovati, tedy: hrdiny, hrdin, hrdinám, hrdiny, v hrdinách, hrdinami. Ukončená jména na ta nebo sta mají v nom. a vok. množ. i a é, řídčeji — ové: basista — basisti, basist-é, basist-ové, Husita — Husiti, -é neb Husitové.

Druhé ženské sklonění.

§. 115. Jednotné číslo

Množné číslo

Nom.	růž-e	růž-e
Gen.	růž-e	růž-i
Dat.	růž-i	růž-im
Akk.	růž-i	růž-e
Vok.	růž-e	růž-e
Lok.	růž-i	růž-ich
Instr.	růž-i	růž-emi.

Příklady: boule, duše, kaple, kaše, koule, koupě, louže, meze, moruše, píle, práce, země, žemle.

§ 116. Druhým ženským skloněním spravují se:

1. podstatná jména samohláskou *e* aneb ē zavřená.
2. podstatná jména ženského rodu na *e* aneb ē jen v množném čísle běžná (viz § 77, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech.

§ 117. Nominativ jed. č. Některá podstatná jména odsouvají někdy nominativní *e* aneb ē a pak přeskakujíce do třetího ženského sklonění sklánějí se dle vzoru „daň“ (viz § 44, 3).

§ 118. Genitiv množ. č. Podstatná jména na *ice*, *yně* a trojslabičná na *le* nepřijímají v genitivě množ. čísla *i*: slepice — slepic, opice — opic, bohyně — bohyň, kuchyně — kuchyň, košile — košil, neděle — neděl. Z dvojslabičných na *le* nepřijímají *i* jenom: chvíle — chvil, míle — mil, jež i kmenovou samohlásku kráti.

§ 119. Dativ a lokál množ. č. V pádech těchto bývá po sykavkách a po *l* přípona *em* a *ech* vedle *im* a *ich*: ulice — ulicem — ulicech, housle — houslem — houslech. Jména svátkův přeskakují v dativě do sklonění mužského: velkonoce, velkonocům, letnice — cům, vánoce — cům. Dvéře má v dativě dveřím i dveřům, v instrumentále jenom dveřmi.

§ 120. Kmenovou samohlásku skracují: práce v instrumentále jed: č., pak v genitivě, dat., lok. a instr. množ. čísla; lžice, plíce, svíce v genitivě množ. čísla; množné dvéře, sáně v genitivě, dat., lok. a instr.

Třetí ženské sklonění.

§ 121. *Jednotné číslo.*

Nom.	kost	daň
Gen.	kost-i	dán-ě
Dat.	kost-i	dan-i
Akk.	kost	daň
Vok.	kost-i	dan-i
Lok.	kost-i	dan-i
Instr.	kost-i	dan-i.

Množné číslo.

Nom.	kost-i	dan-ě
Gen.	kost-i	dan-i
Dat.	kost-em	dan-ím
Akk.	kost-i	dan-ě
Vok.	kost-i	dan-ě
Lok.	kost-ech	dan-ich
Instr.	kost-mi	dan-ěmi.

Příklady: a) dle „kost“: věc, noc, průpověď, past, chut, nemoc; b) dle „daň“: klec, stráž, dlaň, postel, poušt, lázeň, tlíž.

§ 122. K třetímu ženskému sklonění náležejí jména podstatná vycházející na měkkou aneb obojetnou souhlášku.

Poněvadž některá z podstatných jmen sem spadajících v genitivě jedn. č. příponu *i*, některá opět příponu *e* na se berou, vystavili jsme pro sklonění tuto dva vzory.

Podle vzoru *kost*

skloňují se vycházející na:

b a *p* všecka: hloub,
otep, step, slup atd.

v: obuv, ohlav, Čáslav,
Zbraslav, Boleslav, Vrati-
slav atd.

l: hůl, mysl, sůl, bol-i
(bol-u), ocel-i (ocel-e), pod-
běl.

m: všecka: ozim-i, Chru-
dim, Kouřim, Příbram atd.

s: všecka: hus, náves,
os (osa), směs, ves.

z: haluz, kolomaz, mo-
saz-i (mosaz-u), rez-rzi,
(rez-u).

d: čeled, hrud, kád, píd,
měd, nápowěd, průpověd,
zed atd.

t a *st*: čtvrt, čest, hrst,
chuf, kořist, prst, pouť,
vlast, výsost atd.

ň: plaň (rovina), pláň
(pláňka), zeleň (zelenost),
prostraň.

c: moc, noc, nemoc, pec,
věc atd.

č: léč, louč, moč, řeč,
seč, průseč, tluč, žluč.

ř: jař, sběř, tvář, zděř,
zvěř.

š: myš, spraš, veš.

ž: lež, otěž, řež.

Podle vzoru *daň*

ev: mrkev, krev, církev,
kotev, větev, atd.

l: postel, koupel, kou-
del, petržel; kratochvíl-e.

m jenom: zem.

z: hráz, nesnáz (nesná-
ze), mláz, tvrz.

đ jenom: had, hřad.

t a *st* jenom: labut, ná-
rut, prť, vrť, vývrat.

šč: poušt, tloušt, Pešt.

ňč: dlaň, dýň, jabloň, bá-
seň, bázeň, kázeň, píseň,
tiseň, žizeň; Videň, Plzeň,
Třeboň atd.

c jenom: klec, obec.

čč: chatrč, kleč, obruč,
senoseč, stač, Přelouč.

j: chvoj, kolej, krápěj,
závěj atd.

řč: šíř (šířka) atd.

šč: peleš, veteš, výš atd.

žč: drůbež, loupež, mlá-
dež, stráž, věž atd.

Jména s meti a děti skloňují se v množném čísle podle „kost.“ Toto zní v jedn. č. dítě a sklání se dle „kníže.“

Poznámky o jednotlivých pádech.

§ 123. V genitivě a v úbec ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyblivé *e* u následujících jmen: Choteč — Chotči, keř — kři, lešt — lsti, lež — lži, rež — rži, ves — vsi, veš — vši, zed — zdi, bázeň — zně, dáseň — dásně, kázeň — zně, obec — ce, píseň — sně, Vídeň — dně, Plzeň — zně a j. Čest má cti, trest — třti a tresti. Hůl, sůl krátí u v o: holi, soli.

§ 124. Vokativ jed. Užívá-li se slova „Milost“ co titule, jest vokativ roven nominativu: Vaše milost!

§ 125. Dativ a lokál množ. č. V pádech těchto přijímají některá podstatná jména přípony *im* a *ich* m. *em* a *ech*: hus, lež, myš, směti, veš, hus — husím, -ich, myš-im, -ich, smět-im, -ich atd.

§ 126. Instrumentál množ. Na místě *m* klade se *emi* aneb *ěmi* tehdy, kdyžby shrnutím mnohých souhlásek tvrdost u vyslovování povstati mohla: lež — lžemi, ves — vsemi, zed — zděmi.

§ 127. Vzorem „daň“ spravuje se též slovo máti (m. mater) a skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Nom. a vok.	máti
Gen.	mate-ř-e
Dat.	mate-ř-i
Akk.	mate-ř
Lok.	mate-ř-i
Instr.	mate-ř-i

Množné číslo.

mate-ř-e
mate-ř-i
mate-ř-im
mate-ř-e
mate-ř-ich
mate-ř-mi.

Podobně skloněly se v stč. dcí (m. dcer) a neti (m. netěr). Od dcí zachoval se posud dat. a lok. jed. dcerí; ostatní pády tvoří se pravidelně od dcera podle „žena“.

S k l o ň o v á n í s t ř e d n í.

První střední sklonění

§ 128. *Jednotné číslo.* *Množné číslo.*

Nom.	slov-o	slov-a
Gen.	slov-a	slov
Dat.	slov-u	slov-ům
Akk.	slov-o	slov-a
Vok.	slov-o	slov-a
Lok.	slov-ě (u)	slov-ich (ech)
Instr.	slov-em	slov-y.

Příklady: čelo, dělo, dřevo, hnizdo, jelito, jezero, kladivo, kolo, koryto, město, pero, stádo, střevo zrno.

§ 129. K prvnímu sklonění hledí:

1. všecka podstatná na *o*: jablko, mračno, dílo atd.
2. podstatná jména střed. rodu na *a* jenom v množ.
- č. běžná: játra, kamna, řadra, ústa, vrata, záda a j.
3. vlastní mužská jména na *o*: Hromádko, Slunéčko, Vrtátko a j.
4. přídavná a číselná jména na *o*: mnoho, málo, daleko, čtvero, patero a j.

Podstatné jméno dítko jest v množ. č. rodu ženského a skloňuje se tu podle vzoru žena.

Poznámky o jednotlivých pádech:

§ 130. Dativ jednot. č. Jména mužská na *o* přibírají v dativě a lokále *ovi*: Slunečko — Slunečkovi, ve množ. číslu jdou podle 1. mužského sklonění: Slunečkové, Slunečkův atd.

§ 131. Lokál jednot. Přípona pádu tohoto jest buď *ě*, buď *u*. Podstatná jména mající před *o* hrdelnice přibírají raději *u* než *ě*: v uchu, oku, jhu, Polsku, Lipsku, Hradecku, zřídka mluví a piše se: v rouše

(roucho), mléce (mléko), břiše (břicho), v Lipště (Lipsko), v Polště (Polsko); avšak mnoho má vždy (na) mnoze (v. § 156). Po ostatních souhláskách jest více č než u v užitku: jádro — jádře, hnízdo — hnízdě, město — městě, zrno — zrně, maso — mase; avšak sto má stu, jméno — jmenu, ráno — (po) ránu, koleno — kolenu (pokolení), koleno (= Knie) má v koleně.

§ 132. Genitiv množ. č. Vsuvné *e* klade se mezi souhlásky tam, kdeby je vysloviti těžko bylo: dno — den, jablko — jablek, lůžko — lůžek, plátno — pláten, sto — set. Kmenová samohláska krátí se v jádro — jader, péro — per, jméno — jmen — jmenům — jmenech, léto — let — letům — letech, lety.

§ 133. Lokál množ. č. Kromě přípon *ech* a *ich* vyskytá se tu ještě přípona *ách*, zvláště po souhláskách *h*, *ch*, *k*, *r*: *jhách*, *uchách*, *jablkách*, *bedrách*, *víčkách* a *j*.

Pozn. Některá podstatná jména ženského rodu na *a* přeskakuji do 1. sklonení střed. rodu a to v nominativě, akkusativě a vokativě množ. č., v ostatních pádech skloňují se podle ryba: *jikra*, *luka*, *muka*, *lytká*, *sádka*. Taktéž i některá mužská jmena: *hon* — *hony* a *hona*, *oblak* — *oblaky* a *obláka*.

Druhé střední sklonění.

§ 134. Jednotné číslo.

Množné číslo.

Nom.	pol-e	pol-e
Gen.	pol-e	pol-i
Dat	pol-i	pol-im
Akk.	pol-e	pol-e
Vok.	pol-e	pol-e
Lok.	pol-i	pol-ich
Instr.	pol-em	pol-i.

Příklady: hoře, líce, lože, moře, ovoce, slovce, slunce.

§ 135. K druhému střednímu sklonění patří podstatná jména na *e* s předcházející měkkou aneb obojetnou

souhláskou. Jméno nebe patří jenom v jedn. č. k tomuto sklonění.

§ 136. Poznámky:

1. Podstatná jména na *iště* nepřijímají v genitivě množ. čísla nikdy přípony *i*: lučiště — lučišt, ohniště — ohništ. Vejce má v genitivě množ. č. vajec.

2. Podstatné jméno poledne přijímá v lokále množ. č. po předložce *o* příponu *ach*: o polednách.

Třetí střední sklonění.

§ 137.

Jednotné číslo.

Nom.	kniž-e	rám-ě
Gen.	kniž-e-te	ram-e-n-e
Dat.	kniž-e-t-i	ram-e-n-i
Akk.	kniž-e	rám-ě
Vok.	kniž-e	rám-ě
Lok.	kniž-e-t-i	ram-e-n-i
Instr.	kniž-e-t-em	ram-e-n-em.

Množné číslo.

Nom.	kniž-a-ta	ram-e-n-a
Gen.	kniž-a-t	ram-e-n
Dat.	kniž-a-t-ům	ram-e-n-ům
Akk.	kniž-a-t-a	ram-e-n-a
Vok.	kniž-a-t-a	ram-e-n-a
Lok.	kniž-a-t-ech	ram-e-n-ech
Instr.	kniž-a-t-y	ram-e-n-y.

Příklady dle „kniže“: děvče, kotě, pachole, ptáče, vlče; dle „rámě“: břímě, písmě, símě, výmě.

§ 138. Třetím středním skloněním spravují se:

1. podstatná jména na *e* aneb *ě*, jichžto kmenové *t* před příponami souhláskovými na jevo vystupuje: ptáče, sirůbě, tele, žídě, doupě, koště, poupe, vole, zemče a. j.

2. podstatná jména na *mě*, jichžto kmenové *n* před příponami samohláskovými opět ožívá: břímě, písmě,

plémě, símě, týmě, výmě atd. Všecka zde uvedená podstatná jména osobila si vedle této staré a ryzí skloňovací formy na mě jiný tvar na meno: břemeno, pís-meno, plemeno, rameno, atd.

§ 139. Poznámky:

1. Dítě skloňuje se v jedn. č. pravidelně, v množ. č. přechází do ženského rodu a jde podle „kost“.

2. Nebe m. n e b e s přišlo v celém jedn. čísle o kmenovou hlásku s, skloňujíc se v něm dle pole; v množném naopak zachovalo ji podnes: nebe-s-a, nebe-s, nebe-s-ům, nebe-s-ich, nebe-s-y.

3. Jména kníže, hrabě, l a n k r a b ě, m a r k r a b ě, p u r k r a b ě mají jako jiná životná v jednotném čísle akkusativ rovný genitivu: knížete, hraběte atd.

Čtvrté střední sklonění.

§ 140. Jednotné číslo.

Množné číslo.

Nom. znamen-i	znamen-i
Gen. znamen-i	znamen-i
Dat. znamen-i	znamen-im
Akk. znamen-i	znamen-i
Vok. znamen-i	znamen-i
Lok. znamen-i	znamen-ich
Instr. znamen-im	znamen-imí.

Příklady: kopí, panství, psaní, svědectví, údoli, umění, volání, vysvědčení atd.

§ 141. K čtvrtému střednímu sklonění patří:

1. podstatná jména středního rodu na i.

2. podstatná jména ženského rodu na i; na př. biblí (bible), lodí, paní, pradlí (pradlena), rolí (role), švadlí (švadlena), podržující v instrumentále jedn. č. též příponu i.

3. několik podstatných jmen mužského rodu: září (september), pondělí; v množ. čísle: bratří, kněží a částečně koní.

Pozn. Osobná jména muž. rodu: Brikeř, Jiljí a Jiří. Když se tímto skloněním jenom ve spojení s přídavným jménem, jinak dle vzoru přídavných jmen: k svatému Jiří, o svatém Jiljí, k nejvyššímu sudi.

Dvojné číslo.

§ 142. Dvojné číslo, v staré češtině obecné, vystoupilo v nynější řeči až na nemnohé sledy ze života. Udrželof se posud, a to jen ještě částečně, nejvíce ve jmenech podvojných údův těla lidského, jako jsou: rty, prsa, ruce, nohy, oči, uši, kolena, ramena.

Sklonení jmen těchto jest následující:

N. A. V. rty prsa, ruce, nohy, oči, uši,

G. rtou, prsou, rukou, nohou, očí, uší,

D. rtoum, prsoum, rukoum, nohoum, očím, uším,

L. rtou, prsou, rukou, nohou, očích, uších,

I. rtoma, prsoma, rukama, noham, očima, ušima.

§ 143. Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Nom., akk. a vok. Podstatná jména noha, koleno, rameno nemají nyní v pádech těchto dvojněho čísla, na místě něho jest množné číslo v obyčejí: nohy, kolena, ramena. I jména rty, prsa považují se nyní vůbec za množná, a sice: rty (jedn. ret) za mužský, prsa (jednot. prs) za střední rod. Jména oko, ucho přeskakují ve dvojném čísle do ženského rodu: černé oči, dlouhé uši. Rodič má rodiče (stč. rodiča t. otec a matka).

2. Dativ. Místo zábezcnělých tvarův: rtoum, prsoum, kolenuum, ramenoum, rukoum, no-

K § 142. skloňování dvojněho v staročeštině:

N. A. V. páv-y, hráč-a, žen-ě, růž-i, kost-i, slov-ě, pol-i, znamení.

G. L. páv-ú, hráč-ú, žen-ú, kost-jú, slov-ú, pol-ú, znamen-jú.

D. I. páv-oma, hráč-ema, žen-ama, růž-ema, kost-ma, slov-oma, pol-ema, znamen-íma.

Pozn. Nom., akk. a vok. ženského i středního rodu rovnají se vždy lokálu jednot. čísla.

houm, lépe by bylo říkat a psáti: rtům, prsům, kolenům, ramenům, rukama, noham a.

3. Instrumentál. Pádu toho užívají básníci při všech podstatných jmenech: chlapoma, otcema, matkama, kostma, slovoma atd.

Pozn. Ruka, oko, ucho mají množné číslo jenom tenkrát, když se jich u významu vedlejším užívá: ruky (Zeiger) na hodinách, oka (Schlinge) na ptáky, oka na polívce, ucha (Henkel) u hrnečků atd.

Skloňování cizích jmen.

§ 144. Aby pravidla skloňování cizích jmen nálezitě vystavena býti mohla, potřebí jest jména rozvrhnouti na starověká a novověká.

§ 145. Mezi jmény starověkými sluší obzvláště zření mítí ke slovům z jazyka řeckého a latinského, v jejichžto skloňování následujícími pravidly spravovati se musíme:

1. Nominativy cizích slov budtež v jednot. nebo množ. čísle vždy v původním svém tvaru užívány, na př. Chloe, Kirke, Kodres neb Codrus, Mercurius (nikoli Merkur), Ovidius (nikoli Ovid), Ilias (nikoli Iliada), Plato neb Platon, Platae, ae, Bacchanalia atd. V řídkých případnostech a pouze vyjímkou, u slov velmi známých, od původního tvaru i již se odstupuje, i napotom odstupovati může, na př. despot místo despota neb despotes, Atény, komisi atd.

Pozn. Kde se v národní mluvě a ve spisovném jazyku zčeštěné tvary ujaly, držetí se jich třeba napořád: na př. Jiljí, Ondřej, Pavel, Rím atd.

2. Přípony pádův jazyka našeho musejí se připinatí ku kmenům jazyka řeckého a latinského, nikoli k cílým slovům.

§ 146. Podle sklonění „páv“ jdou latinská a řecká jména vycházející v nominativě na

1. es: Apell-es, -a, Atrid-es, -a, Alcibiad-es, -a, Mithridat-es, Astyag-es, Aristotel-es, Demosthen-es atd.

2. *us, er, ir*: Homer-us, -a, Herodot-us, Pindar-us, Menela-us, August-us, Justin-us atd.; skrácená: Panthus (m. Pantho-os), Arsinus (m. Arsino-os) atd. gen. Panthoa, Arsinoa; Alexander, Lucifer, Macer, Jupiter, Decemvir atd. gen. Alexandra, Lucifera atd.

3. *o a on*: Cicero — Cicerona, Nero — Nerona, Xenophon — Xenophonta a jiná, jichžto kmen z jazyka řeckého aneb latinského znáti musíš.

§ 147. Podle sklonění „strom“ jdou vycházející na

1. *us* (os) Epir-us, -u, Rhod-us, -u, Tyrus, Lesbus, Tarsus atd.

2. střední na *a*, a to jenom v gen., dat., lok. obou čísel: drama-dramatu, dogma-dogmatu, dramatuv atd.; v nom., vok., akk. obou čísel lépe je držet se původního tvaru a rodu: drama množ. nom. a akk. dramata.

§ 148. Skloněním „žen a“ spravují se koncovaná na

1. *a ae*: mají-li před sebou souhlásku aneb samohlásku *o*: Europ-a, Aetn-a, Helen-a, Andromach-e, Psych-e, Chlo-e atd.; gen. Aetny, Chlo-y atd. Ostatní spravují se skloněním růže: Asia gen. Asi-e, anarchia, -e, geographia, Achaia, idea atd.

2. mužská na *a* a *as*, o kterých to platí, což o domácích na *a* v § 110, 2. řečeno, Aret-as, -y, -ovi, Pelopid-as, Leonid-as; levit-a, -y, -ovi, Get-a, Pers-a, Agripp-a atd.

3. mnohá ženská, jichžto kmen z jazyka řeckého neb latinského znáti musíš; na př. Styx (= č. Stygs) gen. Styg-y, Pallas gen. Pallady, Salamis-Salamin-y, Tiberis-Tiber-y, Sappho gen. Saffoy, anebo snad lépe Saffy od Saffa atd.

§ 149. Podle sklonění „duše“ jdou všecka ženská na *lis, sis a ys*; na př. Neapol-is gen. Neapol-e, Nemesis, crisis, Erinnys gen. Erinnye, Tethys, -e atd.

§ 150. Dle sklonění „slov“ jdou všecka na *um*: Athenae-um, lice-um, museum, Capitolium, evonymum,

gymnasium, privilegium atd. gen. Athenaea, lycea, mu-
soa, evangelia, gymnasia atd. Vycházející na *iun* a *eum*
uchylují se od pravidla ve třech pádech, t. v jedn. dat.
a lok. a ve množ. gen., dat. a lok. přestupujíce do sklo-
nění: pole: dat. lok. evangelii, gymnasii, musei, množ.
gen. evangelii, gymnasii, musei, dat. evangelium, gymna-
siim, lok. evangelich, gymnasiich, museich.

§ 151. Podle „pole“ skloňují se: Praeneste, Are-
late, Soracte atd.

Pozn. Někdy, má-li sklonění jazyku našemu přiměřeněji pro-
vedeno býti, nutná potřeba nastane nejen zakončení kmene drobet
zjinačiti, ale i rod změniti; na př. Glykerion gen. řec. Glykerio-
nos, česk. snad lépe Glykerie (jakoby od Glykeria: Sappho gen.
řec. Sapphoos skráceně Sapphus) česk. snad lépe Saffy místo Saffoy
(jakoby od Saffa).

§ 152. Z cizích jmen toliko v množ. čísle užíva-
ných spravují se

1. skloněním „pávi“: Philippi, Stobi, Veji, Tar-
quinii, Brigantes, Luceres atd.

2. skloněním „ženy“ a „růže“: Athenae, Sy-
racusae, Thebae, Plataeae, Alpes, Gades, Sardes, Cy-
clades.

3. skloněním „slova“ a „pole“: Tempe místo
Tempea, Leuctra, Megara, Bacchanalia, Saturnalia atd.

§ 153. Ve skloňování starověkých jmen k řeckému
a latinskému jazyku nenálezejících nejlépe učiníme,
jestliže každé slovo hned za kmen počteme a pravidlům
našeho skloňování podrobíme, šetříco při tom zakon-
čení, rodu a životnosti anebo bezživotnosti jeho: Adam,
David, Isák, Betlém, Jordan, Eva, Sara, Jericho a
mnohá jiná.

Jen tam, kde se skloňování slov starověkých nále-
žitě provésti nedá, pomáhati si můžeme přídavky: město,
řeka, potok, hora aj; na př. na hoře Ararat, u potoka
Thera řečeného, do města řečeného Jahaz atd.

§ 154. K cizím slovům z jazykův novověkých při-
věšujeme, pokud možná, přistojné přípony českých sklo-
nění: na př. Perier gen. Perier-a, dat. a lok. Perier-ovi;

Forcellini gen. Forcellini-a, Lesley gen. Lesley-e; Bordeaux (= Bordó) gen. Bordeaux-a; Schiller gen. Schiller-a; Kraus-a, Marks-a, Hess-a, Hirsch gen. Hirsch-e.

Pozn. Známějším jmenům cizích míst, řek atd. hledí se dle možnosti dávati starší a nebo původní tvar, jako: Bretania místo Bretagne, Massilia m. Marseille, Bulonia m. Boulogne, Sequana m. Seine atd.

§ 155. Německá krajinská jména na *en* jako: Hessen, Sachsen, Schwaben atd., jsouce nominativy množ. čísla, správně se mění v Hessy, Sasy atd. Místná na -ingen jsou zase množné dativy. Postačilo by tedy psáti a skloňovati pravidelně Göttink, Tübink, Nördlink atd. Anobrž i u jmen na -angen, — hafen, — hofen, — hausen, — kirchen, — leben, — wegen dá se koncovka *en* odvrhnouti a pouhý kmen skloňovati: Ellwangen — Ellvanku, Kuxhaven — Kuxhafu, Dünkirchen — Dünkirchu, Eisleben — Eislebu, Nimwegen — Nimwegu atd.

2. Přídavné jméno.

§ 156. Jména přídavná dělí se dle významu a zakončení svého na rozličné třídy.

1. Podle významu jsou přídavná:

1. **jako stná** (qualitativa, Beschaffenheitswörter), jimiž se vlastnosti osob a věci znamenají: na př. tichý, horký, modrý, ryšavý, rychlý atd.

2. **přisvojovací** (possessiva, zueignende), udávající, komu co náleží; na př. otcův, otcova, otcovo, tetin, tetina, tetino atd.

3. **vztazná** (relativa, beziehende), jimiž se vytýká poměr, v kterém pojem jména podstatného k jiným jmenům podstatným jest; na př. dubový, ovčí, lidský, lesní, ječný, moučný, cihelný, jarní, letní atd.

Pozn. V širším smyslu počítají se k jmenům přídavným také přídavná jména číselná, přídavná zájmena, příčestí a přechodníky.

2. Podle zakončení jsou přídavná jména:

1) Neurčitá (indefinita, unbestimmt), končící se v mužském rodě na tvrdou souhlásku, v ženském na *a*, ve středním na *o*; na př. *vesel*, *vesel-a*, *vesel-o*, *nemocen*, *nemocn-a*, *nemocn-o*, *znám*, *-a*, *-o* atd.

Pozn. Neurčitá přídavná jména vycházejí za starodávna v mužském rodě na měkkou souhlásku, v ženském na *a*, ve středním na *e*, vyšla jsou v nynější mluvě až na nepatrný zbytek docela z obyčeje; na př. *člověč*, *člověč-a*, *člověč-e*, *páň*, *páň-a*, *páně* (m. páne).

2. Určitá (definita, bestimmt), vycházející po tvrdých souhláskách v mužském rodě na *ý*, v ženském na *á*, ve středním na *é*, po měkkých souhláskách ve všech třech rodech na *í*: *vesel-ý*, *vesel-á*, *vesel-é*, *člověč-í*, *páň-í*.

Skloňování přídavných jmen.

1. Sklonění přídavných neurčitých.

§ 157. Sklonění přídavných neurčitých nelišilo se za starodávna nijak od onoho jmen podstatných. Tak se skloňovalo na př. *věčen* dle vzoru *páv*, *věčna* dle vzoru *žena*, *věčno* dle vzoru *slovо*. V novočeské řeči zachovala tato přídavná své skloňovací tvary toliko v nominativě jednot. a množ. čísla, když službu nějakého přísudku konají, pak v akkusativě obou čísel a všech tří rodův, konečně v dativě jednot. č. bez rozdílu rodu.

Jednotné číslo.

Nom.	<i>vesel</i>	<i>vesel-a</i>	<i>vesel-o</i>
Dat.	<i>vesel-u</i>	<i>vesel-u</i>	<i>vesel-u</i>
Akk.	<i>vesel-a</i>	<i>vesel-u</i>	<i>vesel-o</i>

Množné číslo.

Nom.	<i>vesel-i, -y</i>	<i>vesel-y</i>	<i>vesel-a</i>
Akk.	<i>vesel-y</i>	<i>vesel-y</i>	<i>vesel-a</i>

U životných mužského rodu jest akkusativ jednot. č. roven genitivu, u neživotných nominativu. V nominativě množ. čísla přijímají životná příponu i; neživotná příponu y.

Příklady: syn jest smuten, matka jest zdráva, dítě jest nemocno; řeč tvá známa tebe činí; učiní ji zdrávu a spasenu; učinil je (člověčenstvo) spaseno; vidíme se nuceny; nelze mi býti veselu; těžko je jí tomu rádu býti; dětem náleží býti poslušnu atd.

Pozn. Neurčitá přídavná jména měkkého zakončení vyšla v nější řeči z obyčeje až na zbytek slova „Pán“, kteréžto nyní s významem přisvojovacího přídavného všecky pády starého sklonění zastupuje; na př. chrám Páně m. pán, léta Páně (m. nepřehl. páňa), matka Páně (m. nepřehl. páňa) atd.

§ 158. Některé pády kromě těch uvedených v předešlém § zachovaly se v příslovcích:

a) genitiv: bez mála, z čista jasna, z čista dobra, z-úplna, z-blízka, z-nova, z-rovna, z-hojna, z-krátká, do naha, do čista, do starodávna atd.

b) dativ: po panskú, po česku, po německu, po tichu atd.

c) lokál: na krátce, na (po) hotově, na dlouze, v nově atd.

d) instrumentál: málem, mnohem atd.

§ 159. Skloněním předešlých přídavných řídí se také přídavná přisvojovací na -ův, -ova, -ovo a -in, ina, -ino s tím toliko rozdílem, že sobě některé pády ze sklonění určitých přídavných vypouží, a to: jednotný instr. muž, a středního rodu, množný gen., dat., lokál a instr. všech tří rodův.

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom. otcův	otcov-a	otcov-o
Gen. otcov-a	otcov-y	otcov-a
Dat. otcov-u	otcov-ě	otcov-u
Akk. otcov-a, otcův	otcov-u	otcov-o
Lok. otcov-ě	otcov-ě	otcov-ě
Instr. otcov-ým	otcov-ou	otcov-ým.

Množné číslo.

Nom.	otecov-i, y	otecov-y	otecov-a
Gen.	otecov-ých	otecov-ých	otecov-ých
Dat.	otecov-ým	otecov-ým	otecov-ým
Akk.	otecov-y	otecov-y	otecov-a
Lok.	otecov-ých	otecov-ých	otecov-ých
Instr.	otecov-ými	otecov-ými	otecov-ými

Vokativ rovná se vždy nominativu. Při životných jest jednotný akkusativ muž. rodu roven genitivu, při neživotných nominativu. V množném nominativě muž. rodu mají životná *i*, neživotná *y*.

Pozn. Místo -uv, -ova, -ovo užívá se v některých krajích pro všecky pády a pro všecky tři rody koncovky -ovic, která nic jiného není než množný, nominativu jednot. čísla rovnající se genitiv podstatného jména; na př. mlynářovic syn, mlynářovic dcera, mlynářovic pole, znám syna sládkovic, dceru Svobodovic, dítě kovalčovic atd.

2. Sklonění přídavných určitých.

§ 160. Určitá přídavná jména s tvrdým zakončením skloňují se následujícím spůsobem:

Jednotné číslo.

Mužský.	Ženský.
Nom. nov-ý	nov-á
Gen. nov-ého	nov-é
Dat. nov-ému	nov-é
Akk. nov-ého, -y	nov-ou
Vok. nov-ý	nov-á
Lok. nov-ém	nov-é
Instr. nov-ým	nov-ou

Střední.
nov-é
nov-ého
no-vému
nov-é
nov-é
nov-ém
nov-ým.

K § 160. Určitá přídavná vznikla připojením ukazovacího zájmena *i* (ji), *ja*, *je* k pádům přídavného neurčitého. V dřevní době skloňovaly se obě částky; potom koncovky první částky spodobněním, přehlasováním a vysutím zanikly: čistý (= čist + ji = čistý), čistá

Množné číslo.

Nom.	nov-í, -é	nov-é	nová
Gen.	nov-ých	nov-ých	nov-ých
Dat.	nov-ým	nov-ým	nov-ým
Akk.	nov-é	nov-é	nov-á
Vok.	nov-í, -é	nov-é	nov-á
Lok.	nov-ých	nov-ých	nov-ých
Instr.	nov-ými	nov-ými	nov-ými.

Příklady: bílý, bedlivý, bosý, hladový, hrubý, la-skavý, milý, rusý, slabý, slepý, spanilý, střídmý, žravý, živý atd.

§ 161. Pod tento vzor padají:

1. všecka přídavná jména na ý, á, é i tenkráte, když mají význam podstatných; na př. celný, dů-chodný, hajný, hlásný, hospodský, mýtný, pocestný, polesný, poklasný, ponocný, přisežný, rýnský, strázný, úterý, vrátný, zlatý atd.; komorná, krámská, krejčová, kupcová, pánská, správcová atd.; cestné, hostinné, mě-řičné, mostné, přívozné, služné, tržné, útratné, vstupné, výslužné atd.

2. vlastní jména osob a míst na ý, á, é: Holý, Chmelenský, Lomnický, Plachý, Lažanská, Němcová, Světlá, Čížová, Červená, Lysá, Olešná, Hostinné, Ji-lové, Ladvé atd.

§ 162. Poznámky.

1. Akkusativ jednotný jest u životních bytostí roven genitivu, u neživotních nominativu, na př. mám dobrého přítele; mám nový kabát.

2. Nominativ a vokativ množ. č. při životních podstatných přijímají příponu i, při neživotních é.

(= čista + ja = čistá), čisté (= čisto + je = čisté jako z moje-mé), čistého (= čista + jeho — čist — jeho — čistého), čistému (= čistu + jemu — čist-jemu — čistému) atd.

Připojí-li se v týchž pádech k neživotnému podstatnému přípona -ové, užívá se při přídavném přípony i, na př. zelení stromové, zelené stromy, silní dubové, silné duby. Před příponou i zmékčují se hlásky r, d, t, n, rozlišují se hrdelnice h, ch, k v z, š, c, skupeniny ck a sk v čt a št (§§ 59 a 64); na př. starý — staří, černý — černí, prudký — prudci, nahý — nazí, hluchý — hluší, katolický — katoličtí, plzeňský — plzeňští.

§ 163. Určitá přídavná s měkkým zakončením skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.

	Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom.	dnešn-i	dnešn-i	dnešn-i
Gen.	dnešn-ih-o	dnešn-i	dnešn-ih-o
Dat.	dnešn-ímu	dnešn-i	dnešn-ímu
Akk.	dnešn-ih-o, dnešn-i	dnešn-i	dnešn-i
Vok.	dnešn-i	dnešn-i	dnešn-i
Lok.	dnešn-ím	dnešn-i	dnešn-ím
Instr.	dnešn-ím	dnešn-i	dnešn-ím.

Množné číslo pro všecky tři rody.

Nom.	dnešn-i
Gen.	dnešn-ich
Dat.	dnešn-ím
Akk.	dnešn-i
Vok.	dnešn-i
Lok.	dnešn-ich
Instr.	dnešn-imi.

K § 163. Určitá přídavná měkkého zakončení vznikla jako přídavná určitá tvrdého zakončení, totiž připojením uka-zovacího zájmena i (ji), ja, je k pádům přídavného ne-určitého (viz § 160 dole).

U životných mužského rodu jest jednotný akkusativ roven genitivu, u neživotných nominativu.

Příklady: boží, cizi, čápi, denní, hadí, hraběcí, kostelní, noční, přední, rybi, ryzí, vrchní, všemohoucí atd.

§ 164. Timto vzorem se řídí:

1. všecka přídavná na i.
2. všecka přídavná v druhém a třetím stupni na i: moudřejší, nejmoudřejší, lepší, nejlepší atd.
3. podstatná jména vycházející na i; na př. bližní, kočí, krejčí, lovčí, náhončí, příchozi, sirotčí, výběrčí; sudi, markrabí, purkrabi, Brikci, Jilji, Jiří; tato poslední jen tenkráte, když nemají přívlastků; na př. sudi, -ho atd., avšak nejvyššímu sudi, kostelu svatého Jilji, o svatém Jiří atd. (Viz. § 141 Pozn.)

Pozn. 1. Se jmény přídavnými srovnávají se ve skloňování, a sice jak ve tvrdém tak v měkkém, také mnozí druhové číslovek, zájmen, příčestí a přechodníků. Kde toho potřeba se ukáže, připomene se co vhod i o těchto částkách řeči na svém místě.

2. Podstatná jména čísla dvojněho oči, uši, ruce a j. pojí se v nynější mluvě s přídavným jménem čísla množného: oči hospodinovy; oči vysokých nebudu trpěti; slyšel jsem v své uši a t. d. A však v instrumentále praví se z pravidla: svýma křídla, nábožnýma ženama atd. Za starodávna měla přídavná jména ve všech pádech dvojně číslo.

Stupňování jmen přídavných.

(Steigerung, *Comparation der Adjectiva*.)

§ 165. Přídavná jména mají tři stupně porovnávací:

1. První stupeň přisuzuje vlastnost nějakou jednomu předmětu vůbec a slove položitelem (positiv, erste Vergleichungsstufe); na př. plný chlapec; těžké ovoce; dům jest vysoký.

2. Druhý stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednomu předmětu u věčší míře nežli ostatním druhým a

sluje srovnavatelem (comparativ, zweite Vergleichungsstufe); na př. Tento dům jest vyšší než onen.

3. Třetí stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednomu předmětu přede všemi ostatními v nejvyšší míře a nazývá se svrchovatelem (superlativ, dritte Vergleichungsstufe); na př. Ze všech nejrychlejší jest František.

První stupeň jest ve formě samého jména přidavného, druhý a třetí stupeň tvoří se příponami zvláštnimi.

§ 166. Druhý stupeň (srovnavatel, komparativ) tvoří se trojím způsobem, totiž:

1. připojením koncovky -ejí neprostředně k samému kmenu positivu (položitele) a stáhnutím čísla I. Před číslo souhlásky d, t, n, r (dle § 61) obměkčují, hrdelnice (dle § 58) rozlišují; na př.

hebk (ý): hebčeji = hebčí,

hezk (ý): hezčeji = hezčí,

hork (ý): horčeji = horčí,

hořk (ý): hořčeji = hořčí,

křehk (ý): křehčeji = křehčí,

lehk (ý): lehčeji = lehčí,

měkk (ý): měkčeji = měkčí,

mělk (ý): mělčeji = mělčí,

prudk (ý): prudčeji = prudčí,

tenk (ý): tenčeji = tenčí,

trpk (ý): trpčeji = trpčí.

Pozn. Kromě uvedených zde přidavných na číslo jest tento útvar druhého stupně (srovnateli) v nynější řeči neobyčejný.

2. přistavením koncovky -ejši. Před číslo souhlásky d, t, n, r (dle § 61) obměkčují, hrdelnice (dle § 59) rozlišují a skupeniny ck a sk v čt a št mění:

chytrý — chytřejší, mokrý — mokřejší,

silný — silnější, jasný — jasnější,

složitý — složitější, pracovitý — pracovitější,

čerstvý — čerstvější, nový — novější,

hloupý — hloupější, skoupý — skoupější,

milý — milojsí, spanilý — spanilejší,
 divoký — divočejší, vetchý — většejsí,
 křivolaký — křivolačejsí, panský — panštějsí,
 otrocký — otročtějsí a j. svatý (dle § 31) světějsí.
 Bílý má bělejsí,

Pozn. Druhý stupeň pomocí čísla tvoří věčina přídavných jmen, hlavně po hláskách: b, p, v, m, n, t, l.

3. přistavením skrácené koncovky —*št*, při čemž se předcházející hrdelnice *h* a *ch* v *ž* a *š* rozlišují; na př.

tuhý — tužší,	drabý — dražší,
hluchý — hlušší,	súchý — sušší,
mladý — mladší,	tvrdý — tvrdší;
bohatý — bohatší,	hustý — hustší,
starý — starší a j.	

§ 167. Přídavná, vycházející na *ký*, *eký*, *oký* odmítají ve svém stupňování tyto koncovky a přirážejí *št* k samému kmennu, při čemž se předcházející souhlásky *s* a *z* změkčují; na př.

blízký — bližší,	nízký — nižší,
úzký — užší,	vysoký — vyšší,
široký — širší,	hluboký — hlubší,
hladký — hladší,	krátký — kratší,
daleký — další,	krotký — krotší.

Pozn. 1. Dvojslabičná přídavná kráti v 2. stupni s koncovkou *št* kmennou samohlásku: krátký — kratší, blízký — bližší, řídký — řidší atd.

Pozn. 2. Mnohá přídavná připouštějí koncovku *št* i čísla, v čemž vlastně libozvučnost rozhoduje: na př. slabý — slabější — slabší, čistý — čistější — čistší, tmavý — tmavější — tmavší, krásný — krásnější — krásší, snadný — snadnější — snadní (snazší) atd.

§ 168. Následující přídavná mají nepravidelné stupňování: dobrý — lepší, zlý — horší, malý — menší, veliký — větší, dlouhý — delší.

§ 169. Přídavná vztahující se na čas, anebo znamenající hmoty neb látky, dále přisvojovací a jiná

podobná přídavná jména nepřipouštějí žádného stupňování, na př. dnešní, včerejší, někdejší, nynější, zdejší, zimný, dřevený, železný, zlatý, papírový, člověčí, boží; celý, mrtvý, němý, písemný, slepý, ústný a j.

§ 170. Třetí stupeň (svrchovatel, superlativ), tvoří se představením předpony nej- před druhý stupeň (komparativ); na př. nejhezčí, nejlehčí, nejnovější, nejsilnější, nejdražší, nejstarší, nejlepší, nejvěčší atd.

Pozn. Mnohdy opisuje se třetí stupeň příslovkami, když se tyto k prvnímu stupni přičiní, jako jsou: pře, tuze, vše, vele a velmi: předuležitý, přemilý, předrahý, vševládný, všemočný, veleslavný, velmi učený, velmi přijemný atd.

3. Zájmena.

§ 171. Zájmena kladou se na místo jiných jmen. Rozeznávám-li sebě ode všech ostatních věcí, kladu místo svého jména zájmeno právé osoby: já; ta osoba neb věc, ku které mluvím, jest druhá: ty; ostatní všecko, o čem mluvím, považuje se za třetí osobu: on, ona, ono. Dle významu svého dělí se zájmena na:

1. osobná (personalia, persönliche), stojící na místo osobních jmen: já, ty, on, ona, ono, pak beznominativní sebe.

2. přisvojovací (possessiva, zueignende), udávající, komu osoba nebo věc, ku které se vztahuje, co majetek náleží: můj, tvůj, nás, vás, svůj, její, čl.

3. ukazovací (demonstrativa, anzeigende), nazývající konkrétní věc.

K § 170. Předpona superlativu nej stč. naj povstala z dvojněho genitivu *najú*: nej krásnější znělo prvotně n aj ú krásněji t. j. nás dvou krásnější. Najú přehláskou přešlo v nají a během času (viz § 45. 3) v naj, právě jako zajutra — zajitra — zajtra (— zejtra). V XVI. st. teprve obvyklo nej m. naj. V staré češtině bývá najú někdy v ná staženo; na př. nás vjetejší.

značující zevrubněji osobu nebo věc, o které se mluví: *ten, onen, tento, onenno, týž*.

4) **vztazná** (relativa, bezügliche), vztahující se na předešle jmenovanou osobu nebo věc: *jenž, jenžto, který, kterýž*.

5. **tázací** (interrogativa, fragende), kterými se po nějaké osobě nebo věci, mluvícímu neznámé, tážeme: *kdo? co? kdy? čí? který? kteraký? jaký? koliký?*

7. **Neurčitá** (indefinita, unbestimmte), naznačující osoby a věci docela neznámé; na př. *někdo, něco, něčí, některý, nějaký, několiký, kdosi, cosi, každý a j.*

I. Zájmena osobná.

A. Sklonění zájmen osobních já, ty, se.

§ 172. **Zájmena osobná já, ty, se** neznajíce rozdílu v rodě, skloňují se **z působem jmenným**.

Nom.	já	ty
Gen.	mne, mě	tebe, tě
Dat.	mně, mi	tobě, ti
Akk.	mne, mě	tebe, tě
Lok.	mně	tobě
Instr.	mnou	tebou

Množné číslo.

Nom.	my	vy	—
Gen.	nás	vás	sebe, se
Dat.	nám	vám	sobě, si
Akk.	nás	vás	sebe, se
Lok.	nás	vás	sobě
Instr.	námi	vámi	sebou.

Pozn. Poněvadž vokativ druhé osoby vždy se rovná nominativu, jest v tomto vzoru vynechán.

§. 173. Poznámky:

1. Zájmena já, ty, my, vypadají kladou se jenom tenkráte, když na nich důraz jest; na př. já čtu, ty píšeš.

2. Širší tvary mne, mně, tebe, tobě, sebe, sobě kladou se:

a) když se s nějakým důrazem pronášeji, na př. Tobě a ne mně dal učitel knihu. Mně přináleží všecko to. Sobě rovného nemá.

b) po předložkách, na př. K tobě nepůjdem. Vojsko stálo proti sobě. Někdy a to jen v jednotlivých případech odstupuje se od toho pravidla; na př. Ať by nakažení v tě (t. j. tebe) nevešlo. Protož se na tě (na tebe) rozpomínám.

c) když tato zájmena přívlastkem určujeme: na př. Běda mně neštastnému.

Pozn. Místo tvaru dativního *ti* klade se i *t*; na př. Jakž se kdy vidí (jak se ti-tobě vidí). Jestližet (jestližeti) se vidí za dobré, učíň to.

3. Zájmeno se služe i osobně zvratným (reflexivum), protože se vždy na podmět věty zpět táhne. V češtině slouží zájmeno zvratné nejenom třetí osobě, jako v jazyku latinském a německém, nýbrž i prvé a druhé osobě, kdykoliv se tyto k podmětu věty vztahují; na př. chválím se ich lobe mich (laudo me), chválíš se du lobst dich (laudas te), chválí se er lobt sich (laudat se), chválíme se wir loben uns (laudamus nos), chválíte se ihr lobet euch (laudatis vos), chválí se sie loben sich (laudant se); přeji sobě (ich gönne mir), přejete sobě (ihr gönnen euch), sebe nejsem mocen (ich bin meiner nicht mächtig), pamatuj na sebe atd.

B. Sklonění zájmena třetí osoby.

§ 174. Zájmeno třetí osoby znělo za starodávna v nominativě: ji (jen), ja, je. Nominativ tento vymizel z nynější mluvy a nahrazuje se zájmenem on, on-a, on-o, množ. on-i, on-y, on-a. Ostatní pády starého ji, ja, je jsou všude úplně zachovány.

	Mužský.	Ženský.	Jednotné číslo.	Střední.
Nom.	on	ona	ono	
Gen.	jeho, ho	jí	jeho, ho	
Dat.	jemu, mu	jí	jemu, mu	
Akk.	jej, ji	ji	je	
Lok.	jem	jí	jem	
Instr.	jím	jí	jím.	
			Množné číslo.	
Nom.	on-i, -y	on-y	on-a	
Gen.	jich	jich	jich	
Dat.	jim	jim	jim	
Akk.	je	je	je	
Lok.	jich	jich	jich	
Instr.	jimi	jimi	jimi.	

§ 175. Poznámky: 1. Což o širších tvarech v § 171 řečeno, platí nápodobně i o širších tvarech jeho a jemu; na př. Jeho se to netýče. Stál jemu u nohou. Táhli proti němu.

2. Po předložkách předkládá se hlásce j vsuvné n (viz § 55, 3): od něho (njeho), k němu (k njemu), na něm (na njem), proti ní, nad ní, proti nim, z nich, pro ně atd. V akkusativě třetí osoby mužské klade se místo kratšího tvaru ji po předložkách ř místo nj-i, jako: naň (na ji) t. j. na něj, nadeň, proň, skrzeň, veň, zaň m. nadeň, pro něj, skrže něj atd.

Pozn. Předložka mimo odpovídá tomuto stažení, a pravíme také mimo něj.

3. Tvaru genitivního jeho, ho užívá se zhusata místo akkusativu jej, když řeč jest o věcech životných; na př. Spatřil jsem ho m. spatřil jsem jej. Přijal ho, raduje se. Mluví-li se o věcech bezživotných, klade se jej, a to hlavně jen po předložkách: lezli na něj (na strom); bez předložky též ho: viděli ho (dům).

4. V nominativě množ. čísla mají životná příponu *i*, bezživotná *y*: *oni* (žáci) byli ve škole; *ony* (stromy) se zelenaly.

Pozn. Zájmeno *on*, *ona*, *ono*, stojící po spojce *a*, utracuje *o*; na př. Vidím bratra, an (a on) sedí. Ušel matku, ana (a ona) plakala.

2. Zájmena přisvojovací.

§ 176. Zájmena *můj* a *náš* hledí k prvé osobě, *tvůj* a *váš* k druhé osobě, její hledí k třetí osobě ženské čísla jednot., či jest tázací zájmeno, *svůj* jest spolu zájmenem zvratným o všech osobách.

§ 177. A. Sklonění zájmén *můj*, *tvůj*, *svůj*.

Jednotné číslo.

Mužský.

Ženský.

Střední.

Nom. <i>můj</i>	<i>m-á</i>	<i>mo-je</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-je</i>
Gen. <i>měho</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ého</i>	
Dat. <i>mému</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-jí</i>	<i>m-ému</i>	
Akk. <i>měho, můj</i>	<i>m-ou</i>	<i>mo-ji</i>	<i>m-é,</i>	<i>mo-je</i>
Lok. <i>mém</i>	<i>m-é</i>	<i>mo-ji</i>	<i>m-ém</i>	
Instr. <i>mým</i>	<i>m-ou</i>	<i>mo-ji</i>	<i>m-ým.</i>	

Množné číslo.

Nom. <i>m-i, mo-ji, m-é, mo-je</i>	<i>m-é, mo-je</i>	<i>m-á, mo-je</i>
Gen. <i>mých</i>	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>
Dat. <i>mým</i>	<i>m-ým</i>	<i>m-ým</i>
Akk. <i>m-é, moje</i>	<i>m-é, mo-je</i>	<i>m-á, mo-je</i>
Lok. <i>mých</i>	<i>m-ých</i>	<i>m-ých</i>
Instr. <i>mými</i>	<i>m-ými</i>	<i>m-ými.</i>

Dle toho vzoru jde také *tvůj*, *svůj*.

§ 178. Poznámky:

1. Neskrácené delší tvary zachovaly se posud v nominativě a vokativě: tvoje (tvá, tvé), množ. tvoji, tvoje (tvé, tvá), ač i ostatních neskrácených pádův mluva obecná posud ráda užívá: na př. mojemu, s tvojím, tvojich, tvojim vedle mému, s tvým, tvých, tvým. Skrácený nom. množný muž. rodu vyskytá se jenom v obecné mluvě: mi, tví rodiče. Ženského neskráceného tvaru jednotn. čísla užívá se nejvíce na místě manželky, ženy: já byl s mojí na svatbě.

Fozn. Rozdíl mezi životními a bezživotními mužského rodu ještě týž jako při přídavných jmenech.

2. Vztahuje-li se přisvojovací zájmeno přímo na podmět věty, vynáší se ve všech třech osobách zájmenem s v ú j, s v á, s v é; na př. Umyl jsem nohy své (meine). Té hanby svým (deinen) přátelům nečiň. On poslal anděla svého (seinen). Vy nejste svoji. Kde jste byli se svými dcerami? Obětujeme Bohu svému.

B. Sklonění zájmen: náš, váš.

§ 179.

Jednotné číslo.

Mužský.

Ženský.

Střední.

Nom.	náš	naš-e	naš-e
Gen.	náš-eho	naš-i	naš-eho
Dat.	náš-emu	naš-i	naš-emu
Akk.	náš-eho, náš	naš-i	naš-e
Lok.	náš-em	naš-i	naš-em
Instr.	náš-ím	naš-i	naš-ím.

K § 177. Přisvojovací zájmena: můj (strč. mój), moje (strč. moja), moje; tvůj (strč. tvój), tvoje (strč. tvoja), tvoje; svůj (svój), svoje (svoja), svoje vznikla z někdejších ablativů *mo*, *two*, *svo* a ze zájmena *i* (ji), *ja*, *je*; o nichž stahování srovnej § 40.

K § 179. Přisvojovací zájmena *náš*, *naše* (strč. *našá*), *naše*,

Množné číslo.

Nom.	naš-i, -e	naš-e	naš-e
Gen.	naš-ich	naš-ich	naš-ich
Dat.	naš-im	naš-im	naš-im
Akk.	naš-e	naš-e	naš-e
Lok.	naš-ich	naš-ich	naš-ich
Instr.	naš-imi	naš-imi	naš-imi.

C. Sklonění zájmen: její, čí.

§ 180. 1. Její vytýkajíc majetek třetí ženské osoby rozdílné od podmětu věty skloňuje se jako přídavné jméno dnešní ve všech rodech, pádech a číslech; na př. Moje teta má veliký dvůr. Její syn jest na vojně. Psal jsem jejímu synu. Jejího syna ctím. Její dceři se zle daří.

2. Tázací přisvojovací zájmeno čí skloňuje se jako přídavné jméno dle obrazce dnešní: čí, čího, čímu atd.

§ 181. Službu zájmen přisvojovacích vykonávají také genitivy jeho a jejich od osobného zájmena on. Majetek třetí osoby mužské neb střední jednotčísla, rozdílné od podmětu věty, vynáší se nesklonným jeho; majetek třetí osoby mužské neb střední množčísla, rozdílné od podmětu věty, vynáší se nesklonným jejich; na př. Vidím bratra a dceru jeho. Dej jeho dceři jablka. Pochovali ho v hrobě otcův jeho. Ubohé děti jejich rodiče jsou mrtvi. Dám je v ruce nepřátel jejich.

Pozn. 1. V druhém pádě čísla množného dlužno rozeznávat jejich od jejich, jako jejich šatův t. j. šatův jí příslušných a jejich šatův t. j. šatův jim příslušných.

váš, vaše (vaša), vaše jsou složeniny z genitivův množných nás a vás a ze zájmena i (ji), ja, je, jehož první živel čili j s s splynul v š.

2. Při zájmenech jeho, její, jejich nemůže se hlasce j. využíté n. předkládati, protože předložka k podstatnému jmennu náleží; na př. Šel jsem k jeho bratru, k jejich sestrám, k její tetě.

3. Zájmeno a ukazovací.

§ 182. Zájmeno **te n**, **ta**, **to** (něm. *dieser*, *diese*, *dieses*) vztahuje se na bližší, **o n e n**, **o n a**, **o n o** (něm. *jener*, *jene*, *jenes*) na vzdálenější předmět. Rovněž tak dělí se od sebe **te n - t o**, **t a t o**, **t o t o** (něm. *dieser da*) od **o n e n - n o**, **o n a n o**, **o n o n o** (něm. *jener dort*).

Zájmenem **t y ž**, **t á ž**, **t é ž** (něm. *derselbe*, eben derselbe, der nämliche) a sesileným **t e n t y ž**, **t a t á ž**, **t o t é ž** odkazujeme k tomu, že o jiné osobě neb včetně nemluvíme, nežli o té, kterou jsme již byli jmenovali. Zájmeno **s á m**, **s a m a**, **s a m o** (er, sie, es selbst) připíná se k jmenům a protož by i zájmenem připojovacím (pronomen *adjectivum*) slouti mohlo.

§ 183. A. Skloňování zájmen: **ten**, **onen**.

Jednotné číslo.

Mužský.

Ženský.

Střední.

Nom.	t-en	ta	to
Gen.	to-ho	té	to-ho
Dat.	to-mu	té	to-mu
Akk.	to-ho , ten	tu	to
Lok.	to-m	té	to-m
Instr.	t-im	tou	tím.

Množné číslo.

Nom.	ti , ty	ty	ta
Gen.	tě-ch	tě-ch	těch
Dat.	tě-m	tě-m	tě-m
Akk.	ty	ty	ta
Lok.	tě-ch	tě-ch	tě-ch
Instr.	tě-mi	tě-mi	tě-mi

Rovněž tak skloňuje se o n e n, o n a, o n o, pak sesléná o n e n-n o, o n a-n o, o n o-n o, ten-t o, t a-t o, t o-t o, kteréž t o a u o ve všech pádech se připojuje: tohoto, tomuto, tito, témto, onino, onéchno atd.

B. Sklonění zájmen: týž, tentýž.

§ 184. a) Týž, táž, též jde dle vzoru přídavných jmen nový, á, é, jen že příklonné ž neb že vždy se připojuje; na př. téhož pána, téže paní, na témže stromě, týmiž zákony atd.

b) Tentýž, tatáž, totéž jsouc složena ze dvou částek, skloňuje se každá pro sebe; nominativ jednot. č. tentýž, tatáž, totéž, množný titíž, tytéž, tatáž, genitiv jednot. tohotéhož, tétež, tohotéhož, dativ tomutémuž, tétež, tomutémuž atd. Kromě nominativu obou čísel užívá se ostatních pádův velmi pořídku.

C. Sklonění zájmena: sám.

§ 185. Sám skloňuje se v nominativě a akkusativě obou čísel podle vzoru otcův; nom. sám, sama, samo; sami, samy, sama, akk. sama, samu, samo, samy, samy, sama; na př. Já sám jsem tebe zavolal. My sami jsme zavinili své neštěstí. Viděl jsem jej sama. Potkali jsme sestru tvou samu. Nalezl jsem je samy. Ostatní pády berou se od slova samý (= čirý, pouhý lauter, na př. samý sníh, samá voda, samé víno), které se vzorem no v ý řídí, tedy: samého, samé, samému, samé atd.

4. Zájmena vztazná.

§ 186. Zájmeno j e n ž, j e ž, j e ž jest složeno ze zájmena j e n, j a (přehl. je), j e a z příklonné částky ž e, kterážto částice se ráda přivazuje k zájmenům; na př. který-ž, kdo-ž. Spočívá-li na vztazném zájmeně důraz, připojuje se k příklonnému ž ještě zájmeno to, jako: jenžto, ježto, ježtu, kterýžto, kterážto, kteréžto.

Sklonění zájmen vztažných.

§ 187. 1. Jenž, jež, jež skloňuje se vyjma nominativy obou čísel jako osobné zájmeno třetí osoby on, ona, ono s přidáním ž:

Jednotné číslo.

	Mužský.	Ženský.	Střední.
Nom.	jenž	jež	jež
Gen.	jehož	jíž	jehož
Dat.	jemuž	jíž	jemuž
Akk.	jejž	jíž	jež
Lok.	jemž	jíž	jemž
Instr.	jímž	jíž	jímž.

Množné číslo.

Nom.	již	jež	jež
Gen.	jichž	jichž	jichž
Dat.	jimž	jimž	jimž
Akk.	jež	jež	jež
Lok.	jichž	jichž	jichž
Instr.	jimiž	jimiž	jimiž.

Rovněž tak skloňuje se jenžto, ježto, ježto, gen. jehožto, dat. jemužto, jižto atd.

Pozn. Mužského zájmensa jenž užívá se od dávných již časů v nominativě vžebec ve všech třech rodech obou čísel.

2. Který, která, které jde dle vzoru nový, -á, -é. Rovněž tak se skloňuje: kterýž, kterýžto, kteréhožto, kterémužto atd.

5. Zájmeno tázací.

§ 188. Zájmeno kdo (strč. kto), co (strč. če) mají do sebe povahu jmen podstatných, zájmensa ký, který, kteraký (was für ein, Welch ein, von welcher Beschaffenheit), jaký, koliký (der wievielte),

mají opět do sebe povahu jmen přídavných. Zájmenem kdo tázeme se po osobách, zájmenem co po věcech a zájmenem který po obou.

Sklonění zájmen tázacích.

§ 189. 1. Kdo a co jsou jenom v jednotném čísle v užitku a skloňují se následovně:

Nom.	kdo	co
Gen.	ko-ho	če-ho
Dat.	ko-mu	če-mu
Akk.	ko-ho	co
Lok.	ko m	če-m
Instr.	ký-m	čím.

Místo co přichází v staré češtině přesnější če, kterýžto tvar posud se zachoval, stojí po předložkách akk. řídících: nač (na + če), proč, oč, seč (se + če), zač (viz § 44 c). Připojí-li se k če příklonné ž, nesmí se e vypouštěti: načež, očež, pročež, začež.

2. Ký a ostatní tázací zájmena v § předešlém uvedená jdou dle vzoru přídavných jmen: nový, -á, -é. Zájmeno ký jest nyní téměř zapomenuto a trvá pouze v ústech lidu v některých citoslovních výrazech, jako: ký das, kýho (m. kého) kozla, ká střela, ký blázen to povídal?

6. Zájmena neurčitá.

§ 190. Zájmena neurčitá tvoří se od zájmen tázacích:

1. předkládáním slabiky ně: ně-kdo, ně-co, ně-který, ně-kteraký, ně-jaký, ně-koliký, ně-čí.

Pozn. K zájmenům neurčitým náležejí i záporná tázaci: níkdo, níč, ní-ky, ní-terý, ní-jaký, ní-žádný a se sesutým ní-žádný. Nic (místo strč. ní-čs viz § 58. 2) se skloňuje podle vzoru co.

2. připojením slabiky — si: kdo-si, co-si, kte-rý-si, která-si, které-si, kteraký-si, jaký-si, koliký-si.

3. připojením slabik — koli, — koliv, — kolivěk: kdokoliv, kterýkoliv, jakýkoliv, číkoli, kdožkoli, kterýžkoli, jakýžkoli, čížkoli.

4. předkládáním slovce led a —, leci —, lec — (m. ledsi, ledasi): ledakdosi, ledacosi, ledakterý, ledajakýsi, leckdo, leckterý, lecjaký, leckdosi, leckterýsi, lecjakýsi, leckterakýsi atd.

5. konečně patří sem zájmena každý, všaký, všeliký, všelijaký, všelikterý, všelikteraký, atd.

Pozn. Skloňování zájmen neurčitých jest samo sobě dosť jasné.

4. Číslovka.

§ 191. Číslovkami vyjadřujeme buď čísla zvláště určitě naznačená, buď počty všeobecné a neurčitě vytknuté. Jsou tudiž číslovky určité, jako: jeden, dva, první, druhý, dvojí, trojí atd. a neurčité, jako: mnoho, málo, všechn, několik atd.

A) Číslovky určité.

§ 192. Určité číslovky rozpadají se na čtvero tříd:

1. základné (Grundzahlen, cardinalia) na otázku **kolik?** jeden, dva, tři, dvacet atd.

2. řadové (Ordnungszahlen, ordinalia) na otázku **kolikátý?** první, druhý, třetí, dvacátý, čtyřicátý atd.

3. druhové (Gattungszahlen, specialia) na otázku **kolikerý?** dvojí, trojí, čtverý, paterý atd.

4. násobné (Vervielfältigungszahlen, multiplicativa) na otázku **kolik násobný?** jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný atd.

1. O číslovkách základních.

§ 193. Čísla základná jsou:

1 jeden, jedna, jedno	60 šedesát
2 dva, dvě, dvě	70 sedmdesát
3 tři	80 osmdesát
4 čtyři	90 devadesát
5 pět	100 sto
6 šest	101 sto jeden
7 sedm	102 sto dva
8 osm	200 dvě stě
9 devět	201 dvě stě jeden
10 deset	202 dvě stě dva
11 jedenáct	500 pět set
12 dvanáct	1000 tisíc
13 třináct	1001 tisíc jeden
14 čtrnáct	1002 tisíc dva
15 patnáct	2000 dva tisice
16 šestnáct	3000 tři tisice
17 sedmnáct	5000 pět tisíc
18 osmnáct	10000 deset tisíc
19 devatenáct	100000 sto tisíc
20 dvacet	200000 dvě stě tisíc
21 dvacet jeden	300000 tři sta tisíc
30 třicet	400000 čtyři sta tisíc
40 čtyřicet	500000 pět set tisíc
50 padesát	1000000 milion.

Skloňování číslovek základních.

§ 194. Číslovky jeden, dva, tři, čtyři mají své vlastní sklonění, a tož:

1. **J e d e n , j e d n a , j e d n o** skloňuje se dle vzoru ten (viz § 183): gen. jednoho, jedné, jednoho, dat. jednomu, jedné, jednomu atd.

Pozn. V množ. číslu jeden, jedna, jedno přestává být číslovka základnou a přestupuje do třídy číslovek druhových.

2. Dva (muž. rodu), dvě (žen. a střed. rodu), pak oba, obadva mají totiž dvojné číslo a skloňují se následovně:

Muž. rod.

N. A. V. dv-a, ob-a
G. L. dv-ou, ob-ou
D. I. dv-ěma, ob-ěma

Žen. a střed. rod.

dv-ě, ob-ě
dv-ou, o-bou
dv-ěma, ob-ěma.

3. Tři, čtyři pro všecky rody skloňují se množným číslem.

N. V. tř-i	čtyř-i
Gen. tř-i	čtyř
Dat. tř-em	čtyř-em
Akk. tř-i	čtyř-i
Lok. tř-ech	čtyř-ech
Instr. tř-emi	čtyř-mi.

Pozn. 1. V čísle čtyři užívají někteří spisovatelé jako mluva obecná kromě nominativu muž. živých bytostí místo měkké tekuté hlásky ř tvrdého r; na př. čtyry stromy, čtyry slova, se čtyřmi pannami atd.

2. Stojí-li čísla dva, oba, tři, čtyři v nominativě při mužských jmenech osobních, dloužívá se k vůli důrazu samohlášková přípona; na př. dvá chlapeci, obá vladařové, tří sluhové, čtyři hadové.

§ 195. Číslovky pět, šest atd. až do devadesáti devítí skloňují se následovně:

Nom. Akk. pět,
Gen. Dat. Lok. Instr. pěti.

Pozn. Základná čísla tato jsouce z původu svého podstatné, měla za starodávna vždy genitiv za sebou a skloňovala se dle vzoru kost (viz § 121). Moc jmen podstatných podržela čísla tato posud totiž v nominativě a akkusativě, v ostatních pádech srovnávají se jako jména přídavná s jménem svým v pádě podržujíce své zvláštní sklonění; na př. Šest holubů sedělo na střeše. Viděl jsem deset vrabečů. S osmdesáti vojáky dobyl pevnost.

§ 196. Poznámky:

1. Číslovky na -ět a -st prodlužují v gen., dat., lok. a instr. č a e v i: devět — devítí, deset — desítí,

dvacet — dvacíti, třicet — třicíti, čtyřicet — čtyřicíti, avšak nyní i dvaceti, třiceti, čtyřiceti.

2. K číslům vycházejícím na *acet* a *at* přisouvá se v nominativě a akkusativě často *e*: jedenáct — jedenácte, šestnáct — šestnácte, osmdesát — osmdesáte.

3. Čísla, která od dvacíti až do sta mezi desítkami jsou, tvoří se tak, že se buď menší číslo předkládá se spojkou *a*, aneb za věčší se staví se spojkou *a*, aneb i bez ní; na př. třiadvacet, sedmapadesát, dvacet a tři, dvacet tři, padesát sedm. V první příčině skloňuje se toliko druhá část, v druhé příčině sklánějí se obě části; na př. třiadvacef, gen. třiadvaceti, po padesáti šesti letech — po padesáti a šesti letech.

4. Na místě dvacet jeden, dvacet dva atd. říká se místy ovšem už zřídka jedenmecítma, dvamecítma atd. až devětmecítma. Čísla tato jsou nesklonná: čtyřmecítma starci v padlo, pětmecítma mužům atd.

§ 197. Sto a tisíc jsouce tvarem podstatná jména sklánějí se co taková v obou číslech, a tož: sto dle slovo, tisíc dle meč. U sto zachoval se posud dvojný nom. a akk. s číslovkou dvě: dvě stě. Lokál jednotný stále zní: stu; gen. množný jest set, dat. stům, lok. stech, instr. sty.

Tisíc má v gen. množném tisíc a tisícův (srovnej § 106).

Milion se skloňuje dle vzoru strom.

Pozn. Mnohdy se pojí čísla sto a tisíc, když v nominativě a akkusativě nestojí, jako jména přídavná t.j. srovnávají se s jménem svým v pádě; na př. po stech a tisících, letech, před třemi tisíci lety, ke stu vozům, tisíci pánům, ve stu a desíti letech atd. Mnohdy opět zůstává sto před jinými jmény jakožto určovací číslo bez proměny: pokuta sto zlatých, před sto lety (rozdílné od „před sty lety“), za sto let, s jinými sto pannami.

V instr. jednot. čísla přijímá tisíc před jinými slovy místo čísla příponu *i*: před tisíci lety.

2. O číslovkách řadových.

§ 198. Čísla řadová jsou:

1. první, prvý
2. druhý

3. třetí
4. čtvrtý

5.	pátý	80.	osmdesátý
6.	šestý	90.	devadesátý
7.	sedmý	100.	stý
8.	osmý	101.	sto první
9.	devátý	102.	sto druhý
10.	desátý	200.	dvooustý
11.	jedenáctý	201.	dvě stě první
12.	dvanáctý	202.	dvě stě druhý
13.	třináctý	500.	pětistý
14.	čtrnáctý	1000.	tisící
15.	patnáctý	1001.	tisíc první
16.	šestnáctý	1002.	tisíc druhý
17.	sedmnáctý	2000.	dvoutisící
18.	osmnáctý	3000.	třitisící
19.	devatenáctý	5000.	pětisící
20.	dvacátý	10000.	desítisící
21.	dvacátý první	100000.	stotisící
30.	třicátý	200000.	dvooustotisící
40.	čtyřicátý	300000.	třistotisící
50.	padesátý	400000.	čtyřstotisící
60.	šedesátý	500000.	pětistotisící
70.	sedmdesátý	1000000.	milionný.

§ 199. Číslovky řadové jsouce tvarem svým přídavná určitá skloňují se dle samých týchž vzorův jako tato; tedy: první, třetí, tisící a dvoutisící podle dnešní, ostatní podle nový.

§ 200. Čísla řadová měla za starodávna také tvar neurčitých přídavných a spravovala se tudiž skloněním otcuv; na př. Sám desát utekl. Dobrota božská Noe sama osma zachovala. Z tohoto staršího skloňování zachovala řadová čísla neurčitá podnes jednotný genitiv mužský a střední na *a*, dativ a lok. téhož rodu a čísla na *u*, avšak jenom v tom případě, když nesklonná číslovka půl před nimi stojí, a sice tak:

a) je-li půl v nom. neb akk., stojí číslovka s mužským neb středním podstatným jménem v gen.; na př. zde jest půl čtvrtá lokte plátna, půl pátá vědra vína vypili, prodal to za půl šesta zlatého;

b) stojí-li půl v instrumentále, klade se číslovka řadová do genitivu a rozpolena věc do instrumentálu; na př. před půl desáta stem vojínův stál nepřítel. S půl šesta zlatým nevyšel.

V ostatních pádech srovnává se číslovka s věci rozpolenou pádem; na př. z půl desáta zlatého zbyly jen tři, do půl šesta korce jablek shnilo, k půl pátu stu jich zahynulo, po půl čtvrtu dni se navrátim. V ženském rodě užívá se určitého tvaru: půl čtvrté kopy, do půl páté kopy, po půl šesté kopě atd.

Číslovky první, druhý, třetí, tisící jsou toliko s určitým tvarem v obyčejí, na př. půl druhého vědra, půl třetího sudu (podřeďi: půl třeta, půl druhá vědra).

Pozn. 1. Na místě druhý říkalo se za starodávna vterý (uterý), kteréž posud žije v úterý, úterek.

2. Čísla stý, tisící a milionný přijímají ve složení genitiv základních číslovek: dvou-stý, tří-stý, čtyř-stý, dvoutisící, osmi-tisící atd.

3. U složených čísel mohou se první části vyjádřiti také čísky základními na místě řadových, jako jeden a dvacátý, osm a třicátý, tři a devadesátý, léta tři sta šedesát osmého.

3. O číslovkách druhových.

§ 201. Čísla druhová jsou:

1 jeden, jednaký	14 čtrnáctery
2 dvojí, dvůj, dvojaký	15 patnáctery
3 trojí, trůj	16 šestnáctery
4 čtverý	17 sedmnáctery
5 paterý	18 osmnáctery
6 šesterý	19 devatenáctery
7 sedmerý	20 dvacaterý
8 osmerý	30 třicaterý
9 devaterý	40 čtyřicaterý
10 desaterý	50 padesaterý
11 jedenáctery	60 šedesaterý
12 dvanáctery	70 sedmdesaterý
13 třináctery	80 osmdesaterý

90	devadesaterý	1002	tisíc dvoji
100	sterý	2000	dvoutisicerý
101	sto jednaký	3000	třitisicerý
200	dvousterý	5000	pětisicerý
201	dvě stě jedni	100000	stotisicerý
300	třísterý	200000	dvoustotisicerý
500	pětisterý	400000	čtyřstotisicerý
1000	tisicerý	1000000	milionerý.

§ 202. Čísla druhová skloňují se:

1. číslovka jeden, jedna, jedno dle vzoru ten, ta, to (viz § 183).
2. číslovka dvojí, trojí, tak též obojí podle vzoru dnešní, neurčitá: dvůj, trůj, obůj podle vzoru muž.
3. číslovka jednaký, dvojaký, čtvverý, patery atd. podle vzoru nový.

Pozn. Jediné čtvverý má v množném instr. čtvermi místo čtvverými.

§ 203. Číslovky druhové řídily se za starodávna skloněním přídavných jmen neurčitých, jehož některé pády posud běžné jsou, jako jednotný nominativ muž. rodu: dvůj, obůj, trůj (způsob); jednotný akk. žen. rodu: dvoji, oboji, troji (věc vykonal), pateru, šesteru (práci počal) atd., muž. a žen. nominativ množ. čísla: pateři národové, sedmery knihy; muž. a žen. akk. množ. čísla: patery národy, sedmery knihy. V ostatních pádech muž. a žen. rodu užívá se určitého tvaru. Střední rod zachoval všechny své pády; na př. desatero boží přikázání zachovávej; mluví o desateru božím přikázání; pomsta proti desateru pokolení Izraelskému; tu stála čtvera vrata otevřena. Místo instrumentálu klade se zhusta nominativ: s patero syny opustil svou vlast.

§ 204. Tvar středního rodu: čtvero, patero, šestero atd. má do sebe též moc jmen podstatných hromadných a pojí se s množným genitivem všech tří rodův. Takovéto k podstatnému jménu povýšené číslo

tvoří všechny pády jednot. čísla dle vzoru *slovo*; na př. šestero jich zahynulo; pozůstavil sedmero dětí; z desatera božích přikázání přestoupil jedno; v tom pateru přičin celá věc leží; s desaterem dítěk vyobcován jest.

Tu samou moc podstatných jmen mají do sebe čísla: dvoje, oboje a troje, staženě: dvé, obé a tré v nom. a akk.; na př. dvé děvčátek narodilo se. Tré holoubátek uletělo. Ostatní dle vzoru nový tvořené pády jsou vazbou přídavné: dvého, dvému atd.

4. O číslovkách násobných.

§ 205. Číslovky násobné jsou:

1 jednoduchý,	
2 dvojnásobný,	
3 trojnásobný,	
4 čtvernásobný,	
5 paternásobný,	
6 šesternásobný,	
7 sedmernásobný,	
8 osmernásobný,	
8 devaternásobný,	
10 desaternásobný,	
11 jedenácternásobný	60 šedesaternásobný,
12 dvanácternásobný,	70 sedmdesaternásobný,
13 třinácternásobný,	80 osmdesaternásobný,
14 čtrnácternásobný,	90 devadesaternásobný,
20 dvacaternásobný,	100 stonásobný,
21 jednadvacaternásobný,	101 sto jednonásobný,
22 dvaadvacaternásobný,	102 stodvěnásobný,
30 třicaternásobný,	200 dvěstěnásobný,
34 čtyřiatřicaternásobný,	1000 tisícenásobný,
40 čtyřicaternásobný,	10000 desettisícenásobný,
50 padesaternásobný,	100000 stotisícenásobný.

Pozn. Z uvedených číslovek jest patrno, že v jedno-ductý sto-násobný a tisíc-násobný, stotisíc-násobný jest prvým členem základné číslo, v ostatních pak druhové.

§ 206. Všechny číslovky násobné, ať už jich druhý tvar jest — *duchý* neb — *násobný*, skloňují se dle vzoru *nový*, jako: jednoduchý, stonásobný, tisíc-násobný, dvojnásobný, čtvernásobný, pateronásobný, šesteronásobný atd.

§ 207. Místo dvojnásobný a trojnásobný praví se také *dvěnásobný*, *trénásobný*; místo *čtvernásobný*, *paternásobný* atd. říká se také: *čtveronásobný*, *pateronásobný*, *šesteronásobný* atd. Na místě *násobný* užívá se též, ač velmi zřídka, přípona *duchý* a *ný*. Přípona *duchý* přivazuje se ku genitivu základních čísel: dvou-*duchý*, tří-*duchý*, čtyř-*duchý*, pěti-*duchý*, šesti-*duchý* atd. Čísla složená s příponou *ný* dvojný, trojny, čtverny zjevují se nejvíce ve složení s předložkou *po*: podvojný groš (*Doppelgroschen*), potrojné řady (*dreifache Reihen*), počtverny vůz (*vier-sitziger Wagen*). Přípona *atý* a *itý* přichází jen ve: dvojaté, dvojitý a trojatý, trojity.

§ 208. K číslovkám určitým počítáme také *zlomky*, jako: *půl*, *pola*, *polovice* ($\frac{1}{2}$), *třetina* ($\frac{1}{3}$), *čtvrt*, *čtvrtina* ($\frac{1}{4}$), *pětina* ($\frac{1}{5}$), *šestina* ($\frac{1}{6}$), *desetina* ($\frac{1}{10}$), *dvacetina* ($\frac{1}{20}$), *setina* ($\frac{1}{100}$), *tisicina* ($\frac{1}{1000}$), *milionina* ($\frac{1}{1000000}$).

Půl a *čtvrt* se neskloňují, když čas a míru určují. Jméno vedle nich stojící přichází při nom. a akk. do genitivu, při ostatních do toho pádu, kteréhož časoslovny výrok požaduje; na př. *půl ostrova* jest pískem zaneseno; za *půl hodiny* přijdu k vám; dobropán slunce obchází v *půl letě*; *půl librou* cukru oslad; prodala *čtvrt žejdlíku* másla; před *čtvrt hodinou* odešel. Jsou-li *půl* a *čtvrt* základní číslovkou samy určeny, skloňují se, a sice: *půl*. gen. *pole* aneb *poli*; *čtvrt* gen. *čtvrti* (dle kostí); na př. *tři čtvrti* na čtyři. Místo „*půl*“ užívá se nyní často slovce *půlka*. *Pola* přichází jenom v několika příslovkových výrazech; na *poly dítky* rozsekali; jako od *poly mrtev* ležel; jámu asi do *poly řeřavým uhlím naplnili*.

Pozn. Za starodávna bylo *půl* (stč. *pól*) mužského rodu spravující se vzorem *strom*. Genitiv toho starého sklonění zachoval

se podnes v několika příslovkových výrazech: na př. do polu nahý; do pola; od polu mrtev byl; u polu mří.

§ 209. Zlomky pronášejí se hlavně dvojím způsobem a to: a) když jmenovatel (Nenner) pomocí přípony i na povahu podstatného jména přijímá. Čitatel (Zähler) vynáší se základnými čísly; na př. $\frac{2}{3}$ = dvě třetiny, dvě třetiny, $\frac{4}{7}$ = čtyři sedminy, $\frac{5}{8}$ = pět osmín, $\frac{25}{47}$ = pět a dvacet sedm a čtyřicetin, $3\frac{42}{50}$ = tři celé zlaté, 4 desetiny, 2 setiny jeho čili 42 setin a j.; b) základnými a řadovými čísly tak, že čitatel bývá základním, jmenovatel řadovým počtem; na př.: $\frac{27}{85}$ = dvacet sedm osmdesátých pátých (totiž části). Tento druhý způsob zlomkování jest velmi řídký.

B) Číslovky neurčité.

§ 210. Číslovek neurčitých: mnoho, málo, koliko, toliko a několiko a s odsutou koncovkou kolik, tolik a několik užívá se:

a) co podstatných jmen ve všech pádech dle slovo: Kdo si mála neváží, po mnihu ať nebaží. On sobě z toho nic ani na mnoze ani na mále nezanechal. Na mnihu ani na spěšnosti nezáleží. Kdo není s málem spokojen, ten není mnoha hoden. Ve válce mnozí tvoji před naším málem utekli. Málo k málu činí mnoho; toliku s několikem (dem Soviel mit Etlichem). Čísla tato pojí se s genitivem rozdělovacím, když jsou buď v nominativě neb v akkusativě; na př. Málo sršňův mnoho much zapouzí. Kolik jich tam bylo? Kolik hlav, tolik smyslů. Mám málo plátna.

b) jako jmen přídavných, kde genitivní přípona a jest zástupcem dativu, lokálu a instrumentálu; na př. Nebudu se báti mnoha tisícův lidí. Nemohl jsem k tak mnoha lidem dostačiti (t. dojítí sám). Kosatec bílý na mnoha místech se nachází. Kolika řadami stáli? V kolika letech jsi? Přijdu k vám s několika muži.

Čísla neurčitá přivazují se někdy jako nesklonná slovce k pádům podstatných jmen, což obzvláště

o málo platí; na př. po několiko dnech jsem jeho navštívil; po málo hodinách se vrátim; věřte tolíko množství svědkův.

§ 211. Všeobecné číselné jméno všechen, všecek a všecken skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.

Nom.	všechen	všechna	všechno
	všecek	všecka	všecko
	všecken	všeckna	všeckno, vše
Gen.	všeho	vší	všeho
Dat.	všemu	vší	všemu
Akk.	všeho, všechen	všechnu	všechno
	všecek	všecku	všecko
	všecken	všecknu	všeckno, vše
Lok.	všem	vší	všem
Instr.	vším	vší	vším.

Množné číslo.

Nom.	všichni, všechny	všechny	všechna
	všicci, všecky	všecky	všecka
	všickni, všeckny	všeckny	všeckna, vše
Gen.	všech	všech	všech
Dat.	všem	všem	všem
Akk.	všechny	všechny	všechna
	všecky	všecky	všecka
	všeckny	všeckny	všeckna, vše
Lok.	všech	všech	všech
Instr.	všemi	všemi	všemi.

Pozu. Nominativ a akkusativ obou čísel starodávného *ves*, *vsja*, *vsje* vyšly dříve z užívání, jediné střední vše se udrželo. Nominativ pomáhá si nyní tvary odvozenými, jako: *všecek*, *všecka*, *všecko*, *všecken*, *všeckna*, *všeckno*, *všechen* atd. V gen., dat., lok. a instr. množného čísla říká se také: *všechných*, *všechném*, *všechněch*, *všechněmi*.

Jednotný akkusativ *všeho* jest jenom pro živé bytosti, tudiž i genitivu roven jest. V nom. množném čini se rozdíl mezi živými a neživými: *všichni žáci*, *všechny stromy*, *všichni stromové*.

Veškeren, veškerá, veškero má v jednot-
akk. veškeren, veškeru, veškero, v ostatních pádech
se skloňuje dle nový: veškerého, veškerému atd.

5. Časoslovov.

§ 212. Časoslova, jimiž se o podmětu nějaká čin-
nost vypovídá, dělí se na podmětná (subjektiv) a
předmětná (objektiv).

1. Podmětná časoslova jsou taková, která zobraz-
zuje činnost na podmět obmezenou, jako: spím, ležím,
sedím, hekám, jdu, běžím.

2. Předmětná časoslova jsou ta, která vystavují
činnost táhnoucí se k nějaké osobě neb věci; na př.
Miluji otce; chytám mouchy; otec daroval synovi
knihu.

§ 213. Předmětná časoslova jsou opět dvojí: pře-
chodná (übergehend, transitiv) a nepřechodná
(unübergehend, intransitiv).

1. Prechodnými služí ta časoslova, která čistý
akkusativ anebo, jsou-li záporná, genitiv u sebe mí-
vají; na př. Učitel miluje pilné žáky. Učitel nemiluje
nedkalých žákův.

Pozn. Vyslovují-li přechodná časoslova takové působení pod-
mětu, kterým se předmět nutí to činiti, co jiná časoslova téhož
neb přesbužného kmene vyznamenávají, nazývají se příčinnými
(kausativ) čili působivými (faktitiv). Časoslova příčinná vznikají
obyčejně stupňováním samohlásek od jiných přechodných aneb i
nepřechodných, jako: mořím od mru, vařím od vru, trápím od
trpím, točím od teku, kloním od klenu, pojím od pijí, hnajím od
hníji, sedím od sedím, budím od bdím a j. *zdroj*

2. Nepřechodnými nazýváme ta, která u sebe mí-
vají předmět buď v akkusativě s předložkou, buď v ně-
kterém jiném z nepřímých pádův; na př. Spoléhám
na Boha. Chyba vládne člověkem. Šetříme syého zdraví.

Pozn. Mnohá časoslova nepřechodná stávají se přechodnými
ve spojení s předložkami; na př. spím — uspím, lehnu — obléhnou,
jedn — projedu, stoupím — obstoupím a j.

§ 214. V prostředku mezi přechodnými a nepře-
chodnými časoslovovými stojí z vratná (reflexiv), vyslo-

vujíce takovou činnost, která se na podmět vraci a v němž předmět svůj nalézá, jako: bojím se, hanbím se, hněvám se, modlím se atd.

§ 215. Dle infinitivu čili neurčitého způsobu dělí se veškerá časoslova na osmero tříd, a tož:

1. Prvá třída zavírá v sobě časoslova, která příponu infinitivu *ti* připojují bezprostředně ku kmeni souhláskou zavřenému; na př. *nes-ti* = nést, *vez-ti* = vézti, *plet-ti* = plést, (dle § 57); *krad-ti* = krásti, (§ 57), *pek-ti* = péci (§ 58).

Kromě jeti a moci dlouží časoslova tato v infinitivě vždy svou kmenovou samohlásku: vynést, upéci a t. d.

2. Druhá třída obsahuje časoslova, u kterých se přípona infinitivu *ti* pojí bezprostředně s kmenem na samohlásku ukončeným; na př. *kry-ti* = krýti, *pí-ti* = pít, *my-ti* = mytí.

U těchto časoslov dlouží se kmenová samohláska jenom v dvojslabičném infinitivě: *lti* — politi, *píti* — vypiti, *krýti* — zakryti.

Samohláska u zůstává obyčejně dlouhou: plouti, přeplouti, vysouti, ukouti atd.

3. Třetí třída zdržuje v sobě časoslova, která mezi kmen a příponu infinitivu vsouvají slabiku *nou* (m. *nu*); na př. *vi-nou-ti*, *mi-nou-ti*, *pad-nou-ti*.

4. Čtvrtá třída obsahuje časoslova, kteráž mezi kmen a příponu infinitivu i přijímají: *hod-i-ti*, *nos-i-ti*, *kouř-i-ti*.

5. Do páté třídy padají časoslova, která mají mezi kmenem a příponou infinitivu *ě* neb *e*; na př. *vid-ě-ti*, *slyš-e-ti*, *běž-e-ti*.

6. Šesté třídy časoslova mají mezi kmenem a příponou infinitivu za příznak *ě* (*e*); na př. *svád-ě-ti*, *vyhán-ě-ti*, *ház-e-ti*.

Pozn. Kromě haněti, klaněti, stavěti, věšeti, vraceti a bujněti, kameněti a j. p. mají časoslova třídy této dlouhou kmenovou samohlásku, čímž se liší od časoslov páté třídy majících krátkou kmenovou samohlásku.

7. Sedmá třída zavírá v sobě časoslova, která mezi kmen a příponu infinitivu přijímají *a*; na př. *vol-a-ti*, *lám-a-ti*, *kop-a-ti*.

8. Osmá třída obsahuje časoslova, která před příponou infinitivu mají slabiky *ova*; na př. *kup-ova-ti*, *mil-ova-ti*.

Pozn. Slabiky a samohlásky *nou*, *ova*, *a*, *č* (e), i slují známkami třídnými.

§ 216. Při časoslově rozeznává se: 1. osoba (perso-na) a číslo (die Zahl, numerus), 2. rod (das Ge-chlecht, genus), 3. způsob (die Weise, modus), 4. čas (die Zeit, tempus).

1. O osobě a čísle.

§ 217. Rozeznáváme tři osoby v jednotném i množném čísle. Osoba mluvící nazývá se osobou první (já — my), osoba oslovená osobou druhou (ty — vy), osoba nebo věc, o kteréž se mluví, osobou třetí (on, ona, ono — oni, ony, ona).

Pozn. Dle osoby dělíme časoslova na osobní (persönlich, personale) a neosobní (anpersönlich, impersonale). K neosobním počítáme ta časoslova, jichž se užívá pouze ve třetí osobě jednotného čísla bez ohledu na podmět, od kterého děj pochází, jako: blýská se, hřímá, chumelí se, jde se, krápi, mrzne, mží, prší rozeznívá se, svítá, zebe.

2. O rodě.

§ 218. Rod časoslov jest trůj:

a) činný (aktiv), když časoslovo udává, že podmět něco vykonává neb činí na př. chytám, chválím, čistím.

b) trpný (passiv), když se činnost, jakožto věc odjinud způsobená, vystavuje; na př. jsem milován, bývám napomínán.

Pozn. Jenom přechodná časoslova jsou rodu trpného schopna, nepřechodná pak toliko neosobně v třetí osobě jednotného čísla v užívání jsou (viz nauku o větách § 46, 2).

c) střední (medium), když podmět rovnou měrou jest činný i trpný; na př. pohybuji se, myji se.

3. O z p ū s o b ě.

§ 219. Způsob časoslova jest trojí, a to:

a) oznamovací (anzeigende, indikativ), když se děj podmětu na prosto jako věc skutečná a jistá vystavuje (viz nauku o větách § 49, 1).

b) rozkazovací (befehlend, imperativ), když mluvící poroučí aneb prosí, aby se co stalo.

c) žádací (wünschend, optativ), když se jím přání, výminka, pochybnost neb obávání vynáší (viz nauku o větách § 49, 2).

§ 220. K způsobům počítáme také následující tvary časoslovnné:

1. z p ū s o b neurčitý nebo infinitiv (viz nauku o větách § 50).

2. z p ū s o b dostižný nebo supinum.

3. přičestí (participium), a to:

a) přičestí činné minulého času,

b) přičestí trpné minulého času,

4. přechodník (transgressivus), a sice:

a) přechodník přítomného času,

b) přechodník minulého času (viz nauku o větách § 53).

4. O č a s e.

§ 221. Čas svými tvary označuje dobu, v které se děj vyslovený koná a jakost čili vid toho děje.

1. Ohledem doby, v které se děj vyslovený koná, dělí se čas na

a) přítomný (praesens): volám

b) minulý (praeteritum): volal jsem

c) dávnominulý (plusquamperfectum): byl jsem volal.

d) budoucí (futurum); budu orati.

Pozn. O užívání jednotlivých časů viz nauku o větách § 48.

2. Ohledem jakosti čili výdu vyslovuje se děj buď v způsobě výkonu okamžitého, ukončeného aneb v způsobě výkonu prodlužujícího se, neobmezeného. V případě prvním slouží časoslova dokonavými (verba perfectiva), v případě druhém nedokonavými (v. imperfectiva).

1. Časoslova dokonavá jsou zase: a) okamžitá (momentanea), b) končící (finitiva).

2) Časoslova nedokonavá dělí se zase na a) trvající (durativa), b) opětovající (iterativa), c) vícedobá (frequentativa), d) počínající (inchoativa).

Dokonavá časoslova.

a) Okamžitá časoslova.

§ 222. Okamžitá znamenají takový děj, který v okamžení vzniká a zaniká; na př. hodím (t. j. hod učinim), praštím, střelím, bodnu, šlehnu, vrznu.

Nejvíce okamžitých časoslov nalezá se v třetí třídě, jako: bleknouti, bodnouti, fouknouti, houknouti, hlédnouti, hnouti, hvízdnouti, kleknouti, klepnouti, lebnouti, mrsknouti, plesknouti, prchnouti, řeknouti, sednouti, seknouti, tknouti, vrhnouti, vrtnouti atd.

Z ostatních tříd málo jich sem náleží, ze čtvrté třídy asi následující: baciti, hoditi, chopiti, chybiti, chytiti, koupiti, kročiti, lapiti, mrštit, praštiti, pustiti, raniti, saditi, skočiti, slibiti, stoupiti, strčiti, streliti, trefiti, vrátiti, vtípiti se.

b) Končící časoslova.

§ 223. Končící časoslova vyslovují, že děj byvší dříve ve svém výkonu neobmezeným, stává se obmezeným, uzavřeným; na př. do-píši, na-píši, od-píši,

pří-píši, pře-píši, vy-píši, pře-lezu, u myji, o-kradu, za-volám, s-nesu atd.

Časoslova dokonavá nemají přítomného času, neboť zevnitřní tvar jejich chová v sobě význam budoucího: dám, skočím, odnesu: tvarem minulého času znamenají úplně dokonanou minulosť (perfectum): dal jsem, skočil jsem, odnesl jsem.

Pozn. Následující časoslova dluží předložkovou samohlásku, aniž děje ukončují, mají tedy čas přítomný a mnohý trvací i s předložkou: náviděti, nenáviděti, záviděti, následovati, pronásledovati, nápodobiti, naležeti, záležeti, píšežeti, příslušeti, přísedati, přisabati, zápasiti, záviseti, důvěrovati, působiti.

Jakmile časoslova ta předložku skráti, stávají se z pravidla končicemi; na př. já se toho navídím; já se naležím, záležím.

N e d o k o n a v á č a s o s l o v a .

a) Trvací časoslova.

§ 224. Trvací časoslova vyslovují, že děj jimi pronesený ve svém výkonu neobmezeně trvá, na př. píši, myji, biji, lezu, kradu, teku, trpím, viním, sedím atd.

Časoslova trvací vyskytují se skoro v každé třídě, jako: čisti, housti, klásti, krásti, kvéstti, lézti, másti, městi, mocí, nésti, pásti, pléstti, přísti, růstti, téci, tlouci, vésti, vézti, vléci; biti, hnítii, kouti, krýti, líti, mýti, píti, říti, rýti, síti, slouti, šíti, vtíti, žíti; hrnouti, kanouti, klenouti, mnouti, plynouti, tahnouti, tisknouti, vanouti, vinouti, vládnouti, žasnouti; blouditi, bouřiti, čistiti, děliti, chváliti, krmiti, lfčiti, mlátiti, mluviti, nutiti, prositi, říditii, soliti, troubiti, uditi, učiti, vaditi; bečeti, běžeti, držeti, hořeti, hučeti, klečeti, letěti, mlčeti, slušeti, slyšeti, trpěti, zvučeti; hověti, rozuměti, upěti, ležeti; čekati, česati, dělati, drapati, chovati, kázati, klamati, konati, orati, pykat, reptati, řehtati, skoumati, trestati, žádati, žehratj; bojovati, bědovati, děkovati, jmenovati, kralovati, nocovati, obětovati, panovati, pamatovati, rokovati, strachovati se, žalovati atd.

§ 225. Má-li se děj trvacích časoslov obmeziti, stává se to pomocí předložek, které tu vlastnost do sebe mají, že netoliko jistý směr ději vykazují, nýbrž i jej obmezuju t. j. ukončují. Za tou příčinou stávají se trvací časoslova končicími, jakmile se sloučí s předložkami (viz příklady § 223).

Jediná předložka, která ve složení s časoslovou směr potažně též neobmezený vyjadřovati může, jest *po*. Kdykoliv totiž předložka tato na povrch, celek něčeho neb na souborný celek více předmětů poukazuje, vytyká sama sebou směr obmezený (*po barviti tabuli, všecka plátna*), a tak i když vyznamenává směr „*před se*“ ve smyslu „*někam*“ (položiti, postavit); jakmile však ve svém spojení významu nabývá časového, je směr jí vyjádřený neobmezený; na př. pokvetu, ich werde in Einem fort blühen, porostu, poberu, povedu, potáhnu, ponesu a j. jsou trvací časy budoucími.

Pozn. Okamžitá časoslova zůstávají i ve složení s předložkami okamžitými: skočím — vyskočím, páchnu — zapáchnu, a j. — zde vykazuje předložka ději toliko jistý směr.

b) Opětovací časoslova.

§ 226. Opětovacími časoslovou vyjadřujeme děj ve svém výkonu ustavičně se opětující; na př. léhám, létám, vídám, nosím, vodím, kácím, slibuji.

Časoslova opětovací vyskytuju se v třídě ~~šesté~~, ~~sedmé a osmé~~, a to nejhustěji ve spojení s předložkami; v třídě čtvrté nalezáme pouze šest opětovacích časoslov: honím, chodím, jezdím, nosím, vodím, vozím.

1. Časoslova třídy první stávají se opětovacími v třídě ~~sedmé~~, jako:

čtu, čísti — čítám, čítati,
jmu, jítí — jímám, jímati,
pasu, pásti — pásám, pásati,
řku, říci — říkám, říkati,
střihu, stříci — stříhám, stříhati,
deru, dříti — vydíram, vydíratı,

kradu, krásti — okrádám, okrádati,
 kvetu, kvésti — rozkvétám, rozkvétati,
 mohu, mocí — přemáhám, přemáhati,
 mru, mřiti — umírám, umíratí,
 peku, péci — vypékám, vypékati,
 pletu, pléstí — zapletám, zapletati,
 předu, přisti — zapřádám, zapřádati,
 teku, téci — protékám, protékati,
 vleku, vléci — navlékám, navlékatí atd.

Ohryzu, ohryžti má ohýzám, ohryzati i ohryzaji, ohryzovati.

Následující časoslova tvoří předložkové opětování
 řod svých už opětovacích v šesté třídě:
 jedu, jeti, jezdím — vyjíždím, vyjížděti,
 du, jítí, chodím — odcházím, odcházeti,
 nesu, nésti, nosím — přináším, přinášeti,
 vedu, vésti, vodím — zavádím, zaváděti.
 vezu, vézti, vozím — převážím, převážeti.

2. Časoslova třídy druhé stávají se opětovacimi
 v třídě sedmé, jako:

kleji, klíti — zaklinám, zaklinati,
 kryji, krýti — skrývám, skrývati,
 pluji, plouti — plavám, plavati,
 zuji, zouti — vyzouvám, vyzouvatí,
 seji, sítí — zasívám, zasívati,
 liji, líti — odlívám, odlivati.

Následující mají opětovací vid v třídě šesté:

říji, říti — říjím, říjeti,
 bíji, bíti — zabíjím, zabíjeti,
 pijí, píti — připijím, připíjeti,
 víji, víti — navíjím, navíjeti.

3. Časoslova třídy řetí opětuji se v třídě sedmém
 a osmém:

a) v třídě sedmém:

bodnouti — bodati,
 fouknouti — foukati,

lousknouti — louskati,
 loupnouti — loupati,

houknouti — houkati,
 hlédnouti — hlédati,
 hvízdnouti — hvízdati,
 chroustnouti — chroustati,
 klepnouti — klepati,
 kývnouti — kývati,

mlasknouti — mlaskati,
 plesknouti — pleskati,
 prasknouti — praskati,
 sednouti — sedati,
 tlesknouti — tleskati,
 vrznouti — vrzati a j.

Pozn. Uvedená zde opětovací stávají se ve složení s předložkami opětavě končicími; na př. vyhlédati, zakývati, na-klepati, vyloupati, rozlouskatи, odštípati.

hnouti, vynouti — vyhýbatи,
 měknouti, odměknouti — odměkati,
 mrznouti, zamrznouti — zamrzati,
 schnouti, rozeschnouti — rozsychati,
 tknouti, dotknouti — dotýkati,
 pře-běhnouti — přebihati,
 za-lehnouti — zalehati,
 za-padnouti — zapadati a j.

Pozn. Vytčená zde časoslova opětovací stávají se teprv přistoupením ještě jiné předložky opětavě končicími; na př. na-vyhýbatи, popadati, napřebihati, podotýkati.

b) v třídě osmé: 6

fouknouti — rozfukovati, rozfukuji,
 hrnouti — zahrnovati, zahrnuji,
 hrábnouti — ohrabovati, ohrabuji,
 kouknouti — vykukovati, vykukuji,
 kousnouti — rozkusovati, rozkusuji,
 lizuouti — vylizovati, vylizuji,
 pichnouti — vypichovati, vypichuji,
 sáhnouti — dosahovati, dosahuji,
 škrábnouti — vyškrabovati, vyškrabuji,
 šlápnouti — zašlapati, zašlapuji,
 vinouti — zavinovati, zavinuji,
 vrhnouti — ovrhovati, ovruji. / 3

5. 4. Časoslova třídy čtvrté opětuji se v třídě šesté, sedmé a osmé:

a) v třídě šesté následující okamžitá:
 hoditi — házeti, kročiti — kráčeti,

poručiti — poroučeti,
pustiti — pouštěti,
saditi — sázeti,

střeliti — stříleti,
vrátili — vraceti.

b) v třídě osmé opětuji se

1. následující okamžitá ve spojení s předložkami:

hoditi — vyhazovati,	saditi — vysazovati,
chopiti — pochopovati,	skočiti — poskakovati,
chytit — zachycovati,	slíbiti — přislibovati,
koupiti — vykupovati,	stoupiti — přistupovati,
kročiti — vykročovati,	strčiti — vystrkovati,
lapiti — polapovati,	střeliti — vystřelovati,
mrštit — odmršťovati,	trefiti — natrefovati,
půjčiti — vypůjčovati,	vtípiti se — dovtipovati se.

Bez spojení s předložkami opětuji se v třídě této jenom: chybiti — chybovati, koupiti — kupovati, slíbiti — slibovati, vtípiti se — vtipovati se.

2. následující trvací ve spojení s předložkami:

brániti — zabraňovati,	jistiti — pojišťovati,
brousiti — ubrušovati,	kaziti — nakažovati,
cítiti — procítovati,	loučiti — rozlučovati,
čistiti — vyčistovati,	louditi — přiluzovati,
dusiti — udušovati,	pečetiti — odpečetovati,
hájiti — obhajovati,	prositi — odprošovati,
hladiti — uhlazovati,	rušiti — zrušovati,
hlásiti — ohlašovati,	sloužiti — posluhovati,
hroziti — vyhrožovati,	troubiti — roztrubovati,
hyzditi — ohyžďovati,	učiti — vyučovati,
chrániti — ochraňovati,	vážiti — odvažovati a j.
jeviti — objevovati,	

c) v třídě šesté a osmé následující:

činiti — přičiněti — přičiněvati,
hasiti — shášeti — shašovati,
kaliti — zakáleti — zakalovati,
kliditi — odklízeti — odklizovati,
klížiti — sklížeti — skližovati,

kloniti — skláněti — skloňovati,
 kojiti — ukájeti — ukojovati,
 kropiti — pokrápěti — pokropovati,
 kroutiti — skrouceti — skrucovati,
 míseti — přimíšeti — přiměšovati,
 mlátiti — vymlácti — vymlacovati,
 močiti — smáčeti — smočovati,
 platiti — splácti — splacovati,
 pojiti — napájeti — napojovati,
 praviti — vyprávěti — vypravovati,
 puditi — popouzeti — popuzovati,
 raziti — rozrážeti — rozražovati,
 spořiti — naspáreti — naspořovati,
 tlačiti — stláčeti — stlačovati,
 topiti — vytápěti — vytopovati,
 tratiti — ztrácti — ztracovati,
 tuliti — přitouleti — přítulovati,
 tvořiti — vytváreti — vytvořovati,
 vařiti — svářti — svařovati.

Pozn. Jak z příkladů uvedených viděti, stupňuje se v třídě šesté kmenové samohlásky, a to; *a, o v á; e, ě, i v í; u v ou*
y v ý, v třídě osmé se opět seslabuje.

d) v třídě sedmě asi následovná:

chopiti — chápati,
 činiti — konati,
 hemziti — hemzati,
 hloubiti — hloubati,
 chromiti — chroumati,
 kroužiti — krouhati,
 líbiti — líbati,
 ploužiti — plouhati,
 runditi — rundati,
 tušiti — touchati,
 chlubiti se — vychloubatise,

skočiti — skákati,
 doliti — dolati,
 hlásiti — hlásati,
 chmořiti — chmourati,
 kořiti — káratí,
 louditi — loudati,
 lomiti — lámati,
 remžiti — remzati,
 třiditi — třidati,
 zápasiti — zápasati,
 mluviti — odmlouvatí.

5. Časoslova třídy páté přecházejí u svém opětování v třídě sedmou a osmou:

a) v třídě sedmou:

břinčeti — břinkati,

bzučeti — bžukati,

hořeti — hárati,
mečeti — mekati,
škrnučeti — škroukati,
viděti — vídati,

hřměti — hřímati,
slyšeti — slýchati,
šuměti — šumati,
dověděti se — dovídati se.

b) v třídě osmou:

držeti — zadržovati,
hověti — vyhovovati,
mizeti — zmizovati,
mlčeti — zamlčovati,

hořeti — dohořovati,
kypěti — překypovati,
voněti — přivoňovati.

6. Časoslova třídy šesté jsou už z věčšího dílu opětovací. Příklady viz 4. a), b).

7. Časoslova třídy sedmé jsouce podstatou svou věčním dílem už opětovací, opětuji se ve spojení s předložkami ve své vlastní třídě pomocí slabiky *dv*, pak v třídě osmé:

a) v třídě sedmé:

běhati — odběhávati,
češati — vyčešávati,
říkatи — přeříkávati,
kopati — rozkopávati,

broukati — odbroukávati,
breptati — vybreptávati,
snídati — odsnídávati,
sekati — rozsekávati atd.

b) v třídě osmé:

kázati — přikazovati,
vázati — uvazovati,
žádati — požadovati,

zpívati — prozpěvovati,
psáti — vypisovati,
žvýkatи — rozžvýkovati atd.

ženu — hnati má své opětování v 4. a 6. třídě: honiti — vyháněti.

8. Časoslova osmé třídy opětuji se jenom ve složení s předložkami v třídě sedmě:

čarovati — učarovávati,
kamenovati — ukamenovávati,
kralovati — dokralovávati,

milovati — smilovávati,
nocovati — ponocovávati,
pracovati — vypracovávati, a t. d.

c) Vicedobá časoslova.

§ 227. Časoslova vicedobá vyznamenávají děj, který se v rozličných od sebe oddělených dobách opětuje; na př. čítavám, cvičívám, jezdívám, brávám. Časoslova tato vznikají z jiných, když se před příponou infinitivu *tí* vsouvá slabika *va*, načež před slabikou *va* stojící samohlásky se stupňují, totiž *a* v *á*; *i*, *e* v *í*; *y* v *ý*; na př.

lítí — lívatí, mýti — mývatí, pítí — pívatí,
diviti se — divivati se, dlužiti se — dluživati se, my-

sliti — myslivati,

držeti — drživati, vězeti — vězivati, pršeti — pršivati,
házeti — házivati, pouštěti — pouštivati,

chovati — chovávati, psáti — psávati, bráti — brávati,
pamatovati — pamatovávati, jmenovati — jmenovávati.

Časoslova první a třetí třídy, mají-li se státi vicedobými, musejí se prvé na opětovací přivést, a odtud pak utvoří se vicedobá; na př.

bůsti — bodati — bodávati, čisti — čistati — čítá-
vati,jeti — jezditi — jezdívati, nésti — nositi — nosi-
vati, hvízdnouti — hvízdati — hvízdávati, minouti —
mijeti — mijivati, prchnouti — prchati — prchá-
vati atd.

Totéž se děje i při okamžitých a při mnohých časoslovích končících; na př.

hoditi — házeti — házivati, chytiti — chytati — chy-
távati, praštiti — praskati — praskávati, pustiti —
pouštěti — pouštivati, střeliti — stříleti — střílivati,
saditi — sázeti — sázivati, dobiti — dobíjeti — do-
bijivati, rozestříti — rozestírat — rozestírávati, od-
nesti — odnášeti — odnášivati, vybrati — vybírati —
vybírávati, vymyslit — vymýšlet — vymýšlivati, za-
topiti — zatápěti — zatápívati atd.

I několik trvacích časoslov tvoří se tímto způsobem, jako:

běžeti — běhati — běhávati, klečeti — klekati — kle-
kávati, kuliti — kouleti — koulivati, ležeti — léhati

— léhávati, luštiti — louskati — louskávati, močiti — máčeti — máčivati, seděti — sedati — sedávati, slyšeti — slýchati — slýchávati, věsiti — věšeti — věšívati, viděti — vidati — vidávati atd.

Pozn. Chceme-li naznačiti ještě delší doby od sebe oddělené, zdvojujeme slabiku *va*, načež v prvním *va* samohláska opět se dloníží; na př. chodlivávati, pouštívávati, věšívávati atd.

d) Počínavá časoslova.

§ 228. Počínavá časoslova znamenají takový stav, který se teprvě počiná; na př. blednu t. j. počínám býti bledým.

Časoslova počínavá nalézají se v třetí, šesté a sedmé třídě; na př. hasnouti, hořknouti, hustnouti, chřadnouti, mladnouti, mrznouti, tuhnouti, tvrdnouti, vlhnouti; běleti, černěti, hrbatěti, křídlatěti, kyseleti, plechatěti, plesnivěti, rohatěti, šedivěti, zrzavěti, zubaťeti; bělati, bobnati, červenati, kysati, lysati, pelichati, stydati, žlutati atd. Některá z nich mají dvě formy zároveň: bobnati a bobněti, červenati a červeněti, bohatnouti a bohatěti, sinati a siněti, zerzati a zrzavěti, žloutati a žloutnouti atd.

O tvoření tvarův časoslovnyh vůbec.

§ 229. Časoslova podle rodu, osob, časů a způsobů ohýbati, slove časovati (konjugieren). Při tvoření časoslovnyh tvarův sluší hleděti na kmen, připony a sponu.

§ 230. Kmen jest dvojí: kmen přítomný a kmen infinitivný.

Kmenem přítomným u časoslov I. a II. třídy jest kořen sám; na př. nes, vez, plet, ši, pi, u časoslov III. třídy přidá se ku kořenu *n*: padn, klekn; u časoslov IV. a V. třídy vychází přítomný kmen na *i*: nosi, hoři; u VI. třídy na *ě* (e): svádě, u VII. třídy na *a*: láma, u VIII. tř. na *u*: kupu. Kmenem infinitivním

jest slovesný tvar známíkou třídnou opatřený, jako: nes, bi, padnu, nosi, slyše, svádě, láma, kupova.

Od kmene přítomného odvozuji se 1. čas přítomný, 2. způsob rozkazovací, 3. přechodník přítomný.

Od kmene infinitivního odvozuji se 1. infinitiv, 2. supinum, 3. přechodník minulý, 4. přičestí činné, 5. přičestí trpné.

Při mnohých časoslovích mezi kmenem přítomným a infinitivním rozdílu není, tak že všecky tvary časoslovné od jednoho a téhož kmene se odvozují, jako od kmene nes odvozuji se: přítomný nes u, rozkazovací způs. nes-i, přechodník přítom. nes-a, -ouc, -ouce, infinitiv nés-ti, supinum nes-t, přičestí činné nes-l, -la, -lo, přičestí trpné nes-e-n, nes-e-na, -e-no. A však od kmene přítomného kupu běže se kupu-j-i, kupu-j-iž, kupu-j-e, -ic, ič, od kmene infinitivního kupova máme kupova-ti, kupova-t, kupova-l, -a, -lo, kupová-n, -na, -no, kupova-v, -vsi, -vše.

§ 231. Přípony jsou dvojí: osobné a jmenné.

1. Přípony osobné, udávajíce osobu první, druhou a třetí, připínají se ke kmeni přítomného času a rozkazovacího způsobu.

1) Přípony přítomného času:

Jednot. č. 1. os. -m	Množ. č. 1. os. -me
2. os. -si, -š	2. os. -te
3. os. -ti, -t	3. os. (-nt).

K § 231. a) Příponu *m* zachovala vlastně jen časoslova bezsponového časování: dá-m, ji-m, ví-m, jse-m (m. jes-m); u všech ostatních *m* se sponou *a* zkazila starobulharčina v *ä*, jež stará čeština proměnila v *u*; na př. z vez-a-m tedy vez-ä a vezu, z volajam — volajä a volaju. Nynější čeština zná se k *u* a spisovná i ku přehlásce jeho i po měkkých souhláskách jen u těch, která mají v 2. os. jedn. č. sponu *e*: nesu, beru, pijí, miluji; všecka ostatní, která v 2. os. před příponou *š* mají á nebo í, navrátila se k *m*: kopám, chválím.

a) Příponu *m* mají časoslova ta, která v 2. a 3. os. jednotné a v 1. a 2. os. množné před osobními příponami přijímají *č* neb *t*: hon-i-m (honiš), děl-á-m (děláš); ostatní časoslova změnila *m* se sponou *a* po tvrdých souhláskách samohláskou *u*, po měkkých samohláskou *i*: ber-u (ber-e-š), táž-i táž-e-š).

b) Přípona druhé osoby udržela se posud ve tvaru jsi m. jes-si; u jiných časoslov jest přípona š veskrze v obyčeji: nes-e-š, hon-i-š.

c) Přípona třetí osoby *ti* a *t* zachovala se jenom v jesti a jest, jinde všude se odsula: veze, pije, volá.

d) Místo přípony *me* užívá se v obecné mluvě *m*; vezem, pijem, mažem, berem, dostanem, minem, milujem; nikdy však nosím, letím, volám m. nosíme, letíme, voláme.

e) Přípona třetí osoby množ. čísla *nt* zaměnila se s předcházející sponou buď ú buď já přehl. *i* (viz § 28. 2.). Nynější čeština rozložila ú po tvrdých souhláskách v *ou*, po měkkých přehlasila je v *i*.

2) Přípony rozkazovacího způsobu rovnají se v 1. a 2. os. množ. čísla připonám přítomného času, v 2. a 3. os. jednot. čísla se utratily.

3) Přípony jmenné, kterými vznikají jména časoslovna, jsou: *ti* (infinitiv), *t* (supinum), *a*, *ouc*, *ouce* (přechodník přítomný), *v*, *vši*, *vše* (přechodník minulý), *l*, *la*, *lo* (činné přičestí minulého času), *n*, *na*, *no* neb *t*, *ta*, *to* (trpné přičestí minulého času).

§ 232. Sponou sluje samohlásky ty, které se mezi kmenem a mezi příponami osobními a jinými vyskytují; na př. nes-e-š, nes-e-(*t*), nes-e-me, nes-e-te, vol-á-m (m. volaj-a-m), vol-á-š atd.

O tvoření jednotlivých časův a jejich způsobův.

Přítomný čas.

§ 233. Časoslova I. a III. třídy připínají k kmeni přítomnému osobnou příponu *u* (v. § 231 a): vez-u,

kopn-u, časoslova II. a VIII. třídy vsouvají mezi kmen přítomný a osobní příponu i (u) hlásku j: kry-j-i, milu-j-i; časoslova IV., V., VI. a VII. třídy vsouvají mezi kmen přítomný a sponu hlásku j, která se s obklíčujícími ji samohláskami u časoslov IV., V. a VI. třídy v i, u časoslov VII. tř. v á stabuje; na př. nosi-j-a-m = nosi-j-em = nos-i-m, hleda-j-a-m = hled-á-m. U časoslov VI. a VII. třídy v 3. os. množ. čísla jest nestažený tvar v úzitku: hleda-j-i, umě-j-i.

Rozkazovací způsob.

§ 234. Známkou rozkazovacího způsobu jest i, kteréž se při kmenech zakončených samohláskami mění v j; na př. šij m. ši-i, kopaj, přehl. kope-j (viz § 29, c), zvěstu-j. Při kmenech zakončených souhláskami buď i zůstává: tni, sekni, mří, kdež pak v množ. č. měnívá se v ě (e): tněte, sekněte, mřete, anebo přechází v předcházející souhlásku: plet (plet-i), sed (sed-i), hoň (hon-i), nes (nes-i). Udilí-li se rozkazovacímu způsobu jakéhosi důrazu, přichází i opět na jevo: plet-iž, sed-iž, hon-iž, nes-iž. Dlouhé kmenové samohlásky v rozkaz. způsobě pravidelně se kráti; na př. chval, chvalme, chvalte, sud (souditi), kvěl, kvěliž (kviliti), rač, račiž (ráčiti).

Přechodník přítomný.

§. 235. Příponou přechodníku přítomného jest u časoslov. I. a III. třídy v jednot. čísle pro muž. rod a, pro žen. a střední rod ouci, v množ. čísle pro všecky tři rody ouce, u časoslov ostatních tříd v jednot. č. pro muž. rod e, pro žen. a střední rod íci, v množ. čísle pro všecky tři rody íce; na př. vez-a, -ouc, -ouce, padn-a, -ouc, -ouce, pi-j-e, pi-j-ic, pi-j-ice, mluvi-e = mluv-ě, mluv-ic, -ice, háze-j-e, -ic, -ice, vola-j-e, -ic, -ice. V ženském rodě odsouvá se obyčejně samohláska i (viz § 45, 3).

Pozn. Od přechodníku přítomného odvozuje se určitý přechodník pomocí přípony i; vezouc-i, padnouc-i, házejic-i, volajic-i.

Infinitiv a supinum.

§ 236. Přípona infinitivu jest *ti* (*t*), supinu *t*. Supinum rozeznává se kromě tvrdosti přípony od infinitivu tím, že se jeho kmenová samohláska kráti. Užívá se ho obyčejně po časoslovích **hýbání** znamenajících a mívá u sebe předmět jako kterékoli jiné podstatné jméno v genitivě; na př. *Jdu spat*; *musili jít žebřat chleba*; *běžel koupit ovsa*; *šel lovit ryb*; *přes moře plul hledat svých dětí*.

Přechodník minulý.

§ 237. Přípona přechodníku minulého jest u kmenů samohláskami se končících v jednot. čísle pro muž. rod *v*, pro žen. a střední rod *vši*, v množ. čísle pro všecky tři rody *vše*, u kmenů souhláskami zavřených jest v jednot. čísle pro muž. rod čistý kmen přechodníkem, pro žen. a střední rod *ši*, v množ. čísle pro všecky rody *še*; na př. *nes*, *nes-ši*, *nes-še*, *ved*, *-ši*, *-še*, *pi-v*, *-vši*, *-vše*, *mnu-v*, *-vši*, *-vše*, *hodi-v*, *-vši*, *-vše*, *pracova-v*, *-vši*, *-vše*.

Pozn. Od přechodníku minulého času tvoří se pomocí přípony *si* určitý přechodník: *ved-ši*, *volav-ši*, *hlásav-ši*, *pracovav-ši*.

Příčesti činné a trpné.

§ 238. Přípona činného příčestí minulého času jest *i*, *la*, *lo*; na př. *plet-l*, *plet-la*, *plet-lo*, *šil*, *ši-la*, *ši-lo*, *dupnu-l*, *-la*, *-lo*, *vodi-l*, *-la*, *-lo*, *slyše-l*, *-la*, *-lo* atd.

Přípona trpného příčestí min. času jest dvojí: bud *t*, *ta*, *to* aneb *n*, *na*, *no*. Přípona *t*, *ta*, *to* má místo u časoslov, jichžto kmen na *i*, *y*, *u*, *m* a *n* vychází; na př. *bi-t*, *bi-ta*, *bi-to*, *kry-t*, *-ta -to*, *bodnu-t*; nosovky *m* a *n* se kazí v *ja*: *tat* a *pjat* od *tn-u* a *pn-u*. Příponu *n*, *na*, *no* připínají ostatní časoslova ku kmenům pomocí spony *e*; na př. *nes-e-n*, *přemož-e-n*, *dosaž-e-n*, *noš-e-n*, *mat-e-n*, *vrž-e-n* atd. Vyzvukuje-li infinitivní

kmen na *a* neb *č*, nastane stažení spony s *a* neb *č*, na př. volán = vola + je-n, milován = milova + je-n, vidín a viděn = vidě + je-n.

Pozn. Trpné příčestí přítomného času vyskytující se v staročeštině vyhynulo v nynější řeči až na nepatrné zbytky: vědo-m od věděti, zuá-m od znáti, lako-m od neužívaného lakovati (lačným býti), pito-m (krotký) od neužívaného pitati (krmiti) a j.

Budoucí čas.

§ 239. Budoucí čas tvoří se trojako:

1. pomocným časoslovem *bu-du* a infinitivem nedokonavého časoslova (v. náuku o větách § 48.); na př. budu psáti, čísti, pracovati, milovati, házeti.

2. časoslovou okamžitými, která již sama ze sebe budoucnost naznačují; na př. píchnu, kopnu, hodím, skočím, střelím, dám, koupím.

3. spojením časoslova nedokonavého s předložkou; na př. přinesu, dohoním, posedím, přeberu, učiním, vejdu, spadnu, zavolám, ztratim.

Minulý čas.

§ 240. Minulý čas tvoří se spojením činného příčestí minulého času s přítomným časem pomocného časoslova *jsem*; na př. nesl, a, o jsem, nesli, y, a jsme,
nesl, a, o jsi, nesli, y, a jste,
nesl, a, o (jest) nesli, y, a (jsou).

Od času minulého tvoří se čas dávno minulý, když se minulému času pomocné časoslovo *by-l*, a, o přidá: byl, a, o jsem, nesl, a, o atd.

Pozn. V 3. osobě jednot. a množ. čísla vyneschává se obyčejně jest a jsou.

Žádací způsob.

§ 241. Žádací způsob jest dvojí: přítomný a minulý. Žádací způsob přítomného času tvoří se

zastaralým minulým časem pomocného časoslova být: bych, bys, by, bychom (bysme), byste, by a činným příčestím minulého času; na př. psal bych, psal bys, psal by atd.

Sesíli-li se žádací způsob přítomného času ještě jednou pomocným příčestím byl, a, o, obdržíme žádací způsob minulého času: byl bych psal, byl bys psal, byl by psal atd.

Časování samé.

§ 242. Ohledem přítomného času dělí se časování na sponové a na bezsponové. Sponové časování jest tém časoslovům vlastní, která v přítomném čase osobné přípony pomoci spony ku kmenům připínají: ved-e-š, hýb-á-m. Bezsponové časování jest opět vlastní tém časoslovům, která v přítom. čase osobné přípony bezprostředně ku kmenům přirážejí: ví-m, ví-š, dá-m (m. dadm). Nadto dělí se časování na pravidelné a nepravidelné. K nepravidelnému časování počítají se v jazyku českém časoslova: chci, jdu, mám, stanu, vidím, kterážto časoslova z řady, do které z kmene přítomného se řadí, v druhém kmene vystupujíce, do řady jiných kmenů přestupují. Všecka ostatní časoslova náležejí k časování pravidelnému. Konečně máme kuse časování, z něhož jen několik časův aneb zcela jen několik osob v obyčejí jest.

A. Časování sponové.

Prvá třída.

§ 243. K prvé třídě hledí časoslova, jichžto kmen zavřen jest souhláskami.

Všecky kmeny prvé třídy dají se následovně rozvraci:

1. Kmeny na sykavky *s, z*; na př. nes, vez;
2. Kmeny na zubnice *d, t*; na př. ved, plet,
3. Kmeny na retnice *b, p, v*; na př. hřeb, tep, žív

4. Kmeny na hrdelnice *h, k*; na př. *moh, pek*;
5. Kmeny na nosové souhlásky *m, n*; na př. *jm, pn*;
6. Kmeny na *l, r*; na př. *ml, mr.*

1. Oddíl.

§ 244. Kmeny na sykavky *s, z*.

Vzor: *nést*,

Kmen: *nes*.

Přít. čas oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. *nes-u*

2. *nes-e-š*

nes

3. *nes-e*

Mn. 1. *nes-e-me*

nes-me

2. *nes-e-te*

nes-te.

3. *nes-ou*

Přítomný přechodník.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

muž. *nes-a*

muž.)

žen., střed. *nes-ouc*

žen., střed.)

nes-ouce.

Minulý přechodník.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

muž. *nes*

muž.)

žen., stř. *nes-ši*

žen., stř.)

nes-še.

Příčestí minulého času

činné: *nes-l, -la, -lo,*

trpné: *nes-e-n, -na, no.*

Infinitiv: *nés-ti.*

Supinum: *nes-t.*

Budoucí opsaný.

Jednotné číslo.

1. budu
2. budeš
3. bude

Množné číslo.

budeme	{	něsti
budete		něsti.
budou		

Minulý čas.

Jednotné číslo.

1. nesl, a, o jsem
2. nesl, a, o jsi
3. nesl, a, o (jest)

Množné číslo.

nesli, y, a jsme	{	nesli, y, a jste
nesli, y, a (jsou).		

Dávnominulý čas.

Jednotné číslo.

1. byl, a, o jsem nesl, a, o
2. byl, a, o jsi nesl, a, o
3. byl, a, o (jest) nesl, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jednotné číslo.

1. nesl, a, o bych
2. nesl, a, o bys
3. nesl, a, o by

Množné číslo.

nesli, y, a bychom	{	nesli, y, a byste
nesli, y, a by		

Min. žádací způsob.

1. Jed. byl, a, o bych nesl, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: véz-ti, léz-ti, hrýz-ti, pá-s-ti, třás-ti (m. stč. třís-ti) přít. třesu, rozk. třes, přít. přech. třesa, trpné příč. třesen, ostatní odvozuji se od třás-ti: třás, třásl. Třásti a pásti mají dlouhé á i v přechodníku a činném příč. min. času: třás, pásl, třásl, pásl.

2. Oddíl.

§ 245. Kmeny na zubnice *d*, *t*.

Časoslova sem hledicí, totiž: bod-*u* — bůsti, břed-*u* — břisti, hud-*u* — housti, klad-*u* — klásti, krad-*u* — krásti, před-*u* — přisti, ved-*u* — věsti, vlad-*u* — vlásti; čt-*u* (čtu) — čisti, hnět-*u* — hnisti, kvet-*u* — kvésti, mat-*u* — másti, met-*u* — mésti, plet-*u* — pléstti časují se pravidelně dle vzoru nésti.

Kmenové koncovky *d* a *t* rozlišují se před *t* v *s*: plet-*ti* = pléstti, rost-*u* však má *růsti*. Známka rozkazovacího způsobu žije v *d*, *t*; na př. plet, plet-me, plet-te; čtu má čti, čtěme, čtěte. *Másti* dlouží kmenovou samohlásku také v příčestí činném a přechodníku minulém: matl, mat.

Pozn. U kmene čt m. čt, hláska b ožívá v infinitivě co i: čis-ti, v přechodníku minulém a příčestí činném co e: čet, četši, četše, četl, čet-la (m. čtla).

3. Oddíl.

§ 246. Kmeny na retnice *b*, *p*, *v*.

Při časoslovech, ježto na retnice *b*, *p* vyzvukují svůj kmen, vkládá se mezi něj a příponu *ti* hláska *s*. Skrovny počet časoslov, zachevaných v této formě, na tato jest obmezen: zebu — zábsti (v. třasti), pohřebu — pohřebsti (nyní pohřbiti od pohřbím), tepu — tépsti. Misto tépsti užívá se nyní raději tepati dle VII. tř.

Časoslova zavřená retnici v přestupují v infinitivě raději do II. třídy: živ-*u* — žiti, plovu — plouti, slovu — slouti.

Časování časoslov těchto řídí se vzorem nésti.

4. Oddíl.

Kmeny na hrdebnice *h*, *k*.

§ 247. Časoslova sem spadající, totiž: mohu — moci, vrhu — vrci, střehu — střici, střihu — střici,

žhu (žehu) — žíci, dosahu — dosíci, peku — péci, řku (řeku) — říci, teku — téci, tluku — tlouci, vleku — vléci časují se pravidelně dle vzoru něsti.

O kmenech časoslov těchto sluší spomenouti:

1. hrdelné hlásky *h*, *k* splývají dle § 58 s t v c: vléci m. vlék-ti, stříci m. stříh-ti.

2. před sponou *e* rozlišují se hrdelnice dle § 61 v sykavky hustší ū, č: sekú, sečeš, seče, sečeme, sečeto, sekou; žhu, žžeš, žže, žzeme, žzete, žhou. Avšak řku má vyjímkou: rceš, rce, rceme, rcete — řkou. Mohu před sponou *e* dlouži o v ū: můž eš, může, můžeme, můžete. V infinitivě zůstává o krátkým: moci.

3. před známkou rozk, způsobu i rozlišují se hrdelnice *h* a *k* dle § 59 v z a c: tluku — tluc, tlucme, tlucte, vrhu — vrz, střehu — střez, pomohu — pomoz. Řku má rci, rceme, rcete, žhu — žzi (m. žzi).

4. řku, žhu, tluku mají v příč. řekl, řečen, žehl, žžen, tloukl, tlučen.

5. Oddíl.

Kmeny na nosové souhlásky *m*, *n*.

§ 248. Časoslova sem hledící jsou: jm-u — jíti, ždm-u — ždítí, pn-u — píti, tn-u — títi, žn-u — žíti, žhn-u — žžíti, čn-u — číti pouze ve složení: začnu — začíti, počnu počíti.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jedn. 1. pn-u

2. pn-e-š

pn-i

3. pn-e

Mn. 1. pn-e-me

pn-ě-me

2. pn-e-te

pn-ě-te

3. pn-ou

Přít. přechodník. Minulý přechodník.

pn-a, -ouc, -ouce pja-v, pjav-ši, -vše.

Příčesti

činné: pja-l, -la, -lo,

trpné: pja-t, -ta, -to.

Infinitiv: pjati přehl. piti. Supinum: pjat.

Poznámky:

1. O kažení nosových souhlásek *m* a *n* v § 53.

2. Místo piti, titi, žiti, počiti, jiti (jati, pjati, žati atd.) slýchat obecně: pnouti, tnouti, žnouti, počnouti, jmouti. D mu má vždycky dmouti, dmul.

3. Žhnu vyskytuje se hlavně s předložkou *roz*: roze-žhnu, roz-žžiti, roz-žžav, roz-žžal, roz-žžat. Mimo složení řídí se obecně podle III. třídy 2. oddílu, přijímajíc přitom pohyblivé *e*: žehnu, žehni atd.

4. Časoslovo *jmu* přichází ve složení s předložkou *vz* o svůj první živel: vez-mu m. vez-jmu; v infinitivním kmeni vysouvá se ve vez *e*: vzítí, vzal, vzat atd. Skládá-li se *jmu* s předložkou *s* neb *od*, vysouvá se v infinitivním kmeni mezi předložku a kmen *n*: s-ň-a-l, od-ň-a-l, od-n-i-ti.

6. Oddíl.

§ 249.

Kmeny na *l*, *r*.

Časoslova sem náležející, totiž: dru — dřiti, mru — mřiti, pru (se) — přiti, tru — třiti, vru — vřiti, za-vru — za-vřiti, melu — mliti, časují se dle vzoru néstí.

Tvary způsobův přítomných přišly dávno o kořennou samohlásku před *r*, tak že tru, tři a tra stojí vlastně m. teru, teři, tera. Před *l* samohláska ta se drží: melu, mel, melme, melte, mela.

Před sponou *e* a před *i* hláska *r* se obměkčuje, mru, mř-eš, mř-e, mř-e-me, mř-e-te; mř-i. V infinitivních tvarech kořenná samohláska co *e* a *i* ozívá, *r* ale se přesmykuje; na př. dř-i-ti, mliti, dřel, mlel, dřen,

mlen, dřev, mlev stojí vlastně m. derti, melti, der-l, mel-l, der-n, mel-n, der-v, mel-v. Melu má v trpném příč. mlet vedle mlen.

• Druhá třída.

§ 250. K druhé třídě náležejí časoslova, jichžto kmen na samohlásky a, ě, e, i, u, y vychází. V kmeni přítomném vsouvá se mezi kmen a sponu hláska j.

Vzor: biti.

Kmen: bi.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. bi-j-i (u)

2. bi-j-e-š

bi-j

3. bi-j-e

Mn. 1. bi-j-e-me

bi-j-me

2. bi-j-e-te

bi-j-te.

3. bi-j-i (ou)

Přechodníky.

a) přítomný: bi-j-e, bi-j-ic, bi-j-ice.

b) minulý: bi-v, bi-vši, bi-vše.

Přičestí

minulého času

činné: bi-l, bi-la, bi-lo,

trpné: bi-t, bi-ta, bi-to.

Infinitiv: bi-ti.

Supinum: bi-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu bít atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bil, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem bil, a, o.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. bil, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych bil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: hra-ji — hráti, zra-ji — zráti; kle-ji — klíti, ple-ji — plíti, se-ji — sítí, pě-ji — pěti, spě-ji — spěti (spěchatí); hni-ji — hnítí, li-ji — líti, pi-ji — píti, vi-ji — víti (vinouti), ži-ji — žítí; bli-ji — blíti, či-ji — čítí (čítati), kli-ji — klíti (klíčiti); kry-ji — krýti, my-ji — mytí, ryji — rýti, ty-ji — týti (tučněti), vy-ji — výti; ku-ji — kouti, plu-ji — plouti, slu-ji — slouti, snu-ji — snou-ti, su-ji — souti.

Poznámky:

1. Časoslovo zna-j-u stahuje se v znám., -š atd. přeskakujíc takto do VH. třídy. Vedle správného zra-ji přichází také stažený tvar zrá-m, -š atd. Smíti (směti), směji staž. smím přeskakuje do VI. třídy.

2. Plouti, slouti, kouti, žítí mají plov-u, slov-u, kov-u, živ-u atd. vedle pluji, sluji, kuje, žiji atd.

3. Hláska *j* jest ve způsobech času přít. vsuta k odstranění průzivu: bi-j-i, bi-j-eš, pi-j-e p-i-j-ic.

4. V rozkazovacím způsobě přetvořuje se známka i v *j*; na př. pi-j, ku-j, plu-j, kry-j, my-j; obecná mluva rozpouští *yj* v *ej*: krej, mej.

Třetí třída.

§ 251. K třetí třídě hledí časoslova, jichžto kmen jest buď samohláskou buď souhláskou zavřený; na př. mi-nou-ti, pad-nou-ti. Kmen přítomný vzniká připojením hlásky *n*, kmen infinitivní připojením slabiky *nu*.

1. Oddíl.

§ 252. Kmeny samohláskou zavřené.

Vzor: vinouti.

Kmen: vi-n.

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. vin-u	
2. vin-e-š	viň
3. vin-e	
Mn. 1. vin-e-me	viň-me
2. vin-e-te	viň-te.
3. vin-on	

Přechodníky.

- a) přítomný: vin-a, vin-ouc, vin-ouce,
 b) minulý: vinu-v, vinu-vši, vinu-vše.

Přičestí minulého času

činné: vinu-l, vinu-la, vinu-lo,
 trpné: vinu-t, vinu-ta, vinu-to.

Infinitiv: vinou-ti. Supinum: vinou-t.

Budoucí čas.

Jed. 1. budu vinouti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. vinul, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem vinul, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. vinul, a, o bych atd.

Minulý žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych vinul, a, o atd.

Dle toho vzoru časuji se: du-nou-ti (vedle douti), kli-nou-ti, pli-nou-ti, ply-nou-ti (vedle plouti), ma-nou-ti,

od-poči-nou-ti, ří-nou-ti, su-nou-ti, ta-nou-ti, va-nou-ti, vi-nou-ti (vedle viti) a j. v. V infinitivě dlouží se vždy samohláska u v ou: vi-nou-ti.

2. Oddíl.

§ 253. Kmeny souhláskou zavřené.

Časoslova sem spadající, totiž: pad-nou-ti, páchnou-ti, říz-nouti, sáh-nou-ti, střih-nou-ti, stih-nou-ti, táh-nou-ti, trh-nou-ti, tisk-nou-ti, vrh-nou-ti, za-mk-nou-ti, dotk-nouti, váz-nouti, kles-nouti atd. časuji se dle vzoru vinu jenom s tím rozdílem, že věčšina jich v minulém přechodníku a v činném i trpném příčestí známky třídné *nu* nepřijímá; na př. pad, -ši, -še, pad-l, ukrad-l, ukrad-en, ukrad, -ši, -še.

Před sponou e rozlišují se kmenové koncovky *h*, *ch*, *k*, *sk* v *ž*, *š*, *č*, *št*; na př. střihnu — střízen, vrhnu — vržen, nadchnu — nadšen, zamknu — zamčen, dotknu — dotčen, tisknu — tištěn, prasknu — praštěn. V přechodníku minulém a v činném příčestí mužského rodu objevuje se pohyblivé *e*, kdekoli by bez něho skupeniny souhlásek těžko bylo vysloviti, na př.: doteck, -ši, -še, doteckl, nadech, nadechl, uschnu, usech, usechl, atd. od do-tk-nouti, na-dch-nouti, u-sch-nouti (m. stbulh. do-tsčk-nati, na-dščk-nati, u-sččk-nati). Ve slabikách bezsamohlasných v muž. rodě jednot. čísla klademe raději *nul* nežli *l*: trhnul, trhla, prchnul, prchla, zamkl a zamknul, umlkl a umlknul atd.

Čtvrtá třída.

§ 254. Časoslova do této třídy spadající časuji se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: činiti.

Kmen: čini.

Přítomný čas.

Rozkazovací způsob.

Jed. 1. čin-i-m

—

2. čin-i-š

čiň

3. čin-i

—

Mn. 1. čin-i-me	čiň-me
2. čin-i-te	čiň-te
3. čin -i	—

Přechodníky.

- a) přítomný: čin-ě, čin-ic, čin-ice.
 b) minulý: čini-v, čini-vši, čini-vše.

Příčestí minulého času

činné: čini-l, čini-la, čini-lo.

trpné: čin-ě-n, čin-ě-na, čin-ě-no.

Infinitiv: čini-ti. **Supinum:** čini-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu činiti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. činil, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem činil, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. činil, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych činil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: blouditi, brániti, cídit, cítiti, ctiti (m. čestiti), hájiti, hoditi, hraditi, hroziti, chopiti, chváliti, chrániti, chytiti, kaziti, koupiti, krmiti, krojiti, křtíti (m. křestiti), loviti, modliti se, mysliti, nutiti, patřiti, plnit, prositi, řídit, souditi, svědčiti, šetřiti, topiti, určiti, viniti, voziti atd.

§ 255. Poznámky:

1. V přítomném čase oznamovacího způsobu stahuje se spona s předcházející samohláskou v *i*; na př. čini-*m*, čini-*s* atd. místo čini-*e-m* a toto *m*. čini-*j-em* n. čini-*j-a-m*, kde *m* jest přípona osobná, a (přehl. *e*) spona, *j* vsúvka k odstranění průzivu.

2. V rozkazovacím způsobě přichází časoslovny knien o poslední svou samohlásku: nos, nos-*i* — nos, lov-*i* — lov, hod-*i* — hod, pust-*i* — pust, cit-*i* — cit, kup-*i* — kup, obrat-*i* — obrat (od cítiti, koupiti a obráti v § 235). Po skupeninách souhlásek na konci slov neoblibených objevuje se samohláska *i*, která se v množ. čísle v ě stupňuje: modli se, modleme se, myslí, mysleme, myslete.

3. V trpném přičestí minulém přechází poslední samohláska *i* před sponou *e* v hlásku *j*, před kterouž se předcházející souhlásky *d*, *t* v *z*, *c* rozlišují a předcházející *s*, *z*, *st*, *sl* se obměkčují (viz § 58, 3 a 63, 4, 5): na př. souditi — soud-*j-en* — souzen, řídit — řízen, chytiti — chytj-*e-n* — chycen, platiti — placen, zkaziti — zkažen, raziti — ražen, prositi — prošen, kvasiti — kvašen, pustiti — puštěn, mastiti — maštěn, mysliti — myšlen.

Vyjímky činí 1) časoslova: cídit — cíděn, čadit — čaděn a čazen, kaditi — kaděn, zdědit — zděděn, cítiti — cítěn, pečetiti — pečetěn, spasiti — spasen, (vlastně od spasu), odciziti — odcizen, plaziti — plazen, zameziti — zamezen; 2) časoslova, která před *dj* a *tj* ještě souhlásku mají; na př. dražditi — drážděn, křtit — křtěn, hyzditi — hyzděn, ctiti — ctěn atd. Během času se u *stj*, *slj*, *sj*, *zj* změkčení tak zanedbalo jak u *bj*, *pj*, *vj*, *mj*: křestiti — křestěn vedle křtěn (křtit), kroslit — kreslen, hubiti — huben, lapiti — lapen, loviti — loven atd.

Pátá třída.

§ 256. Časování sem spadajících časoslov jest osnováno na základě dvou kmenův; přítomný kmen vychází na *i*, infinitivní na *ě*.

Vzor: hořeti,

1. Přítomný kmen: hoři.
2. Infinitivní kmen: hoře.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. hoří-m	—
	2. hoří-š	hoř
	3. hoří	—
Mn.	1. hoří-me	hoř-me
	2. hoří-te	hoř-te
	3. hoří	—

Přechodníky.

- a) přítomný: hoř-e, hoř-ic, hoř-ice.
- b) minulý: hoře-v, hoře-vši, hoře-vše.

Příčestí
minulého času

činné: hoře-l, hoře-la, hoře-lo.

trpné: hoře-n, hoře-na, hoře-no.

Infinitiv: hoře-ti. Supinum: hoře-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hořeti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hořel, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem hořel, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. hořel, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hořel, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: běcti, běžeti, bučeti, držeti, hučeti, ječeti, klečeti, kyčeti, letěti, ležeti, mlčeti, museti, pršeti, slušeti, slyšeti, styděti se, trpěti, vězeti, viseti, voněti, vrčeti atd.

§ 257. Poznámky:

1. V přítomném čase stahuje se spona s předcházející samohláskou v i; na př. hoří-m, hoří-š atd. místo hoří-e-m a toto m. hoří-j-e-m n. hoří-j-a-m.

2. V dvouslabičném infinitivě dlouží se č (e) v i: bdíti, čníti, dlíti, hřmíti, mdlíti, mníti, mžíti, pníti, rdití se, tlíti, zříti a j. v.

3. Rozkazovací způsob jako u časoslov IV. třídy (v. § 255); běž, drž, hled, hledme, hledte, bdi, bděme, bděte.

4. V minulém příčestí trpného významu stahuje se vyzvukující samohláska infinitivného kmene se sponou e v č (e); na př. hleděj-e-n — hleděn, trpěti — trpěn, vězeti — vězen atd. Několik časoslov má vedle č také á, a to zvláště po hláskách č, ž, š, povstalých z k, h, ch: zamlčán (mlk), držán (drh), slyšán (slych) a t. d., kteréžto tvary v podřečí dosti zhusta se vyskytují.

5. K páté třídě náležejí i kmene boja a stoja, u nichž a samohlásku č zastupuje. Přítomný čas jest: boj-i-m se, stoj-i-m, rozkaz. způsob: boj se, stůj (m. pravidelného stoj), přechodník přít. boje, stoje. Ve tvarech vzniklých na základě kmene boja, stoja, stahuje se oja dle § 40 v á; na př. bojati = báti se, stojati = státi.

Šestá třída.

§ 258. Časoslova k šesté třídě hledící časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru.

Vzor: uměti.

Kmen: umě.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. umě-i-m

2. umě-i-š

umě-j

3. umě-i

Mn. 1. umě-i-me

umě-j-me

2. umě-i-te

umě-j-te

3. umě-ě-j-i

Přechodníky

a) přítomný: umě-je, -jíc, -jice.

b) minulý: umě-v, umě-vši, umě-vše.

Příčestí

minulého času

činné: umě-l, umě-la, umě-lo.

trpné: umě-n, umě-na, umě-no.

Infinitiv: umě-ti.

Supinum: umě-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu uměti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. uměl, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem uměl a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. uměl, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych uměl, a, o atd.

Tak se časují: házeti, klaněti, kouleti, léceti, míjeti, mizeti, otáleti, odvážeti, pobízeti, pobouzeti, pouštěti, přemýšleti, rozprávěti, srážeti, sháněti, sváděti, stříleti, utráceti, vycházeti, zapíjeti; běleti, bohatěti, bujněti, domácněti, hubeněti, kameněti, lačněti, lakověti, mrzačeti, šedivěti, tučněti, zrzavěti a j.

Poznámka:

1. V přítomném čase stahuje se mimo třetí osobu množnou ve všech ostatních spona s předcházející samohláskou v i; na př. umí-m, umí-š atd. m. umě-e-m a toto m. umě-j-e-m n. umě-j-a-m; 3. os. množ. čísla však umě-j-i.

2. Z druhé třídy přeskočila sem kromě s m i m ještě časoslova: chviti (chvěti), skvíti (skvěti) a tkvíti (tkvěti), jež mají: chvím a chvěji, skvím a skvěji, tkvím a tkvěji.

Sedmá třída.

§ 259. Časoslova k této třídě hledící dělí se dle kmenův na čtyři oddíly, a tož:

1. Kmeny, jichž samohláska a jak v přítomném tak i v infinitivním kmeni trvá; na př. děla-ti, hleda-ti, chova-ti.

2. Kmeny, jichž přítomný na i, infinitivní na a vyzvukuje; na př. kaži — káza-ti, maži — maza-ti, teši — tesa-ti.

3. Kmeny, jichž přítomný na l, r, v, n, h, s a p, infinitivní po vysuti kořenné samohlásky na a vychází; na př. ber — brá-ti, stel — stlá-ti, zov — zváti.

4. Kmeny, jichž přítomný samohláskami se končí, infinitivní pak rozšiřuje se přísívkou ja, která se s předcházející samohláskou stahuje; na př. vě — věja (= vá), hře — hřeja (= hřá).

1. Oddíl.

§ 260. Časoslova sem spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: volati.

Kmen: vola.

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. vol-á-m

vole-j

2. vol-á-š

3. vol-á

Mn. 1. vol-á-me

vole-j-me

2. vol-á-te

3. vol-a-jí

vole-j-te

Přechodníky

a) přítomný: vola-je, vola-jíc, vola-jice.

b) minulý: vola-v, vola-vši, vola-vše.

Přičestné k oznamování minulého času

činné: vola-l, vola-la, vola-lo.

trpné: volá-n, volá-na, volá-no.

Infinitiv: vola-ti. Supinum: vola-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu volati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. volal, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem volal, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. volal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych volal, a, o atd.

Tak se časují časoslova, ježto před třídnou známkou *a* mají souhlásku tvrdou aneb obojetnou, jako: běhati, bouchati, čekati, dělati, doufati, hlásati, hledati, chovati, chvátati, kárati, klamati, konati, léhati, motati, plesati, ptati se, pykat, říhati, sedlati, snídati, trhati, žádati, žehnati, žebrati atd.

Časoslova mající před třídnou známkou souhlásku měkkou stahuje mimo 3. os. množ. č. *aja* v i (§ 40., 2) a přehlasují *a* v ě neb *e*; na př. vraca-jam — vra-c-im — vrac-a-ti — vrac-e-ti. Všecka časoslova tohoto rázu časují se nyní podle vzoru u měti.

Poznámka:

V přítomném čase stahuje se mimo třetí osobu množnou ve všech ostatních spona s předcházející souhláskou *a*; na př. volá-m, volá-š a t. d. místo vola-j-a-m, vola-j-a-š; 3. os. množ. čísla však vola-j-i.

2. Oddíl.

§ 261. Časoslova sem patřící časují se na základě dvou kmenův; přítomný kmen vyzvukuje na i, infinitivní na a.

Vzor: mazati.

Přítomný kmen: mazi

Infinitivní kmen: maza.

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. maž-i (u)

2. maž-e-š — maž

3. maž-e —

Mn.	1. maž-e-me	maž-me
	2. maž-e-te	maž-te
	3. maž-i (ou)	—

Přechodníky

- a) přítomný: maž-e, maž-ic, maž-ice.
 b) minulý: maza-v, maza-vši, maza-vše.

Příčesti minulého času

činné: maza-l, maza-la, maza-lo.

trpné: mazá-n, mazá-na, mazá-no.

Infinitiv: maza-ti.

Supinum: maza-t.

Budoucí opsaný

Jed. 1. budu mazati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. mazal, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem mazal, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. mazal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych mazal, a, o atd.

Tak se časují: plači — plakati, seči — sekati,
 skáči — skákat, dýši — dýchat, — páši — páchat,
 češi — česati, křeši — křesati, koushi — kousati, píši
 — psati, teši — tesati, káži — kázati, kyši — kysati,
 řeži — řezati, táži se — tázati se, váži — vázati

brepci — breptati, chlemci — chlemtati, repci — rep-tati, řehci — řehtati, šepci — šeptati, tresci — trestati, hlozi — hlodati, káři — kárati, páři — páratati, oři — orati, žebři — žebrati, kašli — kašlati, mumli — mu-mlati, šepli — šeplati, stoni — stonati; hrabi — hrabati, škrabi — škrabati, škubi — škubati, drápi — drapati, chápi — chápati, chrápi — chrápati, sypi — sypati atd.

Všecka tato časoslova zabíhají ráda pod vzor v-o-l-a-t-i, vyjma: kázati, plakati, psati, mazati, tázati se, vázati, skákatati, lizati, řezati, škrabati, klamati, šlapati, kašlati.

§ 262. Poznámky:

1. Koncovní samohláska přítomného kmene klesá před jinými samohláskami v hlásku j, kteráž opět předcházející hrdelné hlásky h, ch, k v ž, š, č, zubné d, t v z, c, sykavky s, z v š, ž, r v ř mění, při čemž j z písma sice mizí, než v přetvořených měkkých souhláskách bytně obsaženo zůstává; na př. plak-j-u = plač-u — plač-i, trest-j-u = trest-u — tresci, písj-u = piš-u — piš-i. Skupeniny zd a sk mění se v žd a št: hvízdati — hvíždi, pískati — pišti. Obecná čeština užívá v 1. os. jed. č. raději u místo i a v 3. os. množ. č. ou místo i: kážu — kážou, brabu — hrabou, sypu — sypou.

2. Plakati a stonati časují se v přít. čase následovně: plači, pláčeš, pláče, pláčeme, pláčete, plači; stoni, stúněš, stúně, stúněme, stúněte, stoni, v rozkaz. způsobě: plač, stoň.

3. Časoslovo psati staženo je z pisati. Prvotné i zachovalo se jenom v přít. čase, v rozk. způsobě a v přechodníku přít.: piši — píšeš — píše atd., piš — pište, piše — píši — píšice; všude jinde zaniklo: psal, psav, psán.

3. Oddíl.

§ 263. Časoslova sem spadající časují se na základě dvou kmenův; přítomný kmen vychází na souhlásky l, r, v, n, h, s, p, infinitivný po vysutí kořenné samohlásky na a.

Vzor: bráti.

Přítomný kmen: ber.

Infinitivní kmen: bra.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. ber-u	—
	2. ber-e-š	ber (beř)
	3. ber-a	—
Mn.	1. ber-e-me	ber-me (beř-me)
	2. ber-e-te	ber-te (beř-te)
	3. ber-ou	—

Přechodníky

a) přítomný: ber-a, ber-ouc, ber-ouce.

b) minulý: bra-v, bra-vši, bra-yše.

Příčesti

minulého času

činné: bra-l, bra-la, bra-lo.

trpné: brá-n, brá-na, brá-no.

Infinitiv: brá-ti. Supinum: brat.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu bráti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bral, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem bral, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. bral, a, o bych atd.

M i n. ž á d a c í z p ú s o b .

Jed. 1. byl, a, o bych bral, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: ženu — hnati, deru — dráti, žeru — žrati, zovu — zváti, peru — práti, stelu — stláti, kolu — kláti; poslu — poslati, rvu — rváti, řvu — řváti, žvu — žváti, lhu — lháti, štvu — štváti, ssu — ssáti, opu — epáti.

Poslední tři časoslova zabíhají ráda pod vzor volám: štvám, ssám (ssaji), epám.

§ 264. Poznámky:

1. V přítomném čase rozlišuje se před sponou e hrdebná hláska h v ž: lhu, lž-e-š, lž-e; před tou samou sponou obměkčovali starší spisovatelé r v ř: beru, běreš, běro, běrem, běrete, berou; rovněž tak i deru, déř-eš, peru, péř-eš, atd.; nyní zůstává r obyčejně tvrdým: dereš, pereš, žereš.

2. Kolu a stelu přehlasují v některých případech své přípony: kolí, kuleš, kule, kuleme, kulete, kolí, kole, kolíc, kolice; steli, steleš atd., steli, stele, stelic, stelice. Místo kolu jest nyní obvyklejší kolim (podle činů).

3. V rozkazovacím způsobě udržela se známka i nutně u časoslov: žvi, zvi, lži, štví, cpi, řvi; u ostatních časoslov žije i v měkké souhlásce: stel, beř aneb ber, deř aneb der atd.

Pozn. Ve spojení s předložkami kráti časoslova tato v infinitivě dlouhou samohlásku; na př. bráti — vybráti, stláti — ustlati, dráti — nadrati, hnáti — dohnati atd.

4. Oddíl.

§ 265. Časoslova sem hledící časují se na základě dvou kmenův: přítomný vychází na samohlásku, infinitivní rozšiřuje se přísuvkou ja, která se s předcházející samohláskou stahuje v a, někdy až v i.

Vzor: hřejati = hřáti.

Přítomný kmén: hře.

Infinitivní kmén: hřeja = hřá.

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. hře-j-i —

2. hře-j-e-š hře-j

3. hře-j-e —

Mn. 1. hře-j-e-me hře-j-me

2. hře-j-e-te hře-j-te

3. hře-j-i —

Přechodníky

a) přítomný: hře-j-e, hře-j-ic, hře-j-ice.

b) minulý: hřá-v, hřá-vši, hřá-vše.

Přičestí

minulého času

činné: hřá-l, hřál-a, hřál-o.

trpné: hřá-n, hřá-na, hřá-no.

Infinitiv: hřá-ti i hří-ti. Supinum: hřa-t i hři-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hřáti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hřál, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem hřál, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. hřál, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hrál, a, o atd.

Tak se časují: směji — smáti se, věji — váti — viti, okřeji — okřáti — okřiti, přeji — přáti — přiti, kaji — káti, laji — láti, taju — táti, plaji — pláti.

Vedle kají se, plaji vyskýtá se též už stažený tvar: kám se, plám. Rozkazovací způsob jejich zní bez přehlásky: kaj se, laj, taj.

Osmá třída.

§ 266. K osmé třídě náležejí časoslova, jichž přítomný kmen vychází na *u*, infinitivní na *ova*.

Časuje se následovně:

Vzor: milovati.

Přítomný kmen: milu.

Infinitivní kmen: milova.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1.	milu-j-i	—
2.	milu-j-e-š	milu-j
3.	milu-j-e	—

Mn. 1.	milu-j-e-me	milu-j-me
2.	milu-j-e-te	milu-j-te
3.	milu-j-i	—

Přechodníky

- a) přítomný: milu-je, milu-jíc, milu-jice.
- b) minulý: milova-v, milova-vši, milova-vše.

Příčestí minulého času.

činné: milova-l, milova-la, milova-lo.

trpné: milová-n, milová-na, milová-no.

Infinitiv: milova-ti. **Supinum:** milova-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu milovati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. miloval, a, o jsem atd.

Dávnominulý čas.

Jed. 1. byl, a, o jsem miloval, a, o atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. miloval, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych miloval, a, o atd.

Tak se časují: bědovati, bojovati, čarovati, děkovati, hubovati, jmenovati, kralovati, kupovati, litovali, panovati, putovati, radovati se, sněmovati, věnovati, žalovati atd.

B. Časování bezsponové.

§ 267. Bezsponového časování zachovaly se v češtině velmi skrovné zbytky, a to jenom při čtyřech časoslovích v čase přítomném způsobu oznamovacího; jmenovitě patří sem kmeny: věd, dad, jed, jes.

I. Kmen věd.

§ 268. Časoslovo věděti časuje se na základě dvou kmenův; přítomný kmen je věd, infinitivní vědě, který do V. spadá.

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. ví-m (m. věd-m) —

2. ví-s věz

3. ví —

Mn. 1. ví-me věz-me

2. ví-te věz-te

3. věd-i —

Přechodníky

a) přítomný: věd-a, věd-ouc, věd-ouce.

b) minulý: vědě-v, vědě-vši, vědě-vše.

Příčestí

minulého času

činné: vědě-l, vědě-la, vědě-lo.

trpné: vědě-n, vědě-na, vědě-no.

Infinitiv: vědě-ti. Supinum: vědět.

2. Kmen dad.

§ 269. Časoslovo dá-ti zachovalo nejméně tvarův bezsponového časování. Výjma zastaralé dá dí 3. os. množ. č. a po skrovnu užívaný přechodník přít. času dad-a, dad-ouc, dad-ouce časuje se nyní docela dle vzoru volám: dá-m, dá-š, dá atd., rozkaz. způs. de-j, příčestí min. da-l, a, o, přech. přít. da-je, -jíc, -jice, přech. min. da-v, -vši, -vše.

3. Kmen jed.

§ 270. Časoslovo jísti (m. jed-ti) časuje se na základě jednoho kmene následovně:

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed. 1. jí-m (m. jed-m) —

2. jí-s jez

3. jí —

Mn.	1. ji-me	jez-me
	2. ji-te	jez-te
	3. jed-i	—

Přechodník

- a) přítomný: jed-a, jed-ouc, jed-ouce.
 b) minulý: jed, jed-ši, jed-še.

Příčestí minulého času

činné: jed-l, jed-la, jed-lo,
 trpné: jed-e-n, jed-e-na, jed-e-no.

Infinitiv: jís-ti.

4. Kmen jes.

§ 271. Časoslovo být i časuje se na základě tří kmeneů: jes, by a bud:

1. od jes máme:

a) přítomný oznamovací.

Jed.	1. js-em (m. jesm)	Mn.	1. js-me
	2. js-i		2. js-te
	3. jest, je		3. js-ou.

b) přechodník přítomný js-a, js-ouc, js-ouce.

2. od bud máme:

a) tvarem přítomný, významem ale budoucí čas:

Jed.	1. bud-u	Mn.	1. bud-e-me
	2. bud-e-š		2. bud-e-te
	3. bud-e		3. bud-ou.

b) rozkazovací způsob.

Jed. 2. bud

Mn. 1. bud-me

2. bud-te.

c) přechodník budoucí:

bud-a, bud-ouc, bud-ouce.

3. od b y máme:

a) zastaralý minulý čas (viz § 241):

Jed. 1. by-ch

Mn. 1. by-ch-om

2. by-s

2. by-s-te

3. by

3. by m. by-ch-u.

b) přechodník minulý: by-v, by-vši, by-vše.

c) činné příčestí min.: by-l, -la, -lo.

d) trpné příčestí min.: by-t, -ta, -to (do-by-t).

e) infinitiv: bý-ti.

f) supinum: by-t.

§ 272. Poznámky:

1. Jak ze vzoru vidno, časuje se jediné jес, a to jen v přít. čase oznamovacím, bez spony; v 1. os. jed. č. jest e vsúvkou.

2. Jsi skracuje se v s, které se s předcházejícím slovem spojuje; na př. Pamatovati máš a rozvážiti na vše strany odkads, cos, k čemuš na světě, t. odkad jsi, co jsi, k čemu jsi. Tys to učinil? Jseš místo jsi, slýchá se toliko v obecné mluvě. V 3. osobě jednot. čísla praví se místo jest také jesti, a s důrazným t: jestit, skráceně je.

3. Jsem atd. se záporným ne spojeno, časuje se následovně: nejsem, nejsi, není (m. ne-je v § 55, 3), nejsme atd.

Časování nepravidelné.

§ 273. K nepravidelnému časování počítají se v jazyku českém časoslova: chci, jdu, jedu, mám, stanu, vidím a spím.

1. Chci časuje se na základě dvou kmenův; přitomný chci (m. chtj) dle VII., 2. infinitivní chtě dle V. třídy. Rozkazovací způsob zabíhá pod vzor uměti.

Přít. oznamovací: chc-i, chc-eš, chc-e, chc-eme, chc-ete, cht-i aneb chtě-jí.

Rozkaz. způsob: chtěj, chtěj-me, chtěj-te.

Přechodník přít.: chtě-č, chtě-ic, chtě-ice aneb chtě-je, chtě-jí, chtě-jice.

Přechodník min.: chtě-v, chtě-vši, chtě-vše.

Příčestí činné: chtě-l, chtě-la, chtě-lo.

Příčestí trpné: chtě-n, chtě-na, chtě-no.

Infinitiv: chtít.

2. J d u, kmen id = jd, časuje se následovně:

Přít. oznamovací: jd-u, jd-eš, -e, -eme, -ete, -ou.

Rozkaz. způsob: jdi, jděme, jděte.

Přech. přít.: jd-a, -ouc, -ouce.

Infinitiv: jít (m. jís-ti).

Přechodník a příčestí minulého času tvoří se na základě kmene šed: šed, -ši, -še, šel (m. šed-l), šla, šlo.

3. M á m, kmen i m ě (= m ě, jm ě), časuje minulé časy, rozkazovací způsob a infinitiv na základě kmene m ě, přítomný čas na základě kmene m a (m. i m a).

Přít. oznamovací: má-m, má-š, má, má-me, má-te, ma-ji.

Rozkaz. způsob: m ěj, m ěj-me, m ěj-te.

Přechodník přít.: ma-je, ma-jíc, ma-jíce.

Přechodník min.: m ě-v, m ě-vši, m ě-vše.

Příčestí činné: m ě-l, m ě-la, m ě-lo.

Příčestí trpné: jm ě-n, jm ě-na, jm ě-no.

Infinitiv: míti.

4. Je d u, kmen jed, časuje se v přítomném čase pravidelně: jed-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou.

Rozkaz. způsob: jed, -me, -te.

Přech. přít.: jed-a, -ouc, -ouce.

V ostatních tvarech zaniká d vysouváním:

Infinitiv: je-ti (v obecné mluvě jec-t m. jest).

Přech. min.: je-v, je-vši, je-vše.

Příč. činné: je-l, je-la, je-lo.

Příč. trpné: je-t, je-ta, je-to.

5. Stan u časuje se na základě dvou kmenův stan a sta:

Přít. oznamovací: stan-u, stan-eš, stan-e, stan-eme, stan-ete, stan-ou.

Rozkaz. způsob: staň, staň-me, staň-te.

Přechodník přít.: stan-a, stan-out, stan-outce.

Přechodník min.: sta-v, sta-vši, sta-vše.

Příčestí činné: sta-l, sta-la, sta-lo.

Infinitiv: státi č. stanouti.

Supinum: stat.

7. V i d í m časuje se pravidelně až na rozkaz. způsob a přechodník: viz, viz-me, viz-te; vid-a, -ouc, -ouce.

7. S p í m časuje se následovně:

Přít. oznamovací: spi-m, spi-š, spí, spí-me, spí-te, spi neb spě-jí.

Rozkaz. způsob: sp-i, sp-ěme, sp-ěte.

Přechodník přít.: sp-ě, sp-ic, sp-ice.

Přechodník m.: spa-v, spa-vši, spa-vše.

Příčestí činné: spa-l, spa-la, spa-lo.

Příčestí trpné: spá-n, spá-na, spá-no.

Infinitiv: spáti.

Supinum: spat.

Časování kusé.

§ 274. K časování kusému počítají se časoslova: v e c e , p r ý , v a r i , d i t i .

1. V e c e (od zastaralého časoslova věceti) jest starý minulý čas 3. os. jed. čísla, znamenajíc tolik co pravil, -a, -o.

3. P r ý , v obecné mluvě p r e j , jest 3. os. přítomného času od zastaralého časoslova p r a j u (pravím), od něhož se podnes zachovalo i minulé činné příčestí: prál, -a, -o. Znamená tolik co p r a v í .

3. V a r i , v a r i - t e je rozkazovací způsob od starého časoslova variti, znamenajíc tolik co j d i p r y č , t á h n i .

4. D i t i ve smyslu praviti (sagen) užívá se toliko v přítomném čase: dí-m, dí-š, dí, dí-me, dí-te, dějí; ve smyslu stávati se jest diti se neosobné a časuje se dle VII. 4: děje se, dějí se, dálo se, bude se diti.

Časování v rodě trpném.

§ 275. Trpný rod časoslov vyjadřujeme:

1. Zvratnými časoslovy; na př. jmenuji se, ich heisse, ich werde genannt; hrnec po zvuku se pozná (v. náku o větách § 46).

2. Trpným příčestím minulého času spojeným s časoslovem pomocným být i n. bývatí.

Přít. čas oznamovací.

Jed. 1. jsem milován, a, o,

2. jsi " " "

3. jest " " "

Mn. 1. jsme milováni, y, a,

2. jste " " "

3. jsou " " "

Bud. čas oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. budu milován, a, o 1. —

2. budeš " " 2. budu milován, a, o,

3. bude " " 3. bud " " "

Mn. 1. budeme milováni, y, a 1. budeme milováni, y, a

2. budete " " 2. budte " " "

3. budou " " 3. —

Min. čas oznamovací.

Jed. 1. byl, a, o jsem milován, a, o

2. byl, a, o jsi " " "

3. byl, a, o jest " " "

Mn. 1. byli, y, a jsme milováni, y, a

2. byli, y, a jste " " "

3. byli, y, a jsou " " "

Přitomný žádaci.

Jed. 1. byl, a, o bych milován, a, o

2. byl, a, o bys " " "

3. byl, a, o by " " " atd.

Minulý žádaci způsob.

- Jed. 1. byl, a, o bych byl, a, o milován, a, o
 2. byl, a, o bys byl, a, o " " "
 3. byl, a, o by byl, a, o " " " atd.

Přechodník přítomný.

- Jed. muž. rod: jsa milován,
 ž. stř.: jsouc milována, o.
 Množ.: jsouce milováni, y, a.

Přechodník budoucí.

- Jed. muž.: buda milován
 ž. stř.: budouc milována, o.
 Množ.: budouce milováni, y, a.

Přechodník minulý.

- Jed. muž.: byv milován
 ž. stř.: byvší milována, o.
 Mn. byvše milováni, y, a.

Infinitiv.

1. Jed.: býti milován, a, o
 Množ.: býti milováni, y, a.
2. býti milovánu.

B) Neohebné částky řeči.

(Unbiegsame Redetheile.)

1. Přísløvky.

§ 276. Přísløvky jsou slova, jimiž se zevrubněji naznačuje, kde, kdy, jak a proč se co děje. Dělit se významem svým na přísløvky místa, času, způsobu a příčiny.

1. Přísløvky místa: kde, kdesi, leckde, doma, nahøe, napřed, nikde, pozadu, tady, tu, venku, vně, vnitř,

všudy, zde; tam, domů, jinam, jinde, nahoru, někam, nikam, sem a tam; kudy, odkud, dokud, jindy, někady, nikudy, odsud, odtad, pokad, pokud, dolem atd.

2. Příslovky času: kdy, brzy, dávno, dnes, dosud, druhdy, hned, jindá, již, leckdyž, kdysi, mnohdy, někdy, nikdy, nyní, onehdá, ondyno, podnes, pořád, právě, příště, teď, teprva, vždy atd.

3. Příslovky způsobu: jak, tak, jinak, opak, naznak, dobře, zle, krásně, nízko, různo, skoro, horko, jednou, dvakrát, mnoho, málo, velmi, sotva, ano, ne, nikoli atd.

4. Příslovky příčiny: proč, pročež, proto, protož.

§ 277. Původem svým dělí se příslovky na prvotné a odvozené.

1. Prvotné příslovky jsou: ba, ni, ně, ne a několik jiných temného původu.

2. Odvozené tvoří se z přídavných a podstatných jmen, z číslovek, z několika časoslov a ze zajmenných kořenův.

1. Odvozené příslovky od přídavných jmen.

§ 278. a) Neurčitá přídavná jména středního rodu na o kladou se za příslovky. S předložkami jsou v gen., dat., akk. a lokálu v užívání.

Nom.: blízko, daleko, dávno, hluboko, jasno, nízko, přímo, pusto, snadno, studeno, sucho, šero, široko, ticho, vysoko.

Gen.: z daleka, z blízka, za živa, docela, bez mála atd. viz § 158.

Dativ: po tichu, po lidsku, po starodávnu, po česku, po slovensku atd.

Akk.: na levo, na pravo, na černo, v levo a v pravo atd.

Lok.: na krátce, na hotově, na mále atd.

b) Určitá přídavná jména stávají se příslovkami, když se promění koncovka ý neb i v ě (e), před nímž se h, ch, k v z, š, c rozlišují, d, t, n, r se obměkčují;

na př. drahý — draze, blahý — blaze, úzký — úzce, krátký — krátce, tichý — tiše, moudrý — moudře, přední — předně, silný — silně, bledý — bledě, jistý — jistě, příznivý — příznivě, milý — mile, střídmý — střídmě.

Přídavná jména vycházející na ský a cký skrajuji pouze ý; na př. bratrský — bratrsky, mužský — mužsky — německý — německy, turecký — turecký.

Pozn. Za příslovky užívá se také několika určitých přídavných středního rodu; na př. jediné, prvé, za-jisté, za-časté a j. v.

2. Odvozené příslovky od podstatných jmen.

§ 279. Za příslovky užívá se podstatných jmen v následujících pádech:

Gen.: bezděky, dopola, dopoly, dokonce, odedávna, shůry, svrchu, za tmy, zpaměti, spředu, zpodu, s večera, zjutra, z zadu atd.

Dat.: dolů (dolův), domů (domův m. domov).

Akk.: dnes, drobet, letos, trochu, večer, věru, nahlas, naopak, navzdor, opravdu, vesměs, vstříc, vůbec, vůkol, zároveň, zhůru, zděl, zhlobí atd.

Lok.: dole, nahoře, nashvále (nashvál), vloni a loni, potmě, pozejtrší, pozadu, povrchu atd.

Instr.: celkem, dílem, honem, horem, dolem, zpodem, pádem, kolem, místem (místy), skokem, středem, stranou, úprkem, útokem, předevčírem atd.

3. Odvozené příslovky od číslovek.

§ 280. Příslovky pošlé od číslovek určují hlavně způsob dle kolikosti. Nejběžnější z nich jsou:

1. na otázku **kolikrát**: jednou či jeden-krát, dva-krát, tři-krát atd.

2. na otázky **po kolikrát a kolikonásobně**: po prvé, po druhé, po třetí; jednoduše, dvojnásobně, trojnásobně a pod.

3. na otázku **po kolika?**: po jednom, po dvou atd.

X

4. Odvozené příslovky od časoslov.

§ 281. Příslovky od časoslov odvozené vycházejí na slabiku *mo*: *bodmo*, *darmo*, *hodmo*, *kolmo*, *letmo*, *okročmo*, *pokradmo*, *pošepmo*, *sečmo*, *stojmo*, *tajmo* (*potajmo*), *zavěsmo*. *M i-m o*, *k r o-m i* *k r o m-ě* jsou vlastně příčestí trpná přít. času (§ 238), ježto pošla od časoslov minouti a krýti. Příslovka *a r c i* složena jest ze spojky *a* a z rozkaz. způsobu časoslova *říci*.

5. Odvozené příslovky od zájmenných kořenův.

§ 282. a) Odvozené příslovky na základě zájmema *ten*, *ta*, *to*: *na-to*, *pro-to*, *za-to*, *tu-dy*, *ta-dy*, *ta-k*, *to-lik*, *te-h-dy*, *to-ti-ž*, *té-měř* (*též-měř*) a j.;

b) Odvozené příslovky na základě zájmema *on*, *ona*, *ono*: *on-de*, *ona-dy*, *ona-k*.

c) Odvozené příslovky na základě zájmen *k* (*k-do*), *če*, *jin*; *k-de*, *ni-k-de*, *ku-dy*, *ka-dy*, *k-te-ra-k*, *ko-li-k*, *k-am*, *ni-kam*, *ke-h-dy*, *pro-č*, *na-č*, *za-č*, *na-če-ž*, *pro-če-ž*, *jin-dy*, *jin-da*, *jin-de*, *jin-ak* a j.

Stupňování příslovek.

§ 283. Příslovky od přídavných jmen tvořené a několik jiných stupňují se jako přídavná jména. Druhý stupeň tvoří se připojením komparativné koncovky *e j i* k samému kmeni positivu (viz § 166). Třetí stupeň tvoří se představením předpony *nej* — k druhému stupni; na př.

pěkně — *pěkněji* — *nejpěkněji*,
moudře — *moudřeji* — *nejmoudřeji*,
sladce — *sladčeji* — *nejsladčeji* (v. § 60),
tiše — *tišeji* — *nejtišeji*,
lidsky — *lidštěji* — *nejlidštěji*,
německy — *němečtěji* — *nejněmečtěji*.

§. 284. Několik příslovek tvoří druhý stupeň připojením koncovky — *ě j e* neprostředně k samému

kmeni a stáhnutím čje v e aneb č, kteréž se dle § 44.
rádo odsouvá; na př.

blízko — blíže, blíž, nejblíže,
daleko — dále, dál, nejdále,
hluboko — hloubě, hloub, nejhlobě,
nízko — niže, niž, nejniže,
široko — šíre, šíř, nejšíře,
těžko — tiže, tlž, nejtíže,
úzko — úze, nejúze,
vysoko — výše, výš, nejvýše,
draho, draze — dráže, dráž, nejdráže,
tuze, tuho — touže, touž, nejtouže,
hustě — houště i hustěji, nejhoustě,
posledně — posléze, posléz, nejposléze,
snadno — snáze, snáz, nejsnáze,
zadu — záze, záz, nejzáze,
záhy — záže, záž, nejzáže.

Nepravidelně stupňují se:

dobře,	lépe,	lip,	nejlépe,
zle,	hůře,	hůř,	nejhůře,
mnoho,	více,	víc,	nejvíce,
málo,	méně,	méně,	nejméně,
dlouhoto,	déle,	dél,	nejdéle,
brzo,	dříve,	dřív,	nejdříve.

2. Předložky.

§ 285. Předložky naznačují poměr, jak se dvě osoby neb věci na sebe vztahují neb k sobě mají; na př. Chlapec sedí na lavici. Dům leží při řece.

Předložky jsou dvojí anebo oddělné (trennbare, separabiles), kteréž i samy o sobě před jmény podstatnými se sbíhají, anebo neoddělné (untrennbare, inseparabiles), které jenom ve slozených slovech přicházejí. K předložkám oddělným náležejí: *do, na, nad, o, ob, od, po, pod, přes, před, při, pro, s, u, v, z, za*; k neoddělným: *pa, pra, pře, roz, sou, vy, vz* (uze).

§ 286. Předložky, stojící před jmény podstatnými aneb zajmeny, žádají, aby se tato do některého pádu položila t. j. řídí pády. Některé předložky řídí také jeden pád, jiné dva, jiné opět tři pády.

§ 287. 1. *Předložky, které řídí také jeden pdd, a to:*

1. genitiv:

bez, beze (ohne); na př. bez hlavy, beze škody.

do (in, nach, bis); do domu, do Prahy, do večera.

dle, podle, vedle (nach, neben, gemäss); na př. dle zákona, podle mne stůj, vedle rozumu živ býti.

kromě, krom (ausser, ausgenommen); na př. kromě Boha; všechn lid krom osmi zhynul.

od, ode (von, aus, seit); na př. list od sestry, stavení od kamene stavené, jídlo od masa, znám ji od osmnácti let.

okolo, kolem, vůkol (um, gegen); na př. okolo světa, okolo tří hodin.

u (bei); na př. u ohně, u dveří.

z, ze (aus, von); na př. z okna se dívati, z domu výobcovati, modla ze zlata, z rána pracovati, z jara.

S genitivem pojí se na způsob předložek následující slovce: blízko, daleko, drahň, místo, prostřed, vně, vnitř, strany, níž, výš; na př. blízko kostela, vně vlasti bydleti (ausserhalb des Landes wohnen), strany těla i strany duše bude hříšník trestán, níže domu (unter dem Hause).

2. dativ:

k, ke, ku (zu, gegen, nach); na př. právo k tomu mít, lásku k Bohu, k harfě zpívati.

proti, protiv (gegenüber, gegen); na př. proti nám, proti rozkazům.

Dativ řídí takéž slovce: vzdor, k vůli, vstříc; na př. nepřátelům vstříc táhnouti; jemu k vůli to učinil, jedni druhým na vzdor mluví.

3. akkusativ:

mimo (neben, gegen, ausser); na př. šli mimo nás; mimo vůli, mimo vše nadání, mimo tě není pána.

ob (um); na př. ob den t. j. přes druhý den, ob jednu noc t. j. za jednu noc.

Pozn. Předložka **ob** klade se před jména podstatná velmi řídka, hustěji v složení s časoslovou.

přes, **přese** (über, durch); na př. přes vodu se přeplaviti, přes noc, přes míru, přes les jíti.

pro (vor, für, um, was betrifft); na př. pro pláč nemohl mluvit, pro nás trpěl, pro nic a za nic, pro mne si dělej co chceš.

skrz, **skrže** (durch, wegen, mittelst); na př. jíti skrz husté lesy; škody se staly skrz rozvodnění; yšenliké měření děje se skrze tříhranník.

4. lokál:

při (bei, neben, im Besitze); na př. při ženě, při Dunaji, není při zdravém rozumu.

§ 288. 2. Předložky, které řídí dva pády, a to:

1. akkusativ a lokál:

na a) akkusativ (v němčině wohin, worauf, an, auf wie lange, wie): na strom, na skálu, na věky, na černo barviti.

b) lokál (v němčině wo, wann): na zemi, na vodě, na počátku.

o a) akkusativ (v němčině um, an): o prst ovinouti, o sloup se opřiti.

b) lokál (v němčině wovon, worüber, um, gegen): o chlebě a vodě žiti, o Bohu mluviti, o poledni.

v, ve a) akkusativ (v němčině in): v prach a popel proměniti, v čelo se bít, v chudobu padnouti.

b) lokál (v němčině in): ve sklepě, v týdni.

2. akkusativ a instrumentál:

mezi a) akkusativ (v němčině wohin): mezi koně padnouti, mezi kola přijíti.

b) instrumentál (v němčině wo): jest mezi lidmi, sváda mezi pány.

nad a) akkusativ (v němčině über): nad obraz polož, nad míru vtípný.

- b) instrumentál (v němčině über): nad nepřitelem zvítěziti, nad vodou, nad hlavou.
- pod, pode** a) akkusativ (v němčině unter): pod lavici skočiti, pod krov se schovati.
- b) instrumentál (v němčině unter): pod stínem leháti.
- před, přede** a) akkusativ (v němčině vor): před oči staviti, před kníže pustiti.
- b) instrumentál (v němčině vor): před dveřmi uměsti, před očima miti.

§ 289. 3. *Předložky, které řídí tři pády, a to:*

1. dativ, akkusativ a lokál:
 - po a) dativ zachoval se jen při jmenech přídavných rodu středního k vytknutí toho, co způsob a povaha věci které za sebou nese, jako: mluvi po lidsku, žije po panSKU, po otročku.
 - b) akkusativ (v němčině bis an, bis zu, hindurch): ulice vyhořela až po můj dám; jest ve vodě po kolena, po krk, po bradu, po dvě léta, po dnešní den.
 - c) lokál (v němčině an, in, auf, zur, über etwas hin, entlang, nach, durch): choditi po ulici, po prstech choditi, po písiku se plaziti, list po poslu poslati, uměl po všecky svatých, po paměti plete; bylina po věni se zná atd.
2. genitiv, akkusativ a instrumentál:
 - s, se a) genitiv (v němčině von oben herab, hinab, herunter): se zdi bojovati, s vysoka skočiti, s předu.
 - b) akkusativ: s něho býti nemohu t. j. přemoci jeho nemohu. Zdvíhal jsem ho, avšak nemohl jsem s něj býti. S ty daně býti nemůže (diese Steuer kann er nicht erschwingen). Měl statku s potřebu. Měl jsem s misu ofechá.
 - c) instrumentál (v nemčině mit, unter): s bratrem, s vojskem, s pláčem, s křikem.
- za a) genitiv (v němčině während, in, so lange als): za věku mladého umřiti, za světla pracovati, za tmy vyjítí.

- b) akkusativ (v němčině hinter, bei, für, innerhalb): slunce zašlo za hory, za stůl sednouti, za nohu uvázati, za bratra bojovati; dal jsem za to, stříbra za nic sobě nevážil, za krále žádati někoho, za rok se navrátit.
- c) instrumentál (v němčině hinter, zu Folge): za stolem seděti, za tou příčinou, za dovolením jeho mu to zjevil.

§ 290. Předložky spojeny jsouce s časoslovou ukončují netoliko jich děj, nébrž i ději jistý směr v prostoru vykazují. Předložky, s nimižto se časoslova skládají, jsou tyto: do, na, nad, o, ob, od, po, pod, pře, před, při, pro, roz, s, u, v, vy, vz, z, za.

Do znamená směr děje k cíli nějakému, dosažení čeho vůbec, jako: doletěti, donéstti, dohoniti, dojiti, domakati se, dopídit se atd.

Na vytýká směr děje n a n ě c o; často však jen jistou míru děje určuje: napíchnouti, naložiti, nalepiti, natočiti, naplniti, natrhati, naběhati se atd.

Nad znamená směr děje n a d n ě c o, často i věčší neb přílišnou míru děje: nadhoditi, nadběhnouti, nadzdvihovati, nadvážiti, nadceniti atd.

O, ob vyznamenává směr činnosti okolo něčeho: otesati, osmoliti, oklamati, obkládati, objídati, obchoditi atd.

Od znamená vzdálení-se od n ě c e h o p r y č: odejiti, odseknouti, odpásati, odmlátiti, odhraditi atd.

Po vyznamenává směr děje přes povrch nějakého předmětu: pobarviti, podlážditi, popsati, pohostiti atd.

Pod znamená směr děje p o d n ě c o: podepřiti, podezdít, podlézti atd.

Pře vytýká směr děje p ř e s p o v r c h neb i p ř e s m e z e n ě c e h o: přejiti, přelézti, přeplouti, přepilotati, přetlouci, přeskociti, přečisti, přeležeti atd.

Před, *přede* znamená směr děje p ř e d n ě c o: předpustiti, předložiti, předbíhati, předskakovati atd.

Při vyjadřuje buď děj při něčem, u něčeho, buď směr k n ě c e m u, n ě k a m aneb i umnožení děje:

připáliti, přířezati, přijíti, přiletěti, přiklepati, přišiti,
přidlažti, přihospodařiti, přihnojiti atd.

*F*ro znamená směr děje s k r z n ě c o, n ě č i m ž: pro-
lézti, prohoditi, probiti, prohlodati, prodrati atd.

*R*oz vyznamenává směr děje na různo: roztrhnouti,
rozměknouti, rozpůjčiti, rozuzliti, rozjednotiti atd.

S, se vytýká směr s h o r a d o l ū, pak směr jednoho
k druhému: střasti, sbořiti, shoditi, spléstti, sloviti,
sebrati, sejiti se atd.

*U*znamená oddělení částky od celku, na směr stra-
nou, pak zmožení celku: ulomiti, utrhnuti, uliti,
ujisti, ubratи, uhnouti, ukřiviti, ukliditi, ukousati,
uhasnouti, ukamenovati, uškrtnuti, utopiti atd.

V, ve vyznamenává směr děje d o v n i t ř n ě č e h o,
v n ě c o, d o n ě č e h o: vstrčiti, vložiti, vdesátko-
vati, vpraviti, vmysliti se atd.

Vy znamená směr děje z něčeho ven, odněkud ven,
odněkud vzhůru: vyjíti, vybrati, vypiti, vyřezati, vy-
lézti, vyklenouti, vystoupiti atd.

Vz znamená směr děje z dola na horu obrácený: vzné-
sti, vzvednouti, vzchopiti, vzletěti atd.

Z vyjadřuje směr děje z něčeho ven, stranou, odně-
kud, pryč, vzhůru, vzniknuti neb i počátek děje,
pak směr děje přes celek vůbec: zvoliti, ztáhnouti,
zmizeti, zprostiti, zbaviti, zbuditi, zkáesti, zklusati,
zplápolati, zplakati, ztlačiti, zdrápati, zvodati, ztří-
skati atd.

Za vyznamenává směr děje za něco, do něčeho, ně-
kam, pryč, pak zmaření, zničení čeho: zajíti, zale-
těti, zahnati, založiti, zakryti, zastoupiti, zabodnouti,
zaškrtnuti, zastřeliti, zaniknouti atd.

3. S p o j k y .

§ 291. Spojky jsou ony částky řeči, kteréž nejen
jednotlivá slova, nýbrž i celé věty spojují. Dělit se
co do významu vůbec tak, jako složené věty, na sou-
řadné a podřizovací.

1. Spojky s o u ř a d n é jsou trojího způsobu:

a) slučovací (verbindende): a, i; i-i; ani-ani; ba; ba-i; ano i, jak-tak i; jednak-jednak; nejen-než, netolik — ale i, nýbrž; dílem-dílem; již-již; už-už; tu-tu; předně, dále, nejprvě, po prvé, po druhé, po třetí a t. d.; potom, pak, tudy, napotom, nato, konečně, podobně, také, brzo-brzo, jako, totiž, a sice:

b) o d p o r o v a c í (entgegensetzende): ale, ne-ale, nejen-nýbrž i, sice-ale, než, však, anebo, aneb-aneb, bud-bud, či-čili, sic, jináče, přece, přece však atd.

c) p ř i č i n n é (begründende): nebof, neb, proto, tedy, tudy, pročež atd.

2. Spojky p o d ř i z o v a c í dělí se opět na:

1. spojky m i s t a : kde, kam, kudy, kady, odkud, potud, kdekoli, kamkoli, odkukoli, kudykoli.

2. spojky č a s u : když, odkud, dokavad, pokud, co, až, dříve — než, prvé — než, jak jen, jakmile, jeliž, ledva, sotva, spíše, než.

3. spojky z p ú s o b u : jak, jako, rovně jako, než, nežli, čím — tím, kolik — tolik, kolikráté — tolikráté, pokudž, podle toho — jakž.

4. spojky p ř i č i n y a to:

a) p ř i č i n n é (ursachliche, causales): (proto-), že, protože, (tím-) že, poněvadž, ještě (ježto), jelikož.

b) v ý m i n e č n é (bedingende, conditionales): jest, jestliže, -li, kdyby, pakli.

c) p ř i p o u š t ě c í (einräumende, concessivae): ač, ačkoli, jakkoli, kamkoli, by, byť, třebas, nechť.

d) ú č e l n é (zweckanzeigende, finales): aby, af.

4. M e z i s l o v c e .

§ 292. Mezislovce neb citoslovce jsou částice, kterými buď všeliké pohnutí myslí, jako: radosť, žalost, podivení a jiné, dáváme na jevo, buď zvuky v přírodě slyšitelné nápodobňujeme, jako: a, ach, ah, aj, ajta, e,

ej, ha, haha, he, hoj, hej, hejsa, he, hu, hop, oho, paf, pst, st atd. Mnohé výrazy co mezislovce užívané jsou buď úplné neb skrácené věty; na př. zdařbůh! m. zdař Bůh! měboděk! (měj ho v děk), nastojte! běda (je)! pro Bůh! (prosím), vzhůru! (vstaň) atd.

III. Tvoření slov.

(Wortbildung, Etymologie.)

§ 293. Náuka o tvoření slov zabývá se zákony, podle kterých se slova tvořila a posud ještě se tvoří.

§ 294. Základem slova jest kořen. Kořenem sluje ona část slova, z které co prvků všecka jí příbuzná slova se vyvádějí.

Vychází-li kořen na samohláštu, sluje otevřeným; končí-li souhláskou, zavřeným; na př. bi (bil), kos (cosa).

§ 295. Kořeny jsou vždy jednoslabičné a dělí se na kořeny časoslovné čili slovesné a na kořeny zájmenné. Z kořenů časoslovných vznikají časoslova, podstatná a přídavná jména; na př. z kořene vid vznikla slova vid-ěti, zá-vist, vid-ný, vid-omý. Zájmenné kořeny naopak jsou hlavním původem všech ostatních částeck řeči; na př. od kořene zájmenného t mají svůj původ následující slovce: ten, ta, to, ty, taký, tu, ted, tehdy, tudy a j.

§ 296. Od kořene třeba rozeznávat kmen. Kmenem sluje tvar z kořene samého vzniklý; na př. boj jest kmen, utvořený stupňováním od kořene bi, a od kmene toho tvoříme pády; boj-e, boj-i, boj-em atd. Milu jest kmenem od kořene ml ve ml-iti a slouží za základ přítomnému času, rozkazovacímu způsobu a přechodníku přítomného času: milu-ji, milu-ješ atd., milu-j, milu-jte, milu-je, milu-jíc, milu-jíce. Milova jest kmen od téhož kořene ml a slouží za základ infinitivu, příčestí a přechodníku minulého času: milo-vati, milova-l, milová-n, milova-v.

Pozn. Kořen bývá často i kmenem spolu, jako v bi-l, kry-l, kry-t, nes-u, nes-l, nes-en, nes-a, nes-ouc, nes-ouce, ved-u, ved-l, ved-en, ved-a, ved-ouc, ved-ouce.

§ 297. Hlásky a slabiky ke kmenům čili kořenům na konci připínané slovou příponami, a ty jsou dvoje: buď 1. slovotvorné (odvozovací) čili přítvorky, nebo 2. ohýbací (skloňovací a časovací). Přípony slovotvorné liší se od přípon ohýbacích tím, že tyto pojem skloňovaného aneb časovaného slova nic neměníce také rozličné vztahy jeho k jiným pojmem zobrazují, ony však pojem základný rozličnými způsoby určujíce tím vytvořenému slovu zároveň i jistou třídu mezi částmi řeči vykazují. Tak na př. přípony skloňovací a, u, e, em, i, ū ve tvarech: chlap, chlap-a, chlap-u, chlap-e, chlap-em, chlap-i, chlap-ūv atd. pojmu podstatného jména nikterak nemění; aniž i přípony časovací eš, e, me, te ve tvarech: kupuji, kupuj-eš, -e, -eme, -ete atd.; ale ovšem přípony slovotvorné na př. u a ař přistupujíce ku kořeni pek vydovíd dvě slova bytně rozdílná pek.u a pek-ař odkazujíce spolu onto ve třídu časoslov, toto ve třídu jmen podstatných.

Pozn. Jak kořeny tak i kmeny slučují se s příponami buď bezprostředně buď prostředkem spony; na př. pi-l, pi-v, pi-ti, nos-i-ti, vid-o-mý atd.

§ 298. Slova, o kterých není na jevě, z kterého kořene by pocházela, jmenují se pravotná; na př. dub, sud, ryba atd. Slova z kmenův pomocí přípon utvořená služí odvozenými; na př. koř. nes, km. nos, příp. ič = nos-ič, nos-idlo, nos-ný atd.

§ 299. Kořeny a kmeny stávají se slovy trojím způsobem:

1. vniterně, když kořennou n. kmenovou samohlásku proměníme čili stupňujeme, což nazýváme stupňováním: na př. plet — plot, tek — tok, kry — krov.

2. zeveniterně, když se jisté přípony ku kořeni vně přirážejí, kterýžto způsob tvoření slov jmenujeme

odvozování; na př. z koř. vlad s příponou *t* povstalo slovo vlad-*t* = vlast (viz § 57), s příp. ař: vlad-ař.

Pozn. Často se také tvoří slova vniterně i zevniterně pospolu; na př. met, stupň. mot. příp. *t* mot-*t* = most.

3. skladáním, když se dvě i více slov v jedno tak spojí, že z nich každé vlastní svůj význam zachová; na př. země-pis, sto-letí, rychlo-nohý, ne-naviděti.

Pozn. Někdy se kořen sám se sebou skládá, což z dvojováním jeho nazýváme; na př. tá-ta, má-ma, kol-kol, cho-chol, prapor a j.

Vniterné tvoření slov.

(Innere Wortbildung.)

§ 300. Vniterně čili pouhým stupňováním samohlásek tvoříme:

1. jména podstatná a přídavná; na př.

a) *e vo*: brod, hon, hrob, plot, tok, vod (ú-vod), vůz atd. od břed-břisti, žen (m. hen) -hnáti, hreb-hřebsti, plet-pléstí, tek-téci, ved-véstí, vez-vézti.

b) *i v oj, új*: boj, hnůj, lůj, (ná-) poj, (zá-) voj atd. od bi -bítí, hni -hníti, li -líti, na-pi napiti, zav -zaviti.

c) *u v ov a av*: kov, dav, plav od ku-koutí, du-doutí, plu-ploutí.

d) *y v ov a va*: kvap, chvat, kvas, krov, rov od kyp-ěti, chyt-iti, kys-noutí, kry-krýti, ry-rýti.

e) slabé samohlásky *z a š* vedle *l a r v ol, or, ro* a *v al, ar, ra*: mol, stůl, mor, hrom, strom od ml-iti, stl-áti, mř-iti, hřm-iti, strm-ěti; tlak, mrak, mráz, prach, smrad, svrab od tluk-tlouci, mrk-nouti, mrz-nouti, prch-nouti, smrd-ěti, svrb-ěti; drah-ý, mal-ý, mil-ý od drž-eti, ml-iti; mlad-ý a prav-ý od zašlých u nás kořenův mld a prn.

2 časoslova; na př.

a) *e v o*: nos-i-ti, lož-i-ti, vod-i-ti, voz-i-ti, vol-i-ti atd. od nés-ti, leh-nouti, vés-ti, véz-ti, vel-e-ti.

- b) i v ě: věsiti, věděti od vis-e-ti, viděti.
- c) o v á: bádati, chápati, hárati, házeti, kráčeti, krájeti, krápěti, lámati, snášeti, otáčeti atd. od bodbásti, chopiti, hořeti, hoditi, kročiti, krojiti, kropiti, lomiti, nositi, točiti atd.
- d) y v av, va: baviti, unaviti, taviti od by-býti, ny-nýti, ty-týti; chvátiti od chytiti.
- e) ě v a: saditi, vláčeti od sed, vlek (viz § 10, Pozn.).

Zevniterné tvoření slov.

(Aeussere Wortbildung.)

§ 301. Zevniterným způsobem tvoříme slova pomocí slovotvorných přípon čili přítvorků. Slovotvorné přípony jsou tvarem troje: buď jest to jen jedna samohláska anebo souhláska anebo jsou to souhlásky se samohláskami spojené.

1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen jsou:

-a.

§ 302. Před příponou *a* stupňují se obyčejně otevřené kořeny, zavřené zřídka; na př. sláv-a (slu), tráv-a (tru), o-kov-a (ku), o-snov-a (snu), chvál-a (chvl), pol-a (pl), hor-a (hr), kůr-a (kr), pář-a (pr), vád-a (vad), vlád-a (vlad), klád-a (klad), voje-vod-a (ved) atd.

-e aneb -ě.

§ 303. Před příponou *e* neb *ě* (m. prvotného *ja*), tvořící hlavně jména ženského rodu, rozlišují se kořenné hlásky *d* a *t* v *z* a *c*, hrdelnice *v* *č*, *ž*, *š*, hlásky *n*, *l*, *s* a *st* se obměkčují; na př. hráz-e (hrad-iti), příz-e (před-přisti), svíc-e (svít-iti), péč-e (pek-péci se), mříž-e (mřeh), souš-e (such-ý), duš-e (duch), vů-ně

(von-ěti), vůl-e (vel-eti), zář-e (zř-iti), večeř-e (večer), nůš-e (nos-iti), houšt-ě (hust-ý) atd.

-i aneb -ji.

§ 304. Přípona *i* n. *ji* vnikla docela do předcházející souhlásky, kteráž tudy jeví se pak co měkká; na př. lež (lh—lháti), řeč (řek), seč (sek), chut (chut, chtiti m. chotěti), leb, ves, běl, čerň, žlut atd.

-i.

§ 305. Příponou *í* (m. prvořného *ije*) tvoří se jména hromadná od jiných podstatných a od tazézeň od jmen přídavných; na př. buč-í (buk, bukový les), lešt-í (mnoho lísek), ořeš-í (ořech), růžd-í (rozhviz § 64), smrč-í (smrk), doub-í, dřív-í, prout-í, rákos-í, vrb-í, zdrav-í, vesel-í, stář-í, štěst-í, ostř-í atd. Přehlasením a stažením přípony *ije* povstalo *í* také ve slovích září, sudí, lodí, roli, pradlí, švadlí m. nynějších lod, role, pradlena, švadlena.

-o.

§ 306. Příponou *o* tvoříme podstatná jména středního rodu; na př. slov-o (slu), pér-o (pr), ok-o (ok viděti), jho, rouch-o, čel-o, mas-o atd. Po měkkých souhláskách přešlo *o* ve: lože (leh — loh-jo — lože), moř-e (mr), hoř-e (hr), plec-e, líc-e (lik), pol-e atd.

e neb *ě*.

§ 307. Příponou *e* neb *ě*, stojící místo *et* aneb čtvoříme všecka střední jména, jimž mladé zvířat a lidí označena jsou; na př. hád-ě, holoub-ě, kozl-e, kot-ě, kuř-e, ptáč-e, žíd-ě atd.

m, *-ma*, *-mo*.

§ 308. Příponou *-m* pro rod mužský, *-ma* pro rod ženský, *-mo* pro rod střední vytvořují se následující

jména podstatná: dý-m (du-ju), trá-m (tra néstí), prám (pra jeti); slá-ma (stl-áti); pís-mo, pás-mo, jař-mo, běl-mo. Sem dlužno připočísti i příponu -men, která v nominativě rodu středního přechází v mě: pra-men (pra jítí jeti). pla-men (plá-ti), stře-men (stř-íti), kře-men (kře); bří-mě (br-áti), sí-mě (sí-ti), pls-mě (pis-ati), rá-mě a j.

-t, -ta, -to.

§ 309. Pomocí přípony -t, -ta, -to vyvodí se následující jména: by-t, mla-t m. malt (ml-íti), eit m. čít (čí-ti), mos-t m. mot-t (metu, mésti), mest (med opojiti), lis-t (lid růsti); cest-a (cěd choditi), po-msta (med odměřiti), pod-sta-ta (stá-ti), těs-to (těs hnisti), sí-to (si cediti), ús-ta (ud mluviti) ži-to m. živ-to (žiti m. živ-ti), dlá-to (m. slabto slab-ati) a j. Pomocí přípony ta tvoří se také podstatná jména ženského rodu od přídavných jmen; na př. bělo-ta, čisto-ta, dobro-ta, hluchota, draho-ta, lepo-ta, louko-ta, naho-ta, pusto-ta, slepo-ta, sucho-ta, teplo-ta, těsno-ta atd.

-n, -na, -no.

§ 310. Příponou -n, -na, -no vytvořují se následující jména: sta-n (stá-ti), se-n m. sep-n (sep spáti), sy-n (su roditi); ka-chna (kach káchati), stra-na (str-u), vl-na (vl krýti); rou-no (ru routi) se-no m. sek-no (sek-u), vě-no (vinu neb viji), ok-no (ok viděti) a j.

-l, -la, -lo.

§ 311. Pomocí přípony -l, -la, -lo vytvořují se následující jména: rýpa-l, šiba-l, kvapi-l, chváta-l, stýska-l: met-la (met-u), mh-la (mh nouti), sí-la (si, sě vázati), ží-la (ží-ti), stře-la (stř-íti), kvíča-la (kvík kvíkati); dě-lo a dí-lo (dě-ji, dí-ti), jíd-lo (jed-jísti), sed-lo (sed-nouti), pek-lo (peku), čís-lo m. čítlo (čít čísti), přád-lo (před-u), ves-lo m. vezlo (vézti), más-lo m. máz-lo (mazati).

-ar, -ár, -ec, -č, -tel.

§ 312. Přípony tyto tvoří mužské osoby činící; na př. cukr-ář, hodin-ář, hřeben-ář, knoflik-ář, krony-ķ-ář, perník-ář, řemen-ář, truhl-ář, lék-ař, kuch-ař, tes-ař, pek-ař, vin-ař atd.; bij-ec, chod-ec, jezd-ec, hud-ec, kup-ec, lov-ec, mlat-ec, střel-ec, tkadl-ec atd.; hrá-č, orá-č, tká-č, dří-č, holi-č, pali-č, buři-č atd.; spasi-tel, měři-tel, uči-tel, muči-tel, věři-tel, hosti-tel, sklada-tel, ředi-tel atd.

-an, -ěnín.

§ 313. Příponami těmito tvoříme jména obyvatelův měst, často i jména národův. Před an a ěnín rozlišují se hrdelnice v č, ž, š, hlásky n, l, st se obměkčují; Brno — Brňan, Benátky — Benáť-an, Amerika — Američan, Praha — Praž-an, Čiměchy — Čiměš-an, Rakousy — Rakušan, Egypt — Egypt-an, Lužice — Lužič-an, Pešt — Pešt-an, město měšt-an, měšt-ěnín, Slovenský atd.

-t.

§ 314. Příponou t tvoří se podstatná jména ženského rodu; na př.: zá-vist (vid), vlast (vlad), pově-st (věd), past (pad), slast (slad), strast (strad), čest, část, smrt (mr), prst (m. prchť), pec (m. pekt), moc (m. moht) a j.

-st.

§ 315. Příponou st tvoříme podstatná odtažná ženského rodu obyčejně od přídavných, zřídka od podstatných jmen; na př. blaho-st, hořko-st, hrubo-st, dlouho-st, kruto-st, lehko-st, milo-st, řevnivo-st, těžko-st, udatno-st, žal-o-st, bol-e-st a j. v.

-árna, -írna, -ovna.

§ 316. Příponami těmito naznačuje se nejvíce místo neb prostora, na př. vin-árna, kov-árna, vod-árna,

knih-árna, dřev-árna, slev-árna, suš-írna, muč-írna, ud-írna, kon-írna, krop-írna, knih-ovna, slad-ovna atd.

-dlo.

§ 317. Příponou touto tvoří se podstatná jména znamenající nástroje, kterýmiž se způsobuje to, co časoslovem základné znamená; na př. běli-dlo, černi-dlo, čerpa-dlo, česa-dlo, drža-dlo, chodi-dlo, kadi-dlo, klepa-dlo, kroji-dlo, měři-dlo, nosi-dlo, ora-dlo, ší-dlo, toči-dlo, zábra-dlo atd.

-ství, -stvo.

§ 318. Příponou *ství* (vlastně *bství*) naznačuje se jméno odtažné, příponou *stvo* (*bstvo*) jméno hromadné. Před příponami těmito rozlišují se hrdebnice v c, ž, š; hláska z se obměkčuje; na př. ptac-tvo (pták), množ-stvo, -ství (mnoh-ý), mniš-ství (mnich), kněž-stvo (kněz), měštan-stvo, -ství, rytíř-stvo, -ství, přátel-stvo, -ství, soused-stvo, -ství atd.

Zdrobnělá podstatná jména.

§ 319. Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen podstatných jsou následující:

a) e k, e ček: hrad — hrádek, prach — prášek, mnich — mnišek, strýc — strýček, dub — doumek — doubeček, kus — kousek — kousíček, dům — domek — domeček atd.

b) i k, i ček: bratr — bratřík — bratříček, nůž — nožík — nožíček, Karel — Karlík — Karlíček, červ — červík — červíček atd.

c) á ček: sedlák — sedláček, voják — vojáček, zavírák — zavíráček atd.

d) oušek: děd — dědoušek, bratr — bratroušek, drahý — drahoušek, zlatý — zlatoušek atd.

e) ka, e čka, i čka, i če, enka, inka: kniha — knižka, moucha — muška, štika — štička, čára —

čárka, hromada — hromádka, tráva — travka — trávice, sestra — sestřička, duše — dušička, panna — panenka, slečna — slečinka a j. v.

f) ko, ečko, ičko, ičko: břicho — bříško, ucho — ouško, oko — očko — očičko, — prkno — prkénko — prkeničko, dřevo — dřívko, hnizdo — hnizdečko, slovo — slovíčko, psaní — psaníčko atd.

b) átko: pachole — pacholátko, děvče — děvčátko, zvíře — zvírátko, hřibě — hřibátko, kotě — kotátko atd.

2. Nejdůležitější přípony ku tvoření přídavných jmen jsou:

-i.

§ 320. Příponou *i* tvoří se přídavná jména vztážná od druhových jmen životních bytostí, nejvíce zvířat. Před *i* rozlišují se hrdebnice v č, ž, š, hlásky c, d, t, n a r se obměkčují; na př. pták — ptač-i, člověk — člověč-i, Bůh — bož-i, pastucha — pastuš-i, moucha — muš-i, tur — tuří, ovce — ovčí, krka-vec — krkavč-i, medvěd — medvědi, kohout — kohoutí.

Hláška *d* rozlišuje se v z jen u hovězí od hovado, t v c u všech pošlých od jmen středního rodu na e aneb ž m et a ět (§ 138), na př. hrabět — hraběc-i, knížet — knížec-i, hřibět — hřiběc-i, telet — telec-i.

Příponou *i* vznikají také přídavná jména od infinitivův; na př. bítí-bici, křtíti-křticí, psátí-psaci, zdíti-zdici atd.

-ny.

§ 321. Příponou *ny* (m. bný) utvořená přídavná obsahuje v sobě pojem kmenového slova. Proměny, jimž slova před touto příponou podléhají, jsou:

a) Vyzvukující slovo na samohlásku přichází o svůj poslední živel a předcházející hrdebnice mění se v č, š a ž; na př. hluk — hluč-ný, znak — znač-ný, strach — straš-ný, smích — směš-ný, sluha — služ-ný, mouka — mouč-ný, železo — želez-ný, písek — pi-seč-ný, měsíc — měsíč-ný, studnice — studnič-ný; ale moc-ný, ovoc-ný, obec-ný, prac-ný atd.

b) Kdeby připojením přípony *ný* neoblibené skupeniny souhlásek vznikaly, tam se vsouvá do kmene *e*; na př. jehel-ný, vaječ-ný, cihel-ný, hrdel-ný, pekel-ný, srdeč-ný, souken-ný, vápen-ný. Od kmenů pravda a vražda jest obyčejně se vsutým *l*: spraved-l-ný, vražed-l-ný.

-nt.

§ 322. Příponou *ní* tvoříme přídavná jména od nesklonných částek řeči, zřídka od podstatných; na př. dneš-ní, letoš-ní, bliž-ní, dol-ní, hor-ní, okol-ní, vrch-ní, před-ní, zad-ní, posled-ní, pozd-ní, spod-ní, tam-ní, vnitř-ní; den-ní, roč-ní, vánoč-ní, sváteč-ní, zim-ní, večer-ní, jar-ní, let-ní, noč-ní, krev-ní, mrav-ní, národ-ní, vlast-ní, církev-ní atd.

-uv, -in.

§ 323. Přídavná jména na *uv*, *ova*, *ovo* tvoří se od podstatných jmen mužských osob; na př. otec, otcuv, otc-ova, otc-ovo, sládek — sládkuv, -ova, ovo. Příponou *in* tvoří se přídavná jména od podstatných jmen ženských osob; na př. matka — matč-in, -ina, -ino, sestra — sestř-in, -ina, -ino atd.

-ový.

§ 324. Pomoci *ový* utvořená přídavná naznačují, čemu co přísluší, pak látku, z níž věc jména omezeného jest; na př. chrám-ový, chrp-ový, bor-ový, buk-

ový, břez-ový; jedl-ový, skop-ový, vepř-ový, jetel-ový, křištal-ový, mramor-ový, hřebíčk-ový, skořic-ový, růž-ový atd.

-avý, -ivý, -livý.

§ 325. Těmito příponami od podstatných jmen tvořená přídavná znamenají vesměs vynikajícího aneb vládnoucího tím, co kmen jejich značí; na př. děra-vý (díra), laska-vý (lánska), slza-vý (slza), tma-vý, krva-vý, oceli-vý (ocel), ohni-vý, lži-vý, milosti-vý, dobrati-vý, pamět-li-vý, peč-li-vý, starost-li-vý a j.

-ký, -ský.

§ 326. Příponou *ký* vytvořují se jména přídavná od kmenův časoslovních; na př. těž-ký (těž tížiti), krot-ký (krotiti), hlad-ký (hladiti), krát-ký (krátili), křeh-ký (křeh-nouti), heb-ký (hnouti m. hb-nouti), vln-ký (vlh-nouti). Zdvojená jest přípona *k* v mě-k-ký (m. měký od mn-u). Pomoci přípony *ský* (bský viz § 318) tvoří se přídavná od jmen podstatných; na př. pan-ský (pán), panen-ský (panna), bratr-ský, plo-ský m. ploš-ský (plocha), kožišni-cký m. kožišnic-ský (kožišník), bož-ský (Bůh), Píseč-ký m. Píseč-ský (Písek), Praž-ský (Praha), učitel-ský a j.

Zdrobnělá přídavná jména.

§ 327. Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen přídavných jsou následující:

a) ičký, ičký: tenký — teničký, malý — malíčký, bílý — běličký, starý — stařičký, krátký — kratičký atd.

b) inký, ounký, oučký: malý — malinký, malounký, maloučký, lehký — lehounký, lehoučký, nahý — nahounký, nahoučký, hezký — hezounký atd.

3. Přípony ku tvoření časoslov.

§ 328. Přípony, jichž se k odvozování časoslov užívá, jsou:

a) *a*, *ě*, *i*, *ova* a *nu*: na př. *sed* — *sed-nou-ti*, *sed-a-ti*, *sed-ě-ti*, *sad-i-ti*, *pře-saz ova-ti* atd.

b) *k*. Příponou *k* tvoříme časoslova od zájmen *ty*, *vy* a *oni*, od několika citoslovci a konečně od jiných časoslov; na př. *ty-k-atı*, *vy-k-atı*, *oni-k-atı*, *he-k-nouti*, *he-k-atı*, *sy-k-atı*, *řek* — říci od někdy běžného, *rě-ti* a j. v.

§ 329. Časoslova odvozuji se také pouhým připojením známky třídné ku kmenům od jmen podstatných a přídavných, zřídka od ostatních částek řeči:

a) *s-chudnouti* (*chudoba*), *bohatnouti* (*bohatý*), *hořknouti* (*hořký*), *hustnouti* (*hustý*).

b) *básniti* (*báseň*), *brázditi* (*brázda*), *hnízditi* (*hnízdo*), *léčiti* (*lék*), *předčiti* (*předek*), *sedlačti* (*sedlák*), *sloužiti* (*sluha*), *svědčiti* (*svědek*), *strašiti* (*strach*), *škoditi* (*škoda*), *zračiti* (*zrak*), *biliti* (*bily*), *jistiti* (*jistý*), *tvrditi* (*tvrdý*), *živiti* (*živ*); *ničiti* (*nic*), *dvojiti* (*dvoj*), *protiviti* (*proti m. staršího protiv*).

c) *bujněti* (*bujný*), *bařinatěti* (*bařinatý*), *churavěti* (*churavý*), *plesnivěti* (*plesnivý*), *prašivěti* (*prašivý*), *dněti* (*den*), *tměti* (*tma*), *rozuměti* (*rozum*) a j.

d) *dělati* (*dílo*), *chumlati* (*chumel*), *šeptati* (*šept*), *štěbetati* (*štěbet*), *černati* (*černý*), *červenati* (*červený*), *rovnati* (*rovný*) a j.

e) *bojovati* (*boj*), *hodovati* (*hod*), *putovati* (*pouf*), *kralovati* (*král*), *panovati* (*pán*), *prorokovati* (*prorok*), *libovati* (*libý*), *milovati* (*milý*) atd.

Tvoření slov skládáním.

(Wortbildung durch Zusammensetzung.)

1. Složená podstatná jména.

§ 330. Podstatná jména se skládají:

- a) s jinými podstatnými: na př. kolo-vrat, pivo-vár, leto-pis, zlato-hlav; zimo-stráz, země-třesení, ze-mě-pis, hrom-o-bití, severo-západ atd.
- b) s přídavnými jmény; na př. holo-brádek, ci-zo-zemec, star-o-věrec, zlato-hlávek atd.
- c) se zájmeny a číslovkami; na př. tý-den, sto-letí, sto-nožka, vše-tečka atd.
- d) s předložkami a se zápornou příslovkou *ne*; na př. o-brat, vý-klad, dů-vod, pří-klad, ú-dolí, ú-skok, ne-štěstí, ne-věra atd.

2. Složená přídavná jména.

§ 331. Přídavná jména se skládají:

- a) s podstatnými jmény, na př. boha-bojný, víno-nosný, cti-hodný, hromo-nosný, sněho-barevný atd.
- b) s přídavnými jmény; na př. tvrdo-šijný, libo-zvučný, temno-hlasný, lehko-myslný, velko-myslný, dobro-pověstný atd.
- c) s číslovkami: na př. jedno-oký, dvou-nohý, tři-letý, sedmi-ústý, tři-hranatý atd.
- d) s předložkami a se zápornou příslovkou *ne*; na př. bez-nohý, dů-myslný, po-dlouhlý, pří-vozný, bez-smyslný, ne-bohý, ne-motorný, ne-smrtelný atd.

3. Složená časoslová.

§ 332. Časoslova skládají se:

- a) s přídavnými jmény; na př. blaho-řečiti, zlo-řečiti, krato-chviliti, blaho-slaviti.

b) se zápornou příslovkou *ne*; na př. *ne-mluviti*, *ne-jiti*, *ne-vařiti* atd.

c) s předložkami, a to: o, ob, od, do, na, nad, po, pod, roz, pro, pře, před, při, s, se, u, v, vy, vz, z, za; na př. *o-točiti*, *u-péci*, *ob-ležeti*, *obe-slati*, *od-počinouti*, *do-žiti*, *na-strčiti*, *nad-hnatи*, *po-strčiti*, *pod-mazati*, *roz-trhati*, *pro-minouti*, *pře-vézti*, *před-staviti*, *při-klusati*, *s-padnouti*, *se-staviti*, *v-niknouti*, *vy-praco-vati*, *vz-néstti* atd.

Pozn. Mnohá časoslova skládají se nejen s dvěma, nýbrž i s třemi předložkami; na př. *na-po-čisti*, *vy-na-ložiti*, *před-po-vě-děti*, *po-po-táhnouti*, *po-na-ros-sýpati* atd.

O m y l y.

Na str. 27. řádku 6. zdola polož po řádce 24. shora.

" 28. " 23. " 12.
" 116. řádek 16. " čti *hleděj-e-n* místo *hledělj-e-n*.

O b s a h.

	Stránka
Pojem a rozdělení mluvnice	1

I. Hláskosloví.

O bláskách	2
O samohláskách	3
O souhláskách	6

O proměnách samohlásek.

A. Přehlasování	7
1. Postupné přehlasování	8
Zpátečné přehlasování	9
B. Spodobování	—
C. Stupňování	10
1. Stupňování samohlásek dloužením	11
2. Stupňování samým měněním lehčích samohlásek v závažnější	—
3. Stupňování přirážením jiných samohlásek ku prvním	12
D. Dloužení	13
E. Průziv	14
F. Vysouvání	—

O proměnách souhlásek.

A. Všeobecné proměny souhlásek. Neúplné spodobování	17
B. Zvláštní proměny souhlásek	—

	Stránka
1. Přesmykování	17
2. Kažení nosových souhlásek <i>m</i> a <i>n</i>	18
3. Vysouvání	—
4. Přisouvání	—
5. Rozlišování a změkčování	19
O přízvuku slov	22
O pravopisu	23

II. Ohýbání slov.

A. Ohebné částky řeči.	
1. Podstatné jméno	25
O rodě	26
O čísle	28
O pádě	29
O skloňování	—
První mužské sklonění	30
Druhé mužské sklonění	35
První ženské sklonění	39
Druhé ženské sklonění	41
Třetí ženské sklonění	42
První střední sklonění	45
Druhé střední sklonění	46
Třetí střední sklonění	47
Čtvrté střední sklonění	48
Dvojně číslo	49
Skloňování cizích jmen	50
2. Přídavné jméno	53
1. Sklonění přídavných neurčitých	54
2. Sklonění přídavných určitých	56
Stupňování jmen přídavných	59
3. Zájmeno	62
1. Zájmena osobná	63
2. Zájmena přisvojovací	66
3. Zájmena ukazovací	69
4. Zájmena vztazná	70
5. Zájmena tázací	71
6. Zájmena neurčitá	72
4. Číslovka	73
A. Číslovky určité	—
1. O číslovkách základních	74
2. O číslovkách řadových	76
3. O číslovkách druhových	78
4. O číslovkách násobných	80
B. Číslovky neurčité	82
5. Casoslovo	84
1. O osobě a čísle	86
2. O rodě	—

	Stránka
3. O způsobě	87
4. O čase	—
 Dokonavá časoslova.	
a) Okamžitá časoslova	88
b) Končící časoslova	—
 Nedokonavá časoslova.	
a) Tryací časoslova	89
b) Opětovací časoslova	90
c) Vícedobá časoslova	96
d) Počínavá časoslova	97
O tvoření tvarů časoslovních výbec	—
 O tvoření jednotlivých časů a jejich způsobův.	
Přítomný čas	99
Rozkazovací způsob	100
Přechodník přítomný	—
Infinitiv a supinum	101
Přechodník minulý	—
Příčestí činné a trpné	—
Budoucí čas	102
Minulý čas	—
Žádací způsob	—
Casování samé	103
 A. Časování sponové.	
První třída	103
Druhá třída	109
Třetí třída	110
Ctvrtá třída	112
Pátá třída	114
Sestá třída	116
Sedmá třída	118
Osmá třída	126
 B. Časování bezsponové.	
1. Kmen věd	127
2. Kmen dad	128
3. Kmen jed	—
4. Kmen jes	129
Casování nepravidelné	130

100000200632

	Stránka
Časování kusé	132
Časování v rodě trpném	133
B. Neohebné částky řeči.	134
1. Příslovky	135
2. Odvozené příslovky od přídavných jmen	136
3. Odvozené příslovky od podstatných jmen	—
4. Odvozené příslovky od číslovek	187
5. Odvozené příslovky od zájmenných kořenův	—
Stupňování příslovek	138
2. Předložky	143
3. Spojky	144
4. Mezislovce	—

III. Tvoření slov.

Vniterné tvoření slov	147
Zevniterné tvoření slov	148
1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen	—
Zdrobnělá podstatná jména	152
2. Nejdůležitější přípony ku tvoření přídavných jmen	153
Zdrobnělá přídavná jména	—
3. Přípony ku tvoření časoslov	155
Tvoření slov skládáním.	156
1. Složená podstatná jména	157
2. Složená přídavná jména	—
3. Složená časoslova	—

